

Uniuns regionalas

Romania

Uniun dals Grischs

Uniun rumantscha da Surmeir

Renania

Uniuns surregionalas

Societad retorumantscha

Uniun da scripturas e scripturs rumantschs

Cuminanza rumantscha da radio e televisiun

Uniun da las Rumantschas e dals Rumantschs en la Bassa

Giuventetgna Rumantscha

RAPPORT ANNUAL 2002
LIA RUMANTSCHA

© LIA RUMANTSCHA 2003 CUIRA

cumposiziun e stampa: Spescha e Grünenfelder, Glion
450 exemplars

Fotos: La Quotidiana; Claudia Cathomen dad Event Company, Cuiria;
Carla Hendry, Sedrun

Cuntegn

1.	Pled sin via dal president	5
2.	Organs da la LR	
2.1.	Radunanza da delegadas e delegads	11
2.2.	Cussegl	14
2.3.	Suprastanza	14
2.4.	Cumissiun da gestiun	15
2.5.	Controlla da finanzas	15
2.6.	Cumissiuns, gruppas da lavur e gremis spezials	15
2.7.	Commembers d'onur	18
2.8.	Organigram LR	19
2.9.	Organisaziun interna LR	20
3.	Rapport da lavur	
3.1	Lavur dals organs da la LR	
3.1.1.	La radunanza da delegadas e delegads	21
3.1.2.	Il cussegl	21
3.1.3.	La suprastanza	21
3.1.4.	La cumissiun da gestiun	22
3.1.5.	La dieta tematica	22
3.1.6.	Controlla da success sin basa dal program da lavur 2002	22
3.1.7.	Expo.02	23
3.2	Rapport tenor program da lavur	
3.2.1	Uniuns affiliadas	25
3.2.2	Collavuratur regionalas	26
3.2.3	Scolaziun e furmaziun	26
3.2.4	Integraziun	29
3.2.5	Rumantsch grischun	31
3.2.6	Post da linguatg	36
3.2.7	Post da translaziun	38
3.2.8	Servetsch d'infurmaziun e documentaziun	39
3.2.9	Meds da massa	41
3.2.10	Teater rumantsch	42
3.2.11	Chant e musica	44
3.2.12	Ediziuns e vendita 2002	44
3.2.13	Sling – servetsch linguistic	48
3.2.14	Contacts cun autoritads, preschientscha rumantscha	49
3.2.15	Persunal, finanzas, administraziun	52

4. Documents	
4.1 La nova constituziun dal chantun Grischun	
4.1.1. Procedura da consultaziun – posiziun da la LR	55
4.1.2. Proposta da la LR per art. 3 da la nova constituziun chantunala	62
4.2. Manifest rumantsch	66
4.3. Rumantsch grischun – co vinavant?	68
5. Defunctas e defuncts 2002	79
6. Rapport da las uniuns affiliadas	
6.1 Societad retorumantscha (SRR)	82
6.2 Romania + rapports dals collavuratur regiunals	86
6.3 Uniun dals Grischs (UdG) + rapports dals collavuratur regiunals	100
6.4 Renania + rapport dals collavuratur regiunals	108
6.5 Uniun rumantscha da Surmeir (URS) + rapport dal collavuratur regiunal	113
6.6 Uniun da scripturas e scripturs rumantschAs (USR)	121
6.7 Cuminanza rumantscha da radio e televisiun (CRR)	125
6.8 Uniun da las Rumantschas e dals Rumantschs en la Bassa (URB)	128
6.9 Giuventetgna Rumantscha (GiuRu)	131
6.10 Rapport da la Cuminanza da mussadras rumantschas (CMR)	136
7. Rendaquint da la LR	139

1. PLED SIN VIA DAL PRESIDENT

L'onn passà è stà marcà da pirlas discussiuns essenzialas davart l'avegnir dal rumantsch.

Dumbraziun dal pievel 2000

La publicaziun dals resultats da l'Uffizi federal da statistica pertutgant la «meglra lingua» ha chaschunà cun raschun vivas discussiuns en la Rumantschia: il manifest, ina resoluziun da la Romania e sbratgs d'alarm en la pressa. Igl è er vegnì pretendì in «cumin grond» – ina dieta extraordinaria da la Rumantschia per far squitsch politic. Il regress quantitativ fa quitads, anc pli gravanta è dentant la perdita qualitativa da noss linguatg. La suprastanza LR ha reagì sin la situaziun alarmanta cun differents acziuns:

- Ella ha elavurà in concept strategic cun finamiras, strategias e mesiras concretas per ils differents champs d'activitad da la LR. Quel pertutga aspects politics, giuridics, administrativs e culturals. Ina part da las mesiras è er colliada cun dapli custs.
- Perquai vegn er preparà ina nova istanza per dapli meds finanzials. Las discussiuns cun il departament da cultura grischun e cun l'Uffizi federal da cultura han mussà che la via per ina istanza è sa midada: Pli baud pudeva la LR far senza dumondas a Berna – dapi il 1995 inoltescha il chantun Grischun las dumondas ed el retschaiva er las finanzas da la Confederaziun. 25% dal sustegn finanziel per la promoziun da la lingua taliana e rumantscha ha da surpigliar il chantun. Quai ha per consequenza ch'in augment dal sustegn finanziel ha da vegnir decidì dal cussegl grond. Expensas chantunalas regularas da 500 000.– francs l'onn e dapli èn suttamessas al referendum obligatori, vegnan damai davant il pievel. La lescha federala da linguas che prevesa in meglier sustegn finanziel da la Confederaziun è dapi sis onns en preparaziun, na vegn dentant betg ad esser en vigur avant il 2005. En questa situaziun vesa la suprastanza sco unica pussaivladad realistica da dumandar in sustegn intermediar per stabilisar la situaziun enfin che la lescha da linguas federala pussibilitescha quel agid finanziel che nus avessan nair da basegn. Cun in auzament da 390 000.– sin 490 000.– dal chantun duai esser pussaivel da cuntanscher correspondentamain dapli finanzas da la Confederaziun. Nus essan cuntents che la regenza ha mess en vista quest sustegn – quai na sa chapescha betg da sasez en il temp ch'il chantun vul spargnar en media 90 milliuns francs l'onn.
- Cun ina brev al cussegl federal ha la LR mussà la problematica da la dumonda da la dumbraziun dal pievel pertutgant la «meglra lingua» per ina minoritad: Mintga minoritad è dependenta da savair bain er auters linguatgs. La Rumantschia na consista betg be or da stgettas Ruman-

tschas e Rumantschs, ma er or da tut quellas dunnas e quels umens ed uffants che discurren mintga di rumantsch e che vivan questa lingua, senza pasar sch'els san ella meglier che autras linguas. Perquai n'èsi betg acceptabel da publictar be ils resultats pertutgant la megra lingua, senza inditgar a medem temp las respostas a la segunda dumonda davart il linguatg discurre regularmain. Quella cifra vegn ad esser diminuida per pauc ed è anc adina cleramain sur 60 000 persunas. La LR ha perquai supplitgà il cussegl federal da procurar che las preschentaziuns graficas e statisticas dals onns proxims sa basan sin la lingua discurre da regularmain.

Pertge questa intervenziun? La publicaziun isolada – e l'emprim sbagliada – ha fatg donn a la Rumantschia. Nus savain ch'il rumantsch è vairamain smanatschà ed in stausch tras nosa populaziun fa propi da basegn. La publicaziun ha dentant er provocà – spezialmain en la Rumantschia – discussiuns cuntinuantas davart la mort dal rumantsch. Quai deprimescha.

Tgi s'interessa per insatge che mora? Co duain nus motivar la giuventetgna e la glieud che vegn a star tar nus dad emprender rumantsch, sche nus sezs discurren adina da la mort? Ussa duvain nus curaschi e plaschair da duvrar nosa lingua, nus stuain laschar viver il slogan dal RR «Tgi che sa rumantsch sa dapli» e mussar a nosa giuventetgna tge avantags ch'igl ha da savair rumantsch – sco scolastAs, tar las medias cun sur 100 plazzas da lavur ed en auters mastergns, – per emprender auters linguatgs. Acziuns sco al campiunadi mundial a San Murezzan dattan luschezza e prestige a noss linguatg – ed il sentiment dad avoir ina lingua e cultura sco bain unic ed exclusiv, quai ch'ils turistichers numnan USP.

Per quests motifs ha la suprastanza er gi stentas da chattar ina furma adattada per ina dieta extraordinaria da la Rumantschia. La LR ha salidà il manifest ed è er da l'avis ch'il chantun duai far ina politica da lingua pli activa e surpigliar dapli responsablada – la suprastanza è dentant da l'avis che declamaziuns e resoluziuns na gidian ussa betg pli vinavant: ussa dovri in plan d'acziun concret, en stretga collavuraziun cun ils gremis politics. Cun la fracziun rumantscha dal cussegl grond avain nus l'instrument necessari. Igl è da responder a las dumondas:

I Tge sustegn duvain nus dal stadi – tge è sia incumbensa per mantegnair il rumantsch?

II Tge han da far la LR e sias uniuns affiliadas?

III Tge han da far las Rumantschas ed ils Rumantschs sezs?

Nus spetgain cun raschun dapli sustegn dal stadi – la populaziun betg rumantscha po dentant er spetgar che nus Rumantschas e Rumantschs ans engaschain en mintga situaziun pussaivla per nosa lingua ed acceptain er projects cuminavels che ans portan vinavant sco LQ ed il rumantsch grischun.

La revisiun da la constituziun chantunala

A quella ha la suprastanza dà il 2002 l'emprima prioritad, bain savend che la constituziun è zunt impurtanta sco basa giuridica – che la gronda lavur suonda dentant cun realisar ella. Quella experientscha faschain nus era cun las constituziuns communalas e cirquitalas e cun il regulativ da linguatg: I dovera persistenza e grondas energias per far valair adina puspè noss dretgs, cura ch'il rumantsch vegn emblidà.

Las tractativas da l'artitgel da linguas èn stadas in vaira dialog politic cun represchentantAs da la regenza, cun la cumissiun predeliberanta e cun la fracziun rumantscha dal cussegl grond: Igl è reussì da vegnir enavant pass per pass e da realisar divers da noss interess:

constituziun vertenta: nagin artitgel da linguas

sboz constituziunal da la regenza: proposta dad in artitgel da linguas

consultaziun: Ina gruppa dad experts elavura ils postulats da la LR
En ina acziun da las medias vegn la posiziun da la LR sustegnida dad in pèr tschient persunas

messadi da la regenza: dus postulats da la LR èn resguardads, dentant betg la pretensiun centrala che relativescha l'autonomia communal en dumondas da lingua

cumissiun predeliberanta dal CG: «Las vischnancas ed ils circuls determineschan en collavuraziun cun il chantun lur linguas uffizialas e da scola.»

fracziun rumantscha dal cussegl grond

- unanimamain per la varianta da la cumissiun
- clera maioritad per «linguas cun ils medems dretgs» per las trais linguas uffizialas dal chantun

Decisiun cussegl grond:

- «... en collavuraziun cun il chantun ...»
- Tudestg, rumantsch e talian èn linguas equivalentas ...

La suprastanza LR è persuadida dad avair cuntanschì il maximum politicamain pussaivel e che la nova constituziun chantunala merita in cler «gea» da la Rumantschia ils 18 da matg.

Las tractativas davart l'artitgel da linguas n'èn betg stadas puramain politicas – ellas han manà a discussiuns fitg concretas areguard la significaziun da «linguas equivalentas»/«il chantun promova la trilinguitad»/«... prendan spezial resguard sin las minoritads». Nus sperain che quellas

dumondas vegnian regladas suenter l'acceptanza tras il pievel grischun pli spert pussaivel en ina lescha da linguas chantunala.

Rumantsch grischun

Noss linguatg cuminaivel è maioren! La festa d'anniversari da 20 onns avain nus festegià en Val Müstair, ensemen cun dunna Veronica Schmid-Brupacher, la consorta da dr. Heinrich Schmid, ils iniziants dal rg, cusseglier guvernativ Claudio Lardi, ils presidents communal e divers deputads, ils vischins da las Dolomitas, da Bulsan e la Val di Sol e cun buna partecipaziun da la populaziun jaura e dad autras regiuns.

Il rumantsch grischun ha suenter 20 onns:

- dà al rumantsch ina megla posiziun legala sin il champ federal e chantunal
- fitgà pe en l'administraziun federala e chantunala
- avert las portas en las pli differentas domenas dal mintgadi ed en il mund electronic
- nutrì ils idioms tras la ritgezza dal Pledari grond cun passa 200 000 plets, l'instrument indispensabel per tut las persunas che dovran il rumantsch en lur vita professiunala – e dà cun quai ina nova utilitad pratica al rumantsch
- pussibilità retschas da cudeschs e publicaziuns ch'èn pussaivlas be en in rumantsch

Il di da giubileum ha gù l'intent d'avischinar la populaziun rumantscha al rg, da dar novs impuls al rg e da reflectar sur da la situaziun actuala dal rg. Nus savain tuts quant ch'ì resta anc da far per derasar ed enragischar il rg en nossas regiuns, per al dar tanta preschientscha che Rumantschas e Rumantschs possian s'avischinar a moda natirala e divertenta a nossa lingua da scrittira cuminaivla – nus essan dentant er persvas che nus stuain ussa far ils pass decisivs per derasar il rg, entant che nus avain anc ina ferma sostanza rumantscha en diversas regiuns – che en in pèr decennis savessi esser memia tard. Perquai ha la suprastanza LR laschè sancziunar la radunanza da delegadas e delegads a Casti dals 26 d'october 2002 il palpìri «Rumantsch grischun – co vinavant?» che postulescha ch'il rg stoppia ir «uschè spert sco pussaivel, ma fitg bain preparà en scola.» Sa chapescha che quella formulaziun ha gù in ferm resun en las medias. Er sche nus enconuschain las resalvas e temas ch'èn anc avant maun avain nus tuttina savì constatar ch'il palpìri è vegnì acceptà – cun intginas abstenziuns – dentant senza cuntravusch da las delegadas e dals delegads elegids da las uniuns affiliadas.

Il concept da la LR ha dà nov vent a las discussiuns davart la derasaziun dal rumantsch grischun. La Conferenza generala ladina è vegnida activa ed or da la Val Müstair è vegnì in cler signal dals politichers ch'els sajan pronti da sa laschar orientar davart ina prova da scola cun rg. A Donat vegn manà dapi la stad 2002 il stgalim aut en rg.

La scola rumantscha

Quella ha puspè causà diversas discussiuns:

- Suentar la midada dal segund linguatg a Veulden, Sched e Valendau ha la LR intervegnì tar il departament e fatg attent ch'il rumantsch vegnia sut squitsch dal talian sco consequenza da l'introducziun dal talian tempriv e dal concept da linguas e dumandà co che la regenza veglia impedir che autras vischnancas suondan. Per savair reagir en ina situaziun d'urgenza ha la LR laschè sclerir tras ina expertisa las pussai-vladads giuridicas en tals cas.
- Ensemen cun la Romania e la Renania ha la LR er fatg al departament diversas dumondas pertutgant l'instrucziun da rumantsch sco emprima lingua e sco segunda lingua, davart meds d'instrucziun, scolaziun e perfecziunament da scolast(a)s e scola bilingua.
- En il cussegl grond èn vegnidas discutadas dumondas da scola en connex cun la interpellaziun Christoffel (instrucziun da rumantsch en corporaziuns da scola en vischnancas a l'ur linguistic) e cun l'interpellaziun Parolini (finanziaziun da la matura bilingua). La LR ha communitgà en las medias sia posiziun.
- Pertutgant l'iniziativa davart las schanzas da la giuventetgna grischuna (concept da linguas sin il stgalim aut) sa concentrescha la LR sin ils interess da la scola rumantscha e n'entra betg en la discussiun davart il franzos. Las experientschas fatgas ils davos onns mussan dentant ch'i dovra modificaziuns. La LR pretenda vinavant che rumantsch e tudestg vegnian resguardads sin il stgalim aut sco emprimas linguas e che er scolaras e scolaras rumantschs hajan duas linguas estras, numadamain englais e talian (vesair posiziun LR agiuntada en quest rapport annual).

... ed auter

L'EXPO è passada, be pli regurdientscha – dentant ina buna. La preschientscha dal rumantsch è stada gronda sin tut ils arteplages. Il rumantsch è vegnì tractà en moda natirala sco lingua naziunala – in exempel co viver la plurilinguitad en quest pajais. Er al di grischun a Neuchâtel è la trilinguitad vegnida resguardada commensuradamain. Grazia a l'intervenziun da cusseglier naziunal Duri Bezzola che ha intermedià sco sponsur la Fundaziun Vontobel ha la Rumantschia già ina ferma preschientscha en il project «Cirque des idées» sin differentas arteplages. Il di rumantsch da l'EXPO è stà bain frequentà ed ha manà a buns inscunters tranter Rumantschas e Rumantschs da tut las varts.

Cun l'ANINT han la suprastanza ed il personal examinà cun egl critic la lavur da la LR. La reflexiun da l'atgna lavur è vegnida il gist mument: sin fundament da las midadas en suprastanza èsi stà impurtant da sclerir cumpetenzas, incumbensas strategicas ed operativas e vias da decisiuns e da fixar l'organisaziun e las strategias. Il concept strategic – naschè or da

questas discussiuns – è in program da lavur a media vista fitg concret e distingua er tge mesiras ch'èn pussaivlas oz e tgeninas be cun dapli meds finansials. In concept da communicaziun duai optimar quella envers l'intern e l'extern. Il diagram da funcziuns e la descripciun da las plazzas reglescha pli cler las singulas cumpetenzas. Igl è da segirar novas resursas umanas en il moviment rumantsch ed iniziari raits «cultura e lingua» che portan lura sasezzas. La suprastanza spera da pudair surdar uschia a ses successurs ina LR bain organisada e structurada.

In «**grazia fitg**» spezial tutga quest onn al personal: l'absenza en consequenza da malsogna dal secretari general ha dumandà anc dapli engaschi, e tuttas e tuts han surpiglià lavur supplementara e responsabladad, er durant il temp liber, sco sche quai sa chapiss da sasez. Cun da quella gliעד èsi bel da lavurar! Per la buna ed engaschada collavuraziun en suprastanza, cun las uniuns affiliadas, cun la gruppa rumantscha dal CG e cun ils uffizis chantunals e federals engraziel jau er sinceramain.

Il president: Jost Falett

La suprastanza da la Lia rumantscha (da dretg a sanester): Jost Falett, president, Rita Killias-Cantieni, vice-presidenta, Mengia Mathis, Rina Steier-Peduzzi, Martin Cantieni

2. ORGANS DA LA LR

2.1. Radunanza da delegadas e delegads

Ella sa cumpona da delegadas e delegads da las uniuns afiliadas (69 del.), dals 9 presidents da quellas e dals 5 commembers da la suprastanza (total: 83 vuschs)

Societad retorumantscha (SRR) (5 del.)

Felix Giger, Cuira
Roman Caviezel, Cuira
Cristian Joos, Cuira
Chasper Pult, Milaun
Arnold Spescha, Cuira

suppleants:
vacant

Romania (18 del.)

Erwin Ardüser, Laax
Nicolaus Caduff, Vella
Pieder Caduff, Sagogn
Giusep Capaul, Mustér
Orlando Cathomas, Domat
Giusep G. Decurtins, Falera
Gion T. Deplazes, Domat
Miriam Manetsch-Berther, Trun
Beatrix Bislin, Sagogn
Toni Hess, Cuira
Martin Schnoz, Rueun
Brida Sgier, Sevgein
Duri Sulser, Domat
Erwin Vincenz, Vella
Martin Cabalzar, Cumbel
Sora Florentina Camartin, Laax
Jacinta Candinas, Sumvitg
Linus Collenberg, Sevgein

suppleant(a)s:
Daniel Candinas, Surrein
Evelina Giger, Curaglia
Curdin Jeitziner, Segnas
David Carigiet, Glion
Angela Lombris, Vella
Astrid Mazzetta, Rabius
Paul V. Solèr, Lumbrein
Vitus Dermont, Laax

Unium dals Grischs (UdG) (14 del.)

Fadri Häfner, Guarda
Claudia Thom-Parli, Ardez
Irma Egler, Lavin
Steivan Gaudenz, Zernez
Claudia Bauer, Schlarigna
Andri Lansel, Scuol
Constant Pazeller, Tarasp
Elvira Pünchera, S-chanf
Martha Lemm Peter, Bever
Philipp Walther, Champfèr
Renata Bott, Tschierv
Annemieke Buob, La Punt-Chamues-ch
Robert Giacometti, Lavin
Herrmann Thom, Susch

suppleant(a)s:
Lina Blanke-Florineth, Ftan
Annamaria Fisch, Bravuogn
Ladina Meyer, Bever
Andri Fenner, Samedan
Jacques Guidon, Zernez
Felix Alexander, Scuol
Ida Toutsch, Tschierv

Renania (7 del.)

Vreni Caprez-Spreiter, Trin
Johann Clopath, Trin-Mulin
Hanspeter Meiler, Flem-Vitg
Christ Casper Dolf, Vargistagn
Barbara Riedhauser-Riesch, Ziràn
Peter Janki, Luven
Anita Clopath, Maton

suppleant(a)s:
Carl Caflisch, Trin
Leni Fontana, Flem
Paul Frigg, Prez
Michael Magnasch, Andeer

Unium rumantscha da Surmeir (URS) (7 del.)

Martegn Caspar, Riom
Daniela Cina, Tinizong
Ida Fravi-Baselgia, Lantsch
Pia Plaz, Savognin
Filip Dosch, Cunter
Anita Simeon, Lantsch
Joachim Wasescha, Savognin

suppleants:
Marlis Jegher, Savognin
Rudi Netzer, Savognin
Christian Schnöller, Vaz

Uniun da scripturas e scripturs rumantschs (USR) (5 del.)

Giovanni Netzer, Savognin
Clo Duri Bezzola, Männedorf
Linard Bardill, Scharans
Göri Klainguti, Samedan
vacant

suppleant(a)s:
Aita Dermont-Stupan, Laax
Jon Nuotclà, Cuira
Oscar Peer, Cuira
Gion Peder Thöni, Riehen

Cuminanza rumantscha da radio e televisiun (CRR) (5 del.)

Remi Capeder, Casti
Natalia Gliott, Laax
Martin Quinter, Mustér
Bernard Cathomas, Cuira
Claudia Willy-Bazzi, Ftan

suppleants:
Curdin Foppa, Favugn
Remo Godly, Cuira
Theo Haas, Domat
Paul Michael, Cuira
Norbert Vinzens, Sedrun

Uniun da las Rumantschas e dals Rumantschs en la Bassa (URB) (3 del.)

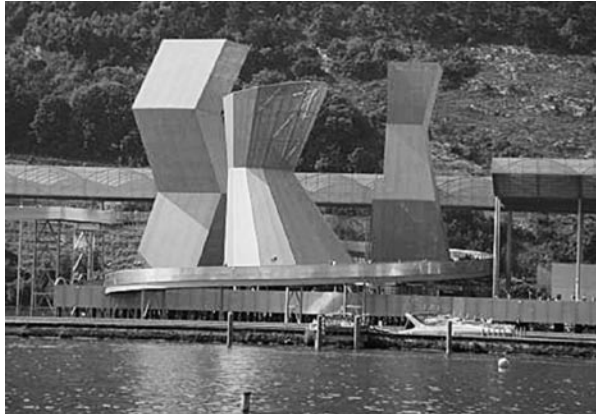
Erica Vonmoos, Turitg
Lidia Deuber, Hünenberg
vacant

suppleant(a)s:
Jachen Sarott,
Chesalles-sur-Moudon
Not Janett, Buchs
Wolfgang Solèr, Lucerna

Giuventetgna Rumantscha (GiuRu) (5 del.)

Zegna Dosch, Cunter
Isabelle Jaeger, Tarasp/Cuira
Eliane Cathomen, Schnaus
Eveline Nay, Laax
Flavia Caduff, Vella

suppleant(a)s:
Andreas Horber, Samedan
Ivo Huonder, Mustér
Erwin Huonder, Alvaschagn
Chasper Valentin, Sent

Arteplage da Bienna (Expo.02)

2.2. Cussegl

Presidents e presidentas da las uniuns affiliadas furman ensemen cun la suprastanza il Cussegl.

<i>Romania</i>	Martin Cabalzar, Lumbrein
<i>UdG</i>	Roman Andri, Müstair
<i>Renania</i>	Vreni Caprez-Spreiter, Trin
<i>URS</i>	Corsin Farrér, Stierva
<i>SRR</i>	Cristian Collenberg, Cuira
<i>USR</i>	Giovanni Netzer, Savognin
<i>CRR</i>	Luregn M. Cavelty, Cuira
<i>URB</i>	Cilgia Vital, Goldach
<i>GIURU</i>	Armin Duff, Turitg

2.3. Suprastanza

<i>President</i>	Jost Falett, Bever
<i>Vicepresidenta</i>	Rita Killias-Cantieni, Laax
<i>Assessur(a)s</i>	Martin Cantieni, Donat Mengia Mathis, Malans/Scuol Rina Steier-Peduzzi, Savognin
<i>Suppleant(a)s</i>	Erwin Vincenz, Vella Martha Lemm Peter, Bever Cristian Joos, Cuira Lina Frei-Baselgia, Lai/Razén

2.4. Cumissiun da gestiun

Revisurs Andri Linsel, parsura, Scuol
Michael Magnasch, Andeer
Duri Sulser, Domat

Suppleants Paul V. Solèr, Lumbrein
Joachim Wasescha, Savognin

2.5. Controlla da finanzas

Arno Lanfranchi, controlla da finanzas dal chantun
Grischun

Arteplage Neuchâtel (Expo.02)

2.6. Cumissiuns, gruppas da lavur e gremis spezialas

Cumissiun da chant

Iso Albin, parsura, Cuiras
Ernst Bromeis, Ardez
Albert Gaudenz, Zuoz
Alexy Nay, Vella
Rudi Netzer, Savognin
Marcus Zarn, Landquart
Andreas Gabriel, secretariat LR, Cuiras

Cumissiuin d'ediziun per carnets OSL

Surselva: Lia rumantscha, Cuira
Surmeir: Petra Uffer, Casti
Engiadina: Madlaina Schloeth, Scuol
LR: Andreas Gabriel, secretariat, Cuira
Nicole Stiefenhofer, secretariat, Cuira

Cuminanza da mussadras rumantschas

<i>Presidenta</i>	Ladina Maissen-Huder, Trimmis
<i>Vicepresidenta</i>	Elvira Casanova, Donat
<i>Actuara</i>	Sidonia Melcher, Ramosch
<i>Cassiera</i>	Isabelle Defuns, Glion
<i>Assessura</i>	Natalina Robustelli-Gut, Samedan
<i>Revisuras</i>	Ladina Casura, Samedan Anna Maria Bösch, Puntraschigna

Conferenza dals scolasts da rumantsch en las scolas medias

Roman Caviezel, Cuira

Cussegl da la Fundaziun Chasa Rumantscha

<i>President</i>	Gion T. Deplazes
<i>Vicepresident</i>	Jon Domenic Parolini, repr. UdG
<i>Actuar</i>	Clau Defuns, repr. Romania
<i>Cassier</i>	Remi Capeder, repr. URS
<i>Assessur(a)s</i>	Martin Cantieni, repr. Renania Jost Falett, repr. LR Gion A. Derungs, repr. LR Gieri Seeli, repr. Legat Cadonau Genoveva Seger-Arquisch, repr. SRR
<i>Revisurs</i>	Lucian Bigliel Domenic Signorell

Cumissiuin da lectura per uffants e giuvenils

Karin Kohler-Pattis, LR, manadra
Reto Capeder, Savognin
Nina Dazzi Andry, Zuoz
Martin Fontana, Fidaz

Zegna Dosch, Savognin
Regula Nay, Trun

Cumissium da project «Cumpendi d'istorgia grischuna (CIG)»

Gion A. Derungs, LR, manader
Vinzens Augustin, Cuira
Risch Cadonau, Cuira
Adolf Collenberg, Cuira
Alexi Decurtins, Cuira
Manfred Gross, LR, Cuira
Jörg Simonett, Trin

Gremi da cussegliaziun per dumondas da scola

Roman Caviezel, Cuira, manader
Reto Capeder, Savognin
Werner Carigiet, Dardin
Annemieke Buob, La Punt-Chamues-ch
Roman Bezzola, Madulain
Vitus Dermont, Laax
Gion A. Derungs, LR
vacant

Gruppa da lavur ANINT (analisa interna)

Uorschla Campell, accompagnadra professionala
Anna-Alice Dazzi Gross, manadra da project, Cuira
Gian Peder Gregori, linguistica
Ursulina Monn, translaziuns
Martin Mathiuet, collavuraziun regiunala
Andreas Gabriel, chanzlia

Gruppa da lavur «Tredeschin» (opera rumantscha)

Theo Maissen, manader
Gion Antoni Derungs, cumponist
Mario Schwarz, dirigent
Lothar Deplazes, librettist
Paul Duff, finanzas
Giusep Giuanin Decurtins, RR

Erwin Ardüser, RR
Remo Arpagaus, tribuna/reschia, Laax
Michela Gösken, reschia/tribuna, Turitg
Gion A. Derungs, LR

Gruppa da lavur «Constituziun chantunala»

Gion A. Derungs, LR, manader
Arno Berther, Sedrun
Martin Bundi, Cuira
L. Mathias Cavelty, Cuira
Anna-Alice Dazzi Gross, Cuira
Giusep Nay, Losanna

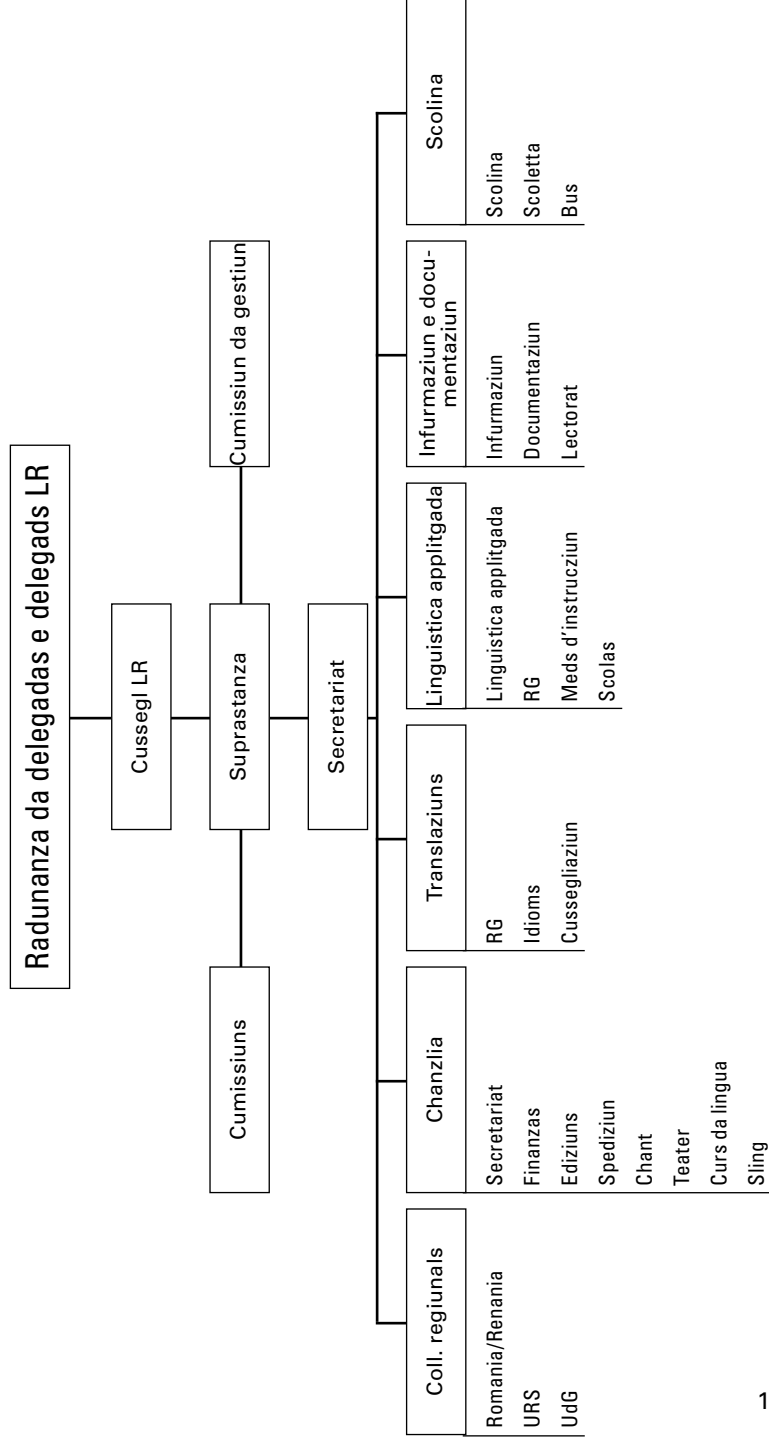
Gruppa rumantscha dal cussegl grond

Robert Giacometti, Lavin, president
Corsin Farrér, Stierva, vicepresidente
Gion A. Derungs, LR, secretari

2.7. Commembers d'onur

Reto Florin, Cuira/Guarda (suprastant LR 1944–1960)
Toni Cantieni, Lai (viceparsura LR 1970–1973; parsura LR 1984–1991)

Organigram da la LR

2.9. Personal LR

Direcziun dal manaschi		Direcziun: Gion A. Derungs (G.A.D), Cuira/Surcasti (100%) Substitut: Andreas Gabriel (A.G.), Glion/Vuorz (100%)
Chanzia	Secretariat	Andreas Gabriel Nicole Stiefenhofer (N.S.), Glion/Sedrun (100%) Manuela Munsch (Ma.Mu.), Cuira/Sedrun (emprendista)
	Finanzas	Placi Steger (P.S.), Cuira/Danis (50%)
	Ediziuns	Karin Kohler-Pattis (K.K.), Cuira/Martina (20%) Mengia Menzli (M.M.), Cuira/Ruschein (75%)
	Spediziun	Marcellina Cathomas (M.C.), Cuira/Breil (30%) Mengia Menzli
	Chant	Andreas Gabriel
	Teater	Nicole Stiefenhofer
	Curs da lingua	Mengia Menzli Andreas Gabriel collavuratur regiunals
	EED	Duri Denoth, Scuol (20%) (+01/02)
	Projects spezial	Andrea L. Rassel, Scharans (35%) (+08/02)
	Translaziuns	
Servetsch da linguistica applitgada		lic. fil. Gian Peder Gregori (G.P.G.), Domat/Bravuogn (40%) lic. fil. Werner Carigiet (W.C.), Dardin (60%) lic. fil. Anna-Alice Dazzi Gross (A.-A.D.G.), Cuira/S-chanf (60%) Gabriela Holderegger (G.H.), Schluein (60%) Annalisa Schaniel (A.S.), Cuira (30%)
Post d'informaziun e documentaziun (PID)		dr. Manfred Gross (M.G.), Cuira/Fuldera (60%) Daniel Telli (D.T.), Trin-Mulin (60%)
scolinas e scolas en general		Heidi Caviezel-Cathomen, Razén (100%) Ladina Maissen-Huder, Trimmis (-07/02) (100%) Annika Tschenett, Haldenstein (+09/02) (100%) Emil Germann, Cuira (25%)
Collavuratur regiunals	Udg	Gion Peider Mischol (50%) Duri Denoth (50%)
	URS	Reto Capeder (100%)
	Romania/ Renania	Gion Lechmann (50%) Martin Mathiuet (80%) Barbara Riedhauser (25%) Andrea L. Rassel (45%)

Total piazzas da lavur: 16.75

2.25 scolina

4 collavuratur regiunals

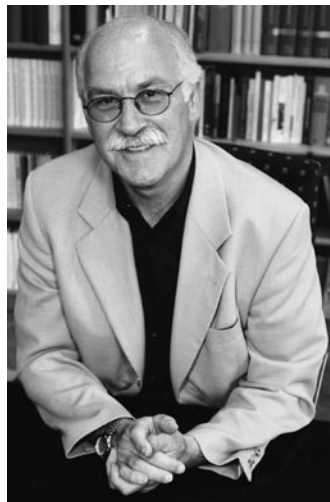
10.5 centrala sin divers posts ed administraziun

3. RAPPORT DA LAVUR 2002

3.1. Lavur dals organs da la LR

3.1.1. La radunanza da delegadas e delegads

La radunanza da delegadas e delegads (RD) da l'onn 2002 ha gi lieu ils 26-10-2002 a Casti en Val Alvra. La RD approva unanimamain il quint e la bilantscha 2002, medemamain il preventiv ed il program da lavur 2003. Ultra da las tractandas statutaras ha la LR discutà ed approvà cun 8 abstenziuns, senza cuntravusch, il palpiri «Rumantsch grischun – co vinavant?» Latiers ha la suprastanza orientà ch'ella vul preparar ina istanza per novas finanzas a chantun e confederaziun, che la chasa ha fatg in'analisa dal manaschi e ch'ins vul extender quella sin las relaziuns da la LR cun sias uniuns regiunalas. Plinavant vegn orientà che l'onn 2003 è l'onn d'elecziuns e ch'il president Jost Falett, la vicepresidenta Rita Killias-Cantieni e l'assessura Rina Steier-Peduzzi demissiuneschan per la fin dal 2003. Per Jost Falett e Rita Killias-Cantieni spira il temp d'uffizi, per il president suenter 7 onns (1996) e per la vicepresidenta suenter 9 onns (1994).

Gion A. Derungs, secretari

3.1.2. Il cussegl

Il cussegl ha gi duas sedutas l'onn 2002. En ina è el sa deditgà als temas «Nova constituziun chantunala», «Lescha federala davart las linguas naziunalas e la communicaziun tranter las cuminanze (Lling)» ed «Instanza da la LR a la confederaziun». Ultra da quai è la Scuntrada vegnida spustada sin pli tard, damai che l'onn 2003 è chargià cun occurrenz. En l'austra sedutda è el sa deditgà sco adina a la preparaziun da la radunanza da delegadas e delegads.

Il cussegl è il gremi consultativ e directiv da la suprastanza ed ha en particular la cumpetenza da predeliberar tut las fatschentas che la suprastanza suttametta a la RD.

3.1.3. La suprastanza

La suprastanza ha gi 14 sedutas e deliberà 119 tractandas (onn precedent 120). Quest onn n'ha nagina seduta gi lieu ordaifer la Chasa rumantscha.

3.1.4. La cumissiun da gestiun

La cumissiun da gestiun – sut il presidi d’Andri Lansel – ha gì 2 sedutas. Ella examinescha l’entira gestiun da la LR. Per la controlla da finanzas procura Arno Lanfranchi da la controlla da finanzas dal chantun Grischun.

3.1.5. La dieta tematica

La dieta tematica, in nov element da la LR, che sa cumpona da las supranstanzas da las uniuns regionalas e da la LR, vul intensivar la reflexiun cuminaivla. La seduta da l’onn 2002 ha gì lieu ils 6-4-2002 a Savognin. Questa dieta è stada deditgada als temas: Analisa interna dal manaschi LR (ANINT), istanza per novas finanzas a chantun e confederaziun, Expo.02, 20 onns rumantsch grischun.

3.1.6. Controlla da success sin basa dal program da lavur 2002

La controlla dat scleriment davart l’execuziun da las mesiras planisadas en il rom da las finamiras per l’onn 2002 sin basa dal program da lavur 2002.

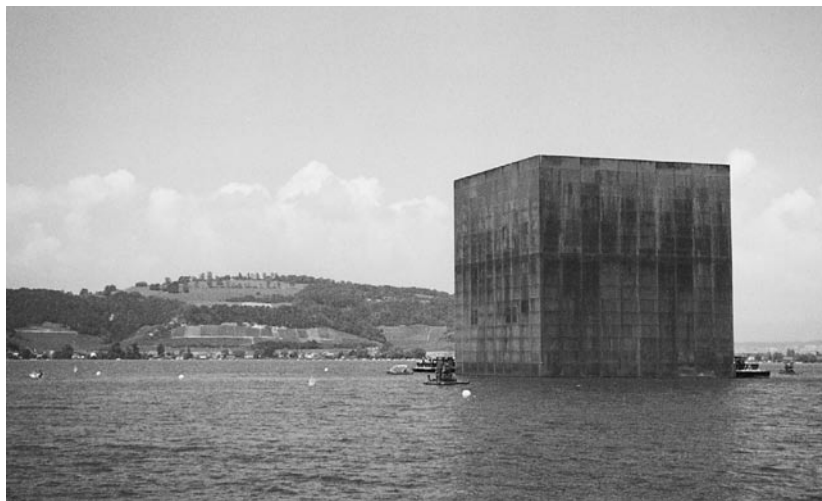
Sectur 0:	Lavurs da mintgadi Qua sa tracti da lavur cuntinuanta/repetitiva, betg bain quantifitgabla sco servetschs, contacts, cussegliaziun, lavur cun las medias, Sling, barats culturals, controlling, euv.	per gronda part exequì
Sectur 1:	Politica da linguas <ul style="list-style-type: none">– Novs Forums rumantschs– Consolidar GrCG e collavuraziun cun deputadas e deputads rumantsch(a)s– Institut linguistic Grischun– Engaschament en la legislaziun grischuna (constituziun chantunala, concept stgalim aut, concept SAP)– Scola bilingua– Cumpendi d’istorgia grischuna (CIG)– Portfolio da las linguas– Istorgia LR	betg exequì exequì retardà per gronda part exequì exequì tenor program retardà retardà
Sectur 2:	Planisaziun linguistica <ul style="list-style-type: none">– Novs programs ed updates– Nova grammatica– Derasaziun rg (festa Val Müstair)	exequì tenor program exequì
Sectur 3:	Translaziuns <ul style="list-style-type: none">– Meds d’instrucziun Educaziun fisica– Sling– Egls averts	per gronda part exequì exequì tenor dumonda exequì
Sectur 4:	Communicaziun/Documentaziun <ul style="list-style-type: none">– Internet– Scolaziun interna– Set d’infurmaziun– Expo.02– Translaziun/lectorat	per part exequì exequì exequì exequì tenor program

Sectur 5:	Ediziun/Vendita	
	– Vendita tradiziunala	exequi
	– Novas ediziuns	per gronda part exequi
	– Sustegniment ed ediziuns ordaifer	exequi
	– Restampa Facts & Figures	betg exequi
Sectur 6:	Preschientscha/convivenza	
	– Intensivar engaschi collavuraturats regionals	exequi
	– Promover teater, film e chant	exequi
	– Vischnanca da model	exequi
	– Intensivar curs rg	exequi
	– Contact cun l'economia	betg exequi
Sectur 7:	Scolas/scolaziun	
	– Scolina/scoletta	exequi
	– Scola bilingua	exequi
	– Terminar ELD	per gronda part exequi
	– Locuziuns/verbs per magisters	exequi
	– Scolaziun da creschids	exequi
Sectur 8:	Structuras	
	– Reorganisar servetsch linguistic	retardà
	– Optimar EED	per gronda part exequi
	– Integrar Sling	per gronda part exequi
	– Rapport ANINT	exequi
Sectur 9:	Manaschi	
	– Augment contabilitad	betg necessari
	– Optimar vendita/spediziun	per gronda part exequi
	– Nova organisaziun «carta da visita»	exequi

3.1.7. Expo.02

Il pli grond event svizzer da l'onn 2002 è stà l'Expo.02 sin ils tschintg arteplages da Bienna, Murten, Neuchâtel ed Yverdon. Ditg hai vesì or sco sche la Rumantschia na fiss betg preschenta. Suentar grondas stentas e mo grazia al sustegn finanziar generus da la Fundaziun Vontobel da Turitg ha la Rumantschia pudì participar activamain a l'Expo.02. Avert las portas tar la Fundaziun Vontobel ha il cusseglier naziunal grischun Duri Bezzola. La Rumantschia ha profità da la chaschun ed ha elavurà en curt temp in program attractiv che ha purschì al rumantsch ina buna plattafurma a l'Expo.02.

La Rumantschia è sa participada al project quadriling «Cirque des idées». Ella è sa preschentada cun paraulas, films, musica, gieus da plets e la «Bar rumantscha» ed ha mussà sia diversità en ina moda moderna ed allegraivla. Durant nov fins d'emna è la Rumantschia sa preschentada ensemen cun ils auters partenaris dal «Cirque des idées» sin trais differents arteplages. In ferm accent ha la Rumantschia mess ils 29 da zercladur a Bienna cun il «Festival da musica rumantscha» e la represchentaziun da la covershow rumantscha «PRISAS-REPRISAS-SURPRISAS». Quest project, ch'è vegnì preschentà a l'Expo.02 sut il titel «Carte postale», ha attratg in grond public poliglott che s'ha laschà fascinar da la musica rumantscha.

Arteplage da Murten (Expo.02)

La LR è satisfatga da la buna preschientscha dal rumantsch a l'Expo.02. Igl è da menziunar las fins d'emna cun events rumantschs, il di dal chantun Grischun, l'infurmaziun, documentaziun e signalisaziun. La preschientscha vesaivla dal rumantsch tar l'infurmaziun e la signalisaziun ed en las exposiziuns è per gronda part stada fitg buna. Il rumantsch è sa preschenta a moda natirala sper – qua e là perfin avant – las autras linguas. Ina normalitad linguistica ch'ins manchenta savens en auters lieus.

Sper las stentas da la LR è la preschientscha plaschaivla dal rumantsch natiralmain d'attribuir a l'engaschi dal chantun Grischun. La fin da l'onn 2000 ha l'uniun exposiziun naziunala fatg in contract cun il chantun Grischun e la Lia rumantscha per garantir ina preschientscha commensurada dal rumantsch a l'Expo.02. En quest contract èn l'Expo.02 ed il chantun sa cunvegnyids da surpigliar mintgamai in terz dals custs per las translaziuns rumantschas. La Lia rumantscha ha prestà ses terz en furma da translaziuns. En il rom da questa cunvegna èn vegnyidas realisadas pliras brochuras, l'entira preschientscha da l'Expo.02 sin l'internet, la signalisaziun e blers auters texts rumantschs ch'ins ha chattà sin ils arteplages a l'Expo.02. Independentamain da quai ha il servetsch da translaziun da la Lia rumantscha elavurà la part rumantscha per diversas exposiziuns ed exequì numerusas incumbensas da translaziun per firmas privatas en connex cun projects da l'Expo.02.

La Lia rumantscha aveva inoltrà a l'Expo.01/02 differents projects che n'han la fin finala per differents motivs betg puidi vegnir realisads. In'exposiziun stabla en in pavigliun avess eventualmain attratg dapli atenziun e gè ina pli gronda irradiaziun ch'il project actual. Las finanzas han dentant mancà, uschia ch'ins ha stuì sa concentrar sin ina dimensiun pli mo-

desta. La Lia rumantscha è dentant satisfatga dal dumber da visitadras e visitaders en il «Cirque des idées» e tar la «Carte postale». Il project «Rumantsch a l'Expo.02» è i a fin cun success ed ha uschia pussibilità a la Rumantschia ed al rumantsch ina preschientscha degna, bufatga e tuttina represchentativa ed in pau speziala.

Responsabels per la realisaziun èn stads: Claudia Cathomen, The Event Company, Andreas Gabriel e Gabriela Holderegger.

3.2. Rapport tenor program da lavur

3.2.1. UNIUNS AFFILIADAS

La Rumantschia è da chasa en las regiuns ed è organisada a moda federalistica. Perquai stat la LR en stretg contact cun las uniuns affiliadas, en spezial cun las regionalas. Contacts han lieu en connex cun las sequentas dumondas:

- Collavuraziun regiunala
- Programs da lavur e rapports da gestiun
- Curs da rumantsch en las regiuns
- Ediziuns, coordinaziun tranter LR ed uniuns affiliadas
- Directivas per la vendita da cudeschs e per curs da rumantsch da vacanzas
- Politica da finanzas
- Vocabularis regionalas (sursilvan, surmiran, sutsilvan)
- Revisiun dals tschentaments
- Sling

La collavuraziun directa cun las uniuns affiliadas succeda sin ils suandants secturs:

- Contribuziuns directas tenor preventiv, approvà da la RD 2002
- Contribuziuns spezialas per ediziuns e projects
- Preschientscha da la LR a las radunanzas annualas da las uniuns affiliadas
- Participaziun a las sedutas da suprastanza da las uniuns regionalas
- Collavuraziun en l'agentura da novitads rumantscha (Renania ed Uniun Rumantscha da Surmeir)
- Romania e Renania: collavuraziun cun il Center da cumpetenzas e management per lungatg e cultura a Laax
- Uniun da Surmeir: collavuraziun en connex cun En lingia directa e derasaziun dal vocabulari surmiran
- Uniun da Scripturas e Scripturs Rumantsch(a)s: collavuraziun en connex cun ils Dis da litteratura a Domat
- Uniun da las Rumantschas e dals Rumantschs en la Bassa: fegl d'infurmaziun

- Giuventetgna Rumantscha: collavuraziun en connex cun PUNTS ed il film rumantsch
- Promoziun dal regulativ davart il rumantsch sco lingua uffiziala en la Foppa, en Val Schons e Surmeir

3.2.2. COLLAVURATURS REGIONALS

La collavuraziun regiunala da la LR ha da satisfacer a duas chaussas: Ella è il bratsch lung da la LR en la regiun ed ella serve al basegn da las uniuns regiunalas. Ils collavuratur regiunals, 6 umens ed 1 dunna, han la funcziun d'animatur linguistics e culturals. Els sa scuntran almain ina giada il mais cun il secretari LR. I va per l'infurmaziun vicendaivla, novas mesiras e la coordinaziun da las activitads.

Ils accents e champs tematics èn stads:

- Program da l'onn
- Animaziun ed integraziun linguistica
- Lavur cun divers ravugls rumantschs
- Rumantschaziuns/preschientscha
- Dumondas da la pressa rumantscha
- Promoziun ed organisaziun dals curs da rumantsch
- Coordinaziun ed execuziun parziala da las translaziuns
- Projects e dis tematics da scola
- Vocabularis idiomatics
- Acziun per cudeschs en scolas primaras
- RaP (Rumantsch a Puntraschigna)
- Festa commemorativa «100 onns A. Carigiet»
- Concurrenzas litteraras
- «Task-force» per la collavuraziun regiunala
- Scuntrada e Formaziun
- Broschura «Ed ussa»
- Exposiziuns
- Manaders da project tar meds d'instrucziun

3.2.3. SCOLAZIUN E FURMAZIUN

Scolas professiunalas

Project da splitting Scola professiunala Surselva:

Per incumbensa da la regenza grischuna accumpogna il collavuratur regiunal Gion Lechmann (CCM Laax) il project da splitting per ils roms generals da la Scola professiunala da Glion. Il rumantsch vegn integrà parzialmain en l'instrucziun sco lingua da comunicaziun entaifer ils roms generals. Ils/las emprendist(a)s restan per questa instrucziun in mez di l'emna a Glion. Suentar dus onns da project è il dumber da las empen-

distas e dals emprendists s'augmentà per passa 50%. Il success è fin oz grond e nus sperain da pudair cuntinuar questa via. Il project vegn accumpagnà fin la stad 2004.

Scolas autas

Las universitads da Friburg, Turitg, Genevra e Berna porschan seminaris, prelecziuns e curs da lingua e litteratura rumantscha. La LR tgira ils contacts cun ils represchentants rumantschs da las universitads svizras. Ella è conscienta da la gronda lavur prestada en las singulas universitads e prenda mintgamai part a la Conferenza interuniversitara rumantscha (CIURU). Cun l'Universitad da Friburg collia la LR in project dal Fond naiziunal svizzer concernent ina nova grammatica rg. Cun l'Universitad da Turitg collavura la LR en connex cun in lexicon da teater.

La LR ha fatg valair sia posiziun a las discussiuns per la nova scola auta professiunala da pedagogia ed è stada represchentada en ina gruppa da lavur che ha sviluppa in concept da linguas per la nova instituziun da scolaziun da magistras e magisters.

Scolas medias

La LR collavura cun las scolas medias per rimnar, elavurar e coordinar materialias d'instrucziun per las classas che fan maturitad bilingua tudestg – rumantsch en ils roms istorgia e biologia.

Scola per Linguistica Applitgada (SLA/SAL)

Dapi il 1995 porscha la SLA(www.sal.ch) en collavuraziun cun la LR in Diplom Grischun da Rumantsch (DGR) per personas che s'occupan dal rumantsch en lur vita professiunala. Il DGR è renconuschì da tut las organisaziuns linguisticas e culturalas rumantschas, il diplom da translaziun dapi il 1999 era dal chantun Grischun.

Scolas elementaras tudestgas

La LR cusseglia vinavant vischnancas a l'ur linguistic cun rumantsch sco segunda lingua. Ella deplorescha dentant fermamain ch'il rumantsch vegn adina dapli sut squitsch e stat en talas vischnancas en concorrenza cun il talian.

La LR collavura era cun il chantun per la scolaziun e furnaziun da magistras e magisters e tar l'elavuraziun da meds d'instrucziun.

Scola bilingua Cuira

La citad da Cuira maina dapi il 2000/2001 ina scola bilingua cun mintgamai trais classas l'onn. La combinaziun talian – tudestga vegn manada cun duas classas per annada. Il dumber e l'interess per la combinaziun rumantsch – tudestga na tanschan per il mument betg per ina classa per annada. Perquai vegn l'instrucziun bilingua rumantsch – tudestga dada ad interim en classas cumbinadas da duas annadas. Magistras en quellas classas

èn Annalisa Girschweiler Schaniel ed Annatina Guidon. Annalisa Girschweiler Schaniel lavura era parzialmain tar la Lia rumantscha, tranter auter per l'elavuraziun da materialias d'instrucziun per il project da las classes bilinguas rumantsch-tudestgas da la citad da Cuira. La LR persequitescha cun interess il svilup da la scola bilingua en regiuns rumantschas ferm tudestgadas (Samedan, Puntraschigna, Glion, ...)

Scolas elementaras rumantschas

La scola elementara rumantscha è la pli ferma pitga per promover e mantegnair la lingua e cultura rumantscha. La scola fa era gronda e buna lavur sin ses sector. La LR apprezzescha il grond engaschi da magisters e magistras. Ella ha collavurà l'onn 2002 tenor sias pussaivladads cun il departament d'educaziun, cultura e protecziun da l'ambient e las conferenzas rumantschas pertutgant l'instrucziun da rumantsch en scola – en spezial sin il sector da meds d'instrucziun. Ils collavuratur regiunals fan part da pliras gruppas da project per novs meds d'instrucziun, saja quai sco translatur, manaders da project euv. La situaziun dal rumantsch en scola daventa adina pli impurtanta e pli pretensiusa. Quità fa il stgalim aut nua ch'il rumantsch vegn chatschà adina pli fitg a chantun.

Per coordinar ils sforzs per la scola rumantscha e per intensivair ils contacts da tut ils exponents da scola dispona la LR d'in «gremi da cussegliaziun per dumondas da scola» cun represchentanzas da las trais conferenzas generalas rumantschas da la scola populara, da la conferenza rumantscha da magistras e magisters da la scola media e da la politica. Questa gruppa s'inscuntra 3–4 giadas l'onn per cussegliair la suprastanza da la LR.

Cuss. gov. Claudio Lardi cun visitadras e visitaders da l'arteplage da Bienna (Expo.02)

3.2.4. INTEGRAZIUN

Survista dals curs

La LR promova tant sco pussaivel po ils curs da rumantsch en las regiuns ed era en la chapitala. En collavuraziun cun diversas instituziuns communalas e regionalas ed en spezial cun las uniuns «Scuntrada e Furmaziun» èn vegnids organisads ils sequents curs:

Ardez	2	11 participant(a)s
Bever	2	7
Casti	4	21
Champfèr	2	22
Cuira	6	56
Danis	1	3
Donat	4	21
Guarda	1	5
Glion	7	63
Laax	3	19
La Punt Chamues-ch	2	18
Lumbrein	1	1
Mustér	1	4
Puntraschigna	3	23
Samedan	1	9
Savognin	3	16
Schlarigna	1	5
Scuol	10	91
Sedrun	1	1
Sent	1	4
Sta. Maria	3	27
Sumvitg	1	1
Surrein	1	1
Trin	3	19
Vuorz	1	1
Zernez	2	14
Ziran	2	9
Zuoz	3	19
total	72 curs	491 participant(a)s

En questa cifra nun èn inclusas las persunas che fan ils curs da stad da la Fundaziun Planta a Samedan, da la Fundaziun Retoromana a Laax, da la Renania en Val Schons, da l'Uniun dals Grischs a Scuol e Sta. Maria, da l'Uniun da cura e traffic a Savognin. Ulteriurs curs vegnan offrìs da las scolas da club (Migros) e da las scolas autas popularas en diversas citads svizras. Ultra da questas purschidas ha la LR sustegnì divers curs d'inte-

graziun linguistica da personas cun funcziuns publicas, en spezial plevons. En tut frequentan passa 700 personas curs da rumantsch.

Med d'instrucziun linguistica «En lingia directa»

«En lingia directa», in med d'instrucziun per emprender rumantsch en ils idioms puter, vallader, surmiran, sutsilvan e sursilvan, dovra deplorablament dapli temp per la realisaziun che quintà. Ils motivs èn multifars, surtut dentant pervia da la mancanza da forzas da lavur. L'ovra consista d'in cudesch principal, in cudesch d'exercizis, in register da plects, ina grammatica, discs cumpacts ed in manual per magisters e magistras. L'onn 2000 èn las suandantas lavurs vegnidas exequidas:

- cudesch principal 11-19/20, vallader, puter, sursilvan, surmiran
- cudesch d'exercizi 11-19/20, vallader, puter, sursilvan, surmiran
- discs cumpacts: preparaziun per las registrazions
- register da plects: cuntinuaziun
- grammatica: preparaziun per la cumposiziun

Il rest vegn realisà a l'entschatta da l'onn 2003. Suenten suondan las correcturas dals emprims chapitels e la realisaziun dal manual per magisters e magistras.

Contribuziuns per curs d'integraziun

La Scuntrada e Formaziun Surselva, la Scuntrada e Formaziun Ladina e l'Uniun turistica Surmeir retschaivan contribuziuns per curs che na portan betg sasezs. Ils curs a Cuir vegnan organisads da la LR. Ils curs en las regions vegnan organisads per part cumplettaimain dals collavuraturs regiunals e per part en collavuraziun cun els.

3.2.5. RUMANTSCH GRISCHUN

LAVUR LINGUISTICA

Novs programs Filemaker per la banca da datas linguisticas/PG

La suprastanza LR ha incumbensà la fin da l'onn passà il Post da rumantsch grischun da procurar ch'ils vegls programs dBase da la banca da datas linguisticas vegnian transponids en programs actuals da Filemaker. Joel Giger, informaticher/pilot (Kloten/Cuira) e responsabel per l'informatica da l'Institut dal DRG, è vegnì incumbensà da far quella lavur ed ha pudì furnir l'atun da quest onn emprims prototips d'in disc cun la nova versiun Filemaker dal Pledari Grond (versiun 2.0). Il PRG ed ils auters posts da lavur LR han chargià quel nov PG sin lur computers per far emprims tests interns. A basa da las differentas reacziuns e propostas han lura la responsabla dal PRG e l'informaticher optimà en plirs pass la nova versiun dal PG. Actualmain fan il PRG e Joel Giger ils davos tests e las davosas midadas e quintan da pudair furnir ils discs cun il PG02 en il decurs dals emprims mais da l'onn 2003.

La nova versiun ibrida dal Pledari Grond (v.2.0) funcziuna tant sin PCs sco era sin MACs e po en il futur era servir da basa per in PG sin Internet.

Materialias per curs da rg

Il PRG ha repassà quest onn las materialias dal Curs da rg per persunas da lingua rumantscha (elavuradas da Anna-Alice Dazzi e Manfred Gross), ha cumplettà singuls chapitels, ha elavurà reglas da transposiziun dal sutsilvan al rg ed ina clav da tut ils exercizis per mauns da scolastAs. Quella lavur d'actualisaziun e cumplettaziun è vegnida fatga a basa d'experientschas fatgas en divers curs da rg en il Grischun, a la SLA/SAL ed a l'universidad da Turitg. Il curs vegn era utilisà a las scolas medias dal chantun per introducir gimnasiastas e gimnasiasts en il rg. La nova versiun dal curs, lectorada da Gabriela Holderegger, pon ins retrair dal post da vendita LR. Per l'onn proxim è previs in'ulteriura actualisaziun dal curs.

Grammatica dal rumantsch grischun

Tenor cunvegna cun la suprastanza LR collavura la manadra dal PRG dapi dus onns al project «Grundlagen der Grammatik des Rumantsch Grischun» sut la direcziun da prof. Georges Darms, universidad da Friburg. Il project vegn finanzià dal Fond naziunal svizzer per la perscrutaziun, il qual suriglia era ina pertschientuala da la paja da la manadra dal PRG/LR.

La finamira dal project è da colliar la banca da datas electronicas dal rumantsch grischun (Pledari Grond) cun differentas bancas da datas grammaticalas, uschia ch'ils utilisaders dal PG survegnan tenor basegn tar mintga pled rumantsch infurmaziuns grammaticalas correspudentas.

Ils programs technics necessaris èn da princip elavurads. Actualmain han ils utilisaders access mo a las conjugaziuns da tut ils verbs rg. Las lavurs per ina grammatica alfabetica (morfologia da mintga pled dal PG) progreschan. Dasperas vegn elavurà ina grammatica da scola (stgalim aut) ed ina grammatica cumplexsiva pli detagliada (morfologia e sintaxa).

Lavurs per publicaziuns (scientificas)

La manadra dal PRG ha scrit quest onn differents artigels pli curts davart il rg:

- per il volum da funtaunas commentadas che vegn publitgà en occasiun dal giubileum da 200 onns adesiun dal chantun GR a la Confederaziun (cumpara il 2003)
- per il CIG/Cumpendi d'istorgia grischuna (titel da lavur) che cumpara medemamain il 2003.
- il december ha la responsabla dal PRG participà ad in Congress internaziunal davart la standardisaziun da linguas minoritaras en Europa (Ortisei/Dolomitas) ed ha preparà ina versiun scritta da ses referat (cf. Publicaziuns), il qual vegn publitgà probablmain il 2003/2004.

20 onns rumantsch grischun

En connex cun las acziuns e festivitads en occasiun dal 20avel anniversari dal rg ha la responsabla dal PRG exequì differentas lavurs:

- 25-06-02, 11.00, LR, Orientaziun per las medias (Rita Killias, vicepres. LR, Anna-Alice Dazzi, manadra dal Post da rg/LR, Manfred Gross, organisatur LR da la festa «20 onns rg» en la Val Müstair)
- Publicaziun da la broschura 20 onns rumantsch grischun - svilup 1982–2002, Post da rumantsch grischun, LR, 2002, 8 p.
- «20 onns rumantsch grischun», en: Sulom surmiran 2003, 82a nr. 12, Organ da l'Uniun rumantscha da Surmeir, Savognin 2003, 62–61, cun contribuziun da: Rina Steier, Anna-Alice Dazzi Gross, Manfred Gross, Annalisa Girschweiler Schaniel e Pietro Peduzzi (cf. Publicaziuns).
- 24 e 25 d'avust 2002, Val Müstair, festa «20 onns rg».
 - > cf. mappa da pressa
 - > cf. documentaziun Impuls «20 onns rg» (lavurs da co-organisaziun e da moderaziun).

Tut las medias grischunas ed era pliras naziunalas (NZZ, SF1, DRS 1 e 3, euv.) han rapportà davart ils «20 onns rg».

INFURMAZIUN, CURS ED AUTERS PROJECTS

Infurmaziun davart il rumantsch grischun

La manadra dal PRG ha infurmà davart il rg a las suandantas occasiuns:

- 17-01-02, Cuira, Restaurant Duc de Rohan, referat davart il rumantsch en general ed il rg en spezial, Club da Service Inner Wheel Club Rätia.
- Orientaziun per las medias ed intervistas a gasettas, radio e tv en connex cun ils 20 onns rg 1982–2002 (en collavuraziun cun Manfred Gross, PID/LR e la suprastanza LR).
- 06-09-02, San Murezzan, Biblioteca cumünela, referat curt davart il rg e participaziun ad in podium da discussiun, organisà dal Forum Engiadina.
- Intervistas cun differents schurnalists e schurnalistas davart la lavur dal PRG/LR, en spezial davart la creaziun da nova terminologia en rg (cf. era Publicaziuns).
- Lavur d'infurmaziun per telefon e per posta electronica davart il rg e dumondas linguisticas en connex cun il rg.
- 12–14 da december 2002, I-Ortisei/Dolomitas, participaziun al congress internaziunal «Corpus planning und Soziolinguistik», organisà dal SPELL e dal Center da studis linguistics per l'Europa CELE, cun in referat davart il rg: «Corpus- und Status planning in Graubünden/Schweiz, Die Gestaltung des Rumantsch Grischun».

Curs da rg

- 22-01-02 ss., 10x, Cuira, Radio Rumantsch, Curs da rg per il personal da l'administraziun (Gabriela Holderegger)
- 19-02-02 ss., 10x, Cuira, LR, Curs da rg per personas da lingua tudestga, (Gabriela Holderegger)
- november 2002, 3x, Cuira, Radio e Televisiun Rumantscha, Curs da rg per il personal (Gabriela Holderegger)
- 25-11-02 ss., 10x, Laax, CCM, Curs da rg per personas da lingua rumantscha (Gabriela Holderegger)
- 19-12-02 (e 16-01-03), Cuira/Turigt, Scola per linguistica applitgada SLA/SAL, Curs da rumantsch grischun I, semester d'enviern 02/03 (Gabriela Holderegger).

Infurmaziun davart il rumantsch en general

La manadra dal PRG ha infurmà davart il rumantsch en general a las suandantas occasiuns:

- 16-01-02, Cuira, DECA, inscunter cun responsabels dal Departament d'educaziun, cultura ed ambient per discutir sinergias, plans e strategias.
- 26-04-02, Cuira, LR, infurmaziun a trais students da la Scol'auta da Winterthur per ina lavur da semester davart rumantsch ed economia.

Consultaziun dal sboz per ina Lescha federala da linguas

La manadra dal PRG (commembra da la Cumissiu chantunala per la nova Constituziun grischuna e commembra dal Comité d'experts per la Charta europeica da las linguas minoritaras) ha collavurà en ina grupp da lavur interna da la LR ch'ha elavurà in sboz per la Consultaziun da la nova Lescha federala da linguas.

Nova Constituziun dal chantun Grischun, art. 3 (art. da linguas)

La manadra dal PRG ha collavurà medemamain en ina grupp da lavur interna LR ch'ha elavurà propostas optimadas per l'art. 3 (art. da linguas) da la nova Constituziun dal chantun Grischun, las qualas èn vegnidas approvadas dal cussegl grond en sia sessiu extraordinaria da la primavaira.

Campiadis mundials da skis 2003 a San Murezzan

Dapi la Scuntrada 2000 en l'Engiadin'ota existiva ina grupp da project cun represchentants da la LR (Anna-Alice Dazzi Gross e Gion Peider Mischol) e dals organisaturs dals Campiadis mundials da skis 2003 da la FIS a San Murezzan. Quella grupp ha discutà en pliras radunanzas e via posta electronica pussaivladads d'integrar il rumantsch ed aspects da la cultura indigena en quell'occorrenza.

Mike Evans (translator ed interpret professional) e la LR (PRG) han perquai projectà ina brochura infurmativa davart il rumantsch, adressada surtut als represchentants da las medias naziunalas ed internaziunalas. La brochura trilingua (rum./tud./engl.) vegn a cumparair la fin da schaner 2003.

ANINT

Tenor incumbensa (cf. rapport annual 2001) ha la grupp da project ANINT inoltrà l'entschatta da settember 2002 ses 4. rapport da lavur e sias propostas concretas per mauns da la suprastanza LR.

- Ils 6 d'avrigl 2002 ha la manadra dal project orientà davart las finamiras e la metoda da lavur dal project ANINT en il rom da la radunanza annuala da las uniuns regiunalas da la LR a Savognin.
- La manadra dal project ha preschentà e commentà las propostas elavuradas da la grupp da project en ina radunanza da suprastanza pli lunga il mais da settember.
- Ils 5 da november ha la manadra da project suttamess il rapport final ANINT.

Sperond ch'il project ANINT/LR portia vinavant fritgs e contribueschia uschia a la cuntentientscha e motivaziun dal personal ed a l'efficacità da la lavur LR a favur da la promoziun dal rumantsch, engrazia la manadra en num da la grupp da project per la buna ed empernaivla collavuraziun tant dal personal sco era da l'accumpagnadra professiunala, Uorschla

Campell, e dals incumbensaders. La collavuraziun è stada marcada durant l'entir process d'avertezza e spiert cooperativ.

PUBLICAZIUNS

Bibliografia dal rumantsch grischun, Litteratura primara (texts en rg) e Litteratura secundara (texts davart il rg), ed. PRG/LR, 2002, 63 pp. (datoteca e fotocopias, vegn actualisada permanentamain, AADG).

Curs da rumantsch grischun per persunas da lingua rumantscha, materialias cumpiladas da Anna-Alice Dazzi e Manfred Gross, lectorat: Gabriela Holderegger, LR, 2002 (versiun electronica; in'ulteriura versiun revedida è prevesida per il 2003).

20 onns rumantsch grischun – svilup 1982–2002, elavurà da Anna-Alice Dazzi Gross, Post da rumantsch grischun, LR, 2002 (8 p.)

«*20 onns rumantsch grischun*», en: Sulom surmiran 2003, 82a nr. 12, Organ da l'Uniuin rumantscha da Surmeir, Savognin 2003, 52-61, cun contribuziuns da Rina Steier-Peduzzi, Anna-Alice Dazzi Gross, Manfred Gross, Annalisa Girschweiler Schaniel e Pietro Peduzzi.

Pledari grond sin discs WIN, MAC OS, MAC OS X, a basa Filemaker, Joel Giger/PRG, Lia rumantscha 2002, versiun per diever intern.

Zellweger, Kathrin, «Die Wort-Finderin», Interview mit Anna-Alice Dazzi, en: *Schweizer Familie* 3-01-2002.

AADG: Ulteriuras activads a favur dal rumantsch (ordaifer il temp da lavur LR)

– Scola per linguistica applitgada, SLA/SAL, Turitg/Cuira, manadra dal curs: «Expressiun orala» e dal curs «Grammatica normativa I», semester d'enviern 2002/03.

Cusseglier naziunal Duri Bezzola (Expo.02)

3.2.6. POST DA LINGUATG

Il post da linguatg è dotà cun 100% da piazza repartidas sin duas persunas. Gian Peder Gregori (40%) e Werner Carigiet (60%).

Il spectrum da las activitads è fitg vast e cumpiglia tut ils secturs da la linguistica applitgada. Ils accents da lavur dal post èn surtut la scola e la bilinguitad.

Cun la dotaziun actuala èsi dentant enorm grev da porscher in servetsch linguistic cumplain che pudess satisfar a tut ils basegns d'in linguatg.

Cussegliaziun linguistica

La cussegliaziun linguistica per differents clients fa part dal mintgadi dal post da linguatg da la LR. En connex cun la cussegliaziun linguistica e lectorats da translaziuns vegn elavurada e coordinada terminologia ocasionala en collavuraziun cun il post da rumantsch grischun. L'elavuraziun da terminologia sistematica tenor champs tematics vegn a la curta cun la dotaziun actuala.

- Cussegliaziun linguistica per telefon e posta electronica.
- Retschas da lecziuns davart il tema «Sensibilisaziun per il rumantsch grischun» e «Schanzas ed avantatgs da savair rumantsch» (DC-ROM).
- Produenziun dal Pledari Grond sin disc cumpact.
- Collavuraziun en la gruppa interna per il svilup da l'informatica en Chasa rumantscha.
- Represchentaziun da la linguistica en la gruppa da lavur interna ANINT.
- Differentas activitads per incumbensa dal secretari general e da la supranza en dumondas, discussiuns e cussegliaziuns pertutgant la scola rumantscha ed il rumantsch en scola.
- Cuntinuaziun da las lavurs per la realisaziun ed ediziun da la segunda part dal med d'instrucziun «En lingia directa».
- Instrucziun ed examinaziun dal modul «Analisa da la frasa» a la Scola per linguistica applitgada (SLA)
- Represchentà la LR en la gruppa accompagnanta dal project da scola «Classas bilinguas tudestg-rumantschas da la scola da la citad da Cuira, cun support linguistic, collavuraziun a l'evaluaziun scientifica ed accompagnament dal project.
- Contacts e cussegliaziun da vischnancas interessadas a l'introducziun da la scola bilingua.
- Elavuraziun d'in concept per la scolaziun postgraduala da magistras e magisters rumantschs en collavuraziun cun il chantun.
- En collavuraziun cun il chantun: coordinaziun e direcziun dal project «INSCUNTERS», moduls e materialias d'instrucziun en rg per l'instrucziun da rumantsch sco segunda lingua.
- Participaziun al Seminari retoromanistic en la Val Badia cun in referat davart la didactica da linguatg tar minoritads linguisticas.

- Support informatic per la vendita da cudeschs online e per il project da scola bilingua Cuir.
- Accompagnament d'ina emna da project d'ina gruppa da studentas e students ladins da las Dolomitas.
- Coordinaziun ed elavuraziun da materialias d'instrucziun per la maturitad bilingua per ils roms istorgia, biologia e linguatg.
- Accompagnament da pratitgants.
- Praticants: Flurina Andriuet e Martin Blumenthal
- Lavurs preparatorias per la ralisaziun dal Vocabulari online rumantsch-englais «MyPledari».
- Divers lectorats.

Publicaziuns:

- «Introducziun a la didactica generala da linguatg(s)» en rumantsch e tudestg en collavuraziun cun la chasa editura Sauerländer Bildung.
- Preparaziun per in cudesch davart dumondas fundamentalas davart la bilinguitad en rumantsch e tudestg en collavuraziun cun la chasa editura HEP.
- Realisaziun da la pagina «Chapis Vus rumantsch?» en la Terra Grischuna.

Arteplage da Bienna (Expo.02)

3.2.7. POST DA TRANSLAZIUM

Durant l'emprima mesadad da l'onn da gestiun han las davosas preparativas per l'Expo.02 procurà per in pau hectica en nosa partiziun. Daspera essan nus ans occupadas cun las incumbensas usitadas.

Incumbensas regularas

- translaziun da texts da tut gener, per la gronda part en rg
- infurmaziun e cussegl en dumondas da translaziun e da terminologia al telefon e sur internet
- correcturas e lectorats

Publicaziuns

- Paraplegia nr. 21–24
- La Confederaziun en furma concisa 2003
- Survista statistica da la Svizra 2003
- Sutstaziun Albanatscha
- diff. prospects (scola mercantila Glion, pro juventute, pro senectute, pro cap etc.)
- urari VFF

Projects spezials

- Portfolio europeic da linguas, in project dal Cussegl d'Europa cun in'atgna website che cuntegna numerusas infurmaziuns e links. Adressa: www.sprachenportfolio.ch
- ONU, Factsheets (fatgs e cifras davart l'ONU)
- Statuts APEPS (Associazion per la promoziun da l'instrucziun plurilingua en Svizra)
- Statut da model per la gestiun da scola
- «4linguas» (lavoratori da Stapferhaus Lenzburg + Forum Helveticum)
- Guichet virtuel, project da la confederaziun per sustegnair las vischnancas en lur preschentaziun en l'internet.
- Allegra, questunari per la retschertga en las scolas davart la moda e maniera da viver da la giuventetgna (servetsch da retschertga ISPA)
- Grischun 2003 (giubileum 200 onns Grischun en la Confederaziun)
- Homepage HPD (Fundaziun servetsch ortopedagogic dal Grischun)
- ConcurrENZA svizra da musica per giuvenils
- Festa svizra da musica da giuvenils Cuir 2003
- Festa naziunala da musica Breil
- Uniun centrala da teater popular
- texts da pressa, rapports annuals etc.
- translaziuns e correcturas per RTR e SSR

Martin Heller, directur artistic (Expo.02)

3.2.8. SERVETSCH D'INFURMAZIUN E DOCUMENTAZIUN

En quest post han lavurà Manfred Gross (manader) 60% e Daniel Telli 60%. Diversas lavurs d'infurmaziun e da documentaziun succedan era tras il secretariat.

3.2.8.1. Documentaziun

La documentaziun dal PID è vegnida cumpletta occasionalmain cun materialias da basa. L'inventarisaziun en collavuraziun cun instituziuns cun incumbensas complementaras è stada punctuala ed occasionala.

3.2.8.2. Infurmaziun

Meds da massa stampads ed electronics

<i>Champ</i>	<i>Cura</i>	<i>Tge?</i>	<i>Tgi?</i>	<i>Temp</i>	<i>Commentari</i>
<i>SFDRS1: Rundschau</i>	8-5-2002	Intervista/registraziuns. tematica: «Ils sperdents da l'Expo.02»	Rita Killias & M.G.	total ca. 2 uras	

3.2.8.3. Organisaziun dad occurrenz

<i>Champ</i>	<i>Cura</i>	<i>Tge?</i>	<i>Tgi?</i>	<i>Temp</i>	<i>Commentari</i>
<i>Rumantsch grischn</i>	favr.–avust sesidas: 6-2. V.M. 4-4: Turitg 16-5: Turitg	Preparativas per la festa dal 20. anniversari dal rg en Val Müstair	M.G.	ca. 15 dis	div. sedutas suprastanza LR cf. carta d'invit e program definitiv

3.2.8.4. Collavuraziun cun instituziuns

<i>Champ</i>	<i>Cura</i>	<i>Tge?</i>	<i>Tgi?</i>	<i>Temp</i>	<i>Commentari</i>
<i>Expo.02</i>	mars 02 21-3-2002	Lectorat final texts per ImaginNation Sesida cun Event Company	M.G. M.G.	ca. 4 h ca. 2 h	
<i>SLA/SAL</i>	17-1-2002 21-2-2002 15-3-2002 25-4-2002 17-5-2002	Curs litt./transl. cun T. Buchli & U. Urech Examens finals cun A. Schmed (transl.) Curs litt./transl. cun T. Buchli & U. Urech Discussiun cun S. Coray conc. studi SAL/DGR Curs litt./transl. cun T. Buchli & U. Urech	M.G. M.G. M.G. M.G. M.G.	2 h ca. 2 h 2 h ca. 1 h 2 h	A quint SAL Turitg Preparaziuns e surveglianza A quint SAL Turitg A quint SAL Turitg

3.2.8.5. Projects

<i>Champ</i>	<i>Cura</i>	<i>Tge?</i>	<i>Tgi?</i>	<i>Tempavur</i>	<i>Commentari</i>
<i>Cumpendi d'istorgia grischuna</i>	schan.–dec.	Transposiziun en rg da div. texts CIG Div. sesidas	M.G.	ca. 4 mais	Lavur cuntinuanta fin 2003
<i>Handbuch der mitteleurop. Sprachminderheiten</i>	oct./nov.	Adattaziun & cumplettaziun da l'art. da Prof. E. Diekmann	M.G.	ca. 4 dis	Actualmain mo en furma da correcturas
<i>Materialias per emprendre rg</i>	nov.	CD-Rom	M.G./W.C.	ca. 2 dis	Anc betg pront

3.2.8.6. Publicaziuns, translaziuns, lectorats

<i>Champ</i>	<i>Cura</i>	<i>Tge?</i>	<i>Tgi?</i>	<i>Temp</i>	<i>Commentari</i>
<i>Facts & Figures</i>		Actualisaziun e restampa (preparaziun cun QuarkXpress)	M.G.	ca. 2 emnas	Lavurs preparatorias/QuarkXpress
<i>Annalas 115/2002</i>	favr.–avrigl	La schuorsch sa zoppa do ün salzer	M.G.	ca. 1 mais	
<i>Educaziun fisica</i>	schan.–fanadur	Translaziun dals toms 2 e 4 Lectorat punctual	D.T. M.G.	ca. 5 mais ca. 7 dis	per inc. LR/chantun GR/Uff. da sport Magglingen

3.2.8.7. SLAR/terminologias

<i>Champ</i>	<i>Cura</i>	<i>Tge?</i>	<i>Tgi?</i>	<i>Temp</i>	<i>Commentari</i>
<i>Pledari grond</i>		Neologissem	M.G.	ca.	
<i>SLAR</i>	18-2	sesida cun linguist(a)s	lin-gui-st(a)s	2 h	

3.2.8.8. Diversas lavurs:

- Diversas infurmaziuns occasiunalas
- Diversas translaziuns e lectorats pli pitschens per inc. dal Post da translaziun e dal secretariat
- Divers agids en chasa
- Diversas sesidas concernent vendita e marketing (en chasa), restructuraziuns linguistica LR (ens. cun A.-A.D.G, G.P.G. e W.C.), project «ANINT», Cumpendi d'istorgia grischuna (CIG), homepage LR (ens. cun D.D. e W.C.).

Referats/dietas

- 5-1-2002, Turitg: Preschentaziun dal concept «Cirque des idées» da la LR al cussegl da fundaziun da la banca Vontobel (G.A.D.)
- 12-2-2002, Cuira: Inscunter da discussiun cun la cumissiun predeliberanta davart la nova constituziun chantunala (G.A.D.)

- 20-3-2002, Turitg: Referat dal president LR davart il tema «Il svilup dal rumantsch en ils davos onns» ed il stan dal rg en il rom da la debatta davart la nova constituziun chantunala da la Quarta Lingua (J.F.)
- 25-3-2002, Cuira: Inscunter cun deputadas e deputads rumantsch(a)s davart il sborz da la constituziun chantunala (J.F./A.G.)
- 6-4-2002, Savognin/LR: Dieta LR cun las uniuns regionalas, organisà da la LR (A.G.)
- 8 als 12-5-2002, Subotica: 47avel congress da las naziunalitads minoritaras (UFCE/FUEV) (Martin Cantieni)
- 27-5-2002, Cuira: Inscunter cun deputadas e deputads rumantsch(a)s en connex cun l'art. da linguas dal sborz da la nova constituziun chantunala (A.G.)
- 13/14-6-2002, Sankelmark/D: Radunanza generala da las minoritads linguistics da l'Uniun federalistica da las cuminanzeas etnicas europeicas (UFCE/FUEV) (Martin Cantieni)
- 4-7-2002, Tarasp: Preschentaziun da la LR e da sias activitads a la conferenza annuala dals cussegliaders persunals dals cussegliers federalis (G.A.D.)
- 24/25-8-2002, Val Müstair: Dis da rumantsch grischun en Val Müstair (M.G./J.F. ed auters)
- 12-11-2002, Cuira: Inscunter cun il comité consultativ dal Cussegl da l'Europa per dumondas da la protecziun da minoritads naziunalas. La finamira è stà da controllar l'emprim rapport da la Svizra (G.A.D./G.P.G.)

3.2.9. MEDS DA MASSA

Las medias rumantschas èn da fitg grond'impurtanza. La LR sa stenta per in bun contact cun quellas e sustegna ellas tenor sias pussaivladads. Ella s'engascha en spezial per la qualitat linguistica e porscha instrucziun da rumantsch, lectorats tenor giavisch e sias pussaivladads.

La LR appreziescha la gronda muntada dal radio e da la televisiun rumantscha. Cun «Tgi che sa rumantsch sa dapli» ha la RTR lantschà ina excellenta campagna da reclama per la lingua e cultura rumantscha. La lavur prestada a favur da la lingua e cultura rumantscha è lavur d'emprima prioritad.

La LR persequitescha cun interess la lavur da l'Agentura da novitads (ANR). Ella è er commembra dal cussegl da fundaziun da quella.

Cun ordvart grond interess e betg senza quità persequitescha la LR il svilup da la pressa rumantscha, en spezial da La Quotidiana. Ella sustegna l'entira pressa rumantscha cun translaziuns e lectorats. Ultra da quai ha la LR elavurà cun las quatter gasettas existentas (La Quotidiana, Pagina da Surmeir, Posta Ladina e PUNTS) per la segunda giada in fegliet da reclama per tut las chasadas rumantschas. L'intent da quest'acziun è

da far attent a la situaziun da la pressa rumantscha. La LR, persuadida da l'impurtanza da la pressa rumantscha per il mantegniment da nosa lingua e cultura, recumonda da sustegnair la pressa rumantscha. En mintga chasa rumantscha tutga ina gasetta rumantscha.

La LR è en contact cun Radio Grischina per cuntanscher ina buna quota rumantscha en ses program. Era cun las gasettas tudestgas e talianas dal Grischun tgira la LR in bun contact.

La LR infurmescha regularmain las medias davart il rumantsch en general e davart sia lavur en spezial. Quellas rapporteschon a moda extendida davart il decurs da l'onn. Interess spezial han sveglià en l'onn 2002:

- Discussiun davart il sboz da la constituziun chantunala
- EXPO.02
- Dis 20 onns rumantsch grischun en Val Müstair
- Politica da linguas en scola
- Ediziuns e finanzas LR
- Collavuraziun regiunala, en spezial per la Sutselva
- Scola bilingua Cuira
- Curs da rumantsch
- Vocabularis idiomatics
- Cumpendi d'istorgia grischuna
- Inscunters cun deputads e deputadas
- Sling
- Egls averts
- My Pledari (vocabulari online rumantsch/anglais)
- Radunanza da delegadas e delegads
- ed auter

3.2.10. TEATER RUMANTSCH

Cussegliazion

Il post da teater ha trames 78 spediziuns cun ina selecziun da differents teaters. Las activitads da las gruppas da teater rumantschas èn stadas grondas cun radund 35 represchentaziuns pli grondas e numerusas represchentaziuns pli curtas.

Biblioteca da teater

La biblioteca ha pudì vegnir amplifitgada cun 23 novs teaters e cumpiglia uss totalmain 1569 (mars 2003) teaters rumantschs. L'archiv da tocs cumpiglia 88 teaters.

La Scena

L'onn 2002 n'hai dà naginas Scenas. Duas novas ediziuns en questa retscha èn previsas per l'onn 2003.

Collavuraziun cun l'Uniun grischuna per il teater popular (UTP)

La radunanza da delegadas e delegads ha gì lieu ils 8-6-2002 a Müstair. La LR è stada represchentada da la suprastanta Mengia Mathis.

Dals 28 als 30 da zercladur 2002 ha gì lieu a Thun la Biennale. Deplorabilmente n'èn naginas gruppas rumantschas sa participadas.

Commembranzas

La LR è commembra da la SSCT/SGTK (Societad svizra per la cultura da teater). Ella vegn represchentada là da Giovanni Netzer. – Ulteriuras commemoranzas per la Rumantschia van sur l'UTP.

Contribuziuns per translaziuns e tocs originals a

- Augustin Andry Ottiglia per «Nozzas» da Bertold Brecht
- Caduff Erwin per «Il tiran» da Fred Bosch
- Candinas Theo per «Nua schar svanir la bara» da Walter G. Pfaus
- Clalüna Alfons per «Dal giolet buondrius»
- Dazzi Guadench per «A è in'otra» dad Andreas Sauter e Bernhard Studlar
- Giuventetgna Donat e conturn per «Milliùns agl fagn» da Hans Gnant
- Gordon Anita per «Il Tschavattin Albert» da Josef Brun
- Iseppi-Uffer Pina per «Igl dretg om stost aveir» da Robert Guenin
- Iseppi-Uffer Pina per «Ampresta'm la tia donna» da Corinne Gasser
- Kuntner Cornelia per «Pro'l stadi civil» or dal cudesch «Das grosse Schweizer Sketch-Buch»
- Lechmann Silvio per «Princessa primavera» adattaziun
- Margadant Men per «Alch uschea nu daja» da Hanna Frej
- Mathis Anna per «L'hom nud e l'hom in frac» e «Il lader sainza cuolpa» da Dario Fo
- Netzer-Stampbach Anita per «Coloro da frestg» da Marco Stähli
- Sgier-Tuor Brida per «Cadientschas blauas» da Max Fröhlich
- Sgier-Tuor Brida per «Schulas e manzognas» da Walter Pfaus
- Sgier-Tuor Brida per «Il ner dall'Africa» dad Arthur Brenner
- Venzin Hubert per «Pensiu Schuoler» da Carl Laufs e Wilhelm Jacoby
- Weishaupt Roman per «Il viadi tras la tgeudad» da Paul Maar

- Derungs Eligi per «Canzlia communal Davos Crap» – original
- Riatsch Tina per «L'America» – original
- Weishaupt Roman per «In siemi da Nadal» – original

Contribuziuns spezialas

- Grappa dramatica da la scola chantunala per «A è in'otra»
- «Riom 2002 – Cultura aint igl casti», Rico Peterelli per il teater «Bucobello»
- Justina Derungs, Schuschu, per il program da l'onn «Ils dissegns grits»

Concert a Bienna (Expo.02)
Prisas, reprises, surprisas

3.2.11. CHANT E MUSICA

Il post da chant è vegn consultà en il rom dals davos onns areguard la cussegliaziun e spedi-ziun da chanzuns. Ultra da chors rumantschs han er numerusas furmaziuns e scolas d'au-tras linguas fatg diever dal servetsch da cussegli-aziun ed uschia pudì realisar litteratura da chant rumantscha. La cumissiun da chant LR ha ter-minà la classificaziun dal register da chanzuns LR e cumenzà las preparativas per la preschen-taziun dal register electronic sin l'internet.

Contribuziuns da la LR a:

- Benedetto Vigne e Gioni Fry, sustegn dal project «Iain fabular»
- Grappa Overdose, Zernez, per il nov dc
- Cantus Firmus, per il nov dc
- Gioni Fry e Michel Decurtins, per il giu auditive «Crest Crétin»
- Rut Bernardi, per ils giueus auditivs en ladina dolomitan
- Movie encarden, sustegn per il film «... and action»
- Uniun chantunala da chant per la promoziun da giuvens chantadur(a)s
- Collegium Cantorum per concert a S. Gagl
- Ils trais Baritons Grischuns, translaziuns da placats en rg
- Chor viril Lumbrein, sustegn en furma d'insert
- Verein Wasserwege Albula, sustegn giu musical «Federico» da Giovanni Netzer
- Armon Ruben, per il project musical «Coole e sexy»
- Passiun Val Lumnezia
- Benedetto Vigne e Gioni Fry, per «Prisas, reprises e surprisas» a Mustér

3.2.12. EDIZIUNS E VENDITA 2002

Il post d'ediziun vegn tgrà da Karin Kohler-Pattis (pensum: 20%) e la ven-dita da Mengia Menzli (pensum: 75%). La collavuraziun è stretga e buna.

La cumissiun da lectura per uffants e giuvenils è sa scuntrada 2 giadas per fixar il program da las ediziuns. Sin fundament da sia proposta è ve-gnì realisà il program d'ediziun actual.

Ediziuns novas

- stgalim mesaun: «In ufo en scola» (sursilvan, 900 expl.), «Ûn ufo in scoula» (puter, 570 expl.), «En ufo ainten scola» (surmiran, 570 expl.) da Thomas Brezina
- video «Ils trais vents ed auters raquints» cun disegns animads da Gilbert Taggart («Ils trais vents» en vallader, «Il pign uaul» en sursilvan ed «Il di e la notg» en rg).

Restampas

- Casseta tar «Curs puter» da G. Menzli (100 expl.)
- Casseta tar «Curs rumantsch grischun» da G. Menzli (200 expl.)
- Casseta tar «Girumbella» puter (100 expl.)
- Casseta tar «Girumbella» vallader (200 expl.)
- «Facts & Figures – Rätoromanisch» (tudestg, 2. reediziun, 500 expl.)

Cumpra speziala

- «Il misteri alv», comic (Servetschs dal parlament, 400 expl.)
- «Il quadrin didactic» da W. Carigiet (Sauerländer, 120 expl.)
- «Langenscheidt, vocabulari rumantsch grischun–tudestg/tudestg–rumantsch grischun» (Langenscheidt, 200 expl.)
- «Vocabulari sursilvan–franzos» da J.-J. Furer (Fundaziun Retoromana, 100 expl.)

Carnets OSL

- nr. 2171 «Igl secret da Jonathan» (1. ediziun, surmiran, 500 expl.)
- nr. 7172 «S-chazis d'istorgias» (1. ediziun, vallader, 700 expl.)
- nr. 2173 «Nots misteriusas» (1. ediziun, puter, 500 expl.)
- nr. 2174 «Cotschnin vul ir ell'America» (1. ediziun, sursilvan, 700 expl.)

La cumissiu dad OSL è vegnida schliada a l'entschatta da l'onn 2002. Fin là han fatg part: Madlaina Schloeth-Bezzola, Scuol e Petra Uffer, Savognin. Cordial grazia fitg per il grond engaschi. In cordial engraziament va era a Cristian Joos ed a Michel Andriuet ch'han durant intgins onns collavurà en la cumissiu. Actualmain è la coordinaziun da las lavurs tar la LR. Ils responsabels èn: Andreas Gabriel, Cuir, LR e Nicole Stiefenhofer, Cuir, LR.

Collavuraziun da la LR per projects realisads dad autras chasas edituras/organisaziun:

La LR ha retschet contribuziuns per realisar atgnas ediziuns u restampas da las suandantas instituziuns:

- Oertli Stiftung
- RTR – Claudius Vincenz
- Schweitzer Frank

Contribuziuns da la LR per ediziuns a:

- Chasa editura Pendo, per «En memoria da Flurin Spescha»
- Nies Tschespet 2002, per «La tschendra dil temps»
- Uniuns dals Grischs, per in'introducziun da las secziuns dals cuvis
- Daniel Badraun, per «Science fiction» en puter
- Daniel Badraun, per «Detectiv e detectiva» en puter e vallader
- Zilgia Biveroni, per «Frog and Troad»
- Andi Gritti, per «Pablo Picasso»

- Uniuns dals Grischs, per «Chasa Paterna»
- Chasa editura Octopus, sustegn per il cudesch da Leo Tuor «La Lufa»
- Mathias Deflorin, per il cudesch «Sur da tgamins e spazzatgamins ...»
- Ludivina Candinas, per il cudesch «Zaccarias»
- Jon Domenic Parolini, publicaziun 350 onns «libertà» en Engiadina Bassa
- Dicziunari Rumantsch Grischun, per istorgia e cultura dals rumantschs
- Chasper Ans Gaudenz, per «Ovras» da Chasper Ans Grass
- Vischnanca da Falera, per l'ediziun dal cudesch da Falera
- Peter Dettling, per l'ediziun dal cudesch «Las pli bialas rutas ...»
- Limmatverlag Turitg, per l'ediziun dal cudesch «Milli egliadas»
- Antonella Stecher-Castellani, per il cudesch «Crispin e la scuola da skis»
- Romania, per l'ediziun dal cudesch da Lothar Deplazes «Enzennas dil cunfar»
- Lois Craffonara, per il cudesch da translaziuns da poesias
- Pro Cap Grischun, per in cudesch d'uffants
- Romania/Renania, per l'ediziun «Curtin d'honor»
- Ediziuns Artori, per il cudesch da Dumenic Andry «Roba da tschel muond»
- Chatrina Urech-Clavuot, sustegn per il cudesch «verbs puters»
- EigenArt, in'ediziun davart il chantun Grischun
- Alfons Clalüna, per l'ediziun dal cudesch da chant «Chant dals munts»

Lectorats per ediziuns:

Ils collavuratur regionals ed ils posts da lavur da la LR fan divers lectorats per ediziuns da la LR, da las uniuns affiliadas e da privats.

Ediziuns en preparaziun:

- «Istorgias d'animals» (surmiran), «Istorgias da bes-chas» (ladin), «Historias d'animals» (sursilvan) da Cornelia Funke (stgalim bass)
- «Il spiert da Crapalv» (rumantsch grischun), disc cumpact cun istorgias da Daniel Badraun, raquintà da Roman Pünchera (scolina/stgalim bass), co-ediziun cun il Radio Rumantsch
- «Il stgazi da la Delfina» (rumantsch grischun), comic da Franz Zumstein or da la retscha da «Ils conquistaders dal tschiel» (stgalim mesaun)

Propagaziun e vendita da publicaziuns:

La LR è stada preschenta puspè al «Salon du livre et de la presse» a Geneva cun in stan da cudeschs sut il tetg da l'Uniun svizra d'editurs. Er durant ils Dis da litteratura a Domat ha la LR vendì cudeschs. Ultra da quai ha ella collavurà cun uniuns e persunas privatas che han gi stans da cudeschs a fieras e martgads en il territori rumantsch. Per intginas fieras en ed ordaifer la Svizra ha la LR mess a disposiziun titels rumantschs per marcar preschientscha e propagar cudeschs rumantschs.

Ils meds da reclama èn stads puspè fitg modests. Tuttina han ins realisà quest onn per l'emprima giada in fegl sgulant en colur cun las ediziuns per uffants e giuvenils dals davos onns. Quel po vegnir surdà mintgamai

a personas interessadas u agiuntà a spediziuns. Ultra da quai ha pudì vegnir bajegià si ina collavuraziun intensiva cun la Chasa editura per meds d'instrucziun dal chantun Grischun. Q.v.d. la LR po disponer en atgna reschia d'ina curuna da cudeschs che po vegnir midada ed actualisada permanentamain. La Chasa editura per meds d'instrucziun infurmescha la LR er mintgamai avant ch'ella fa novas spediziuns ed infurmaziuns als scolasts, uschia che la LR ha la pussaivladad da profitar da las sinergias e po agiuntar materialias d'infurmaziun.

Sin la homepage da la LR sut www.liarumantscha.ch «vendita» èn publicads tut ils cudeschs rumantschs venals. Quella vegn actualisada e cumplettada permanentamain. Ina da las finamiras da la vendita è d'amplifitgar la banca da datas cun tantas fotografias sco pussaivel dals maletgs da cuvertas da cudeschs. Dapi che noss program d'ediziuns è accessibel er a personas che n'han nagin access a librerias che vendan cudeschs rumantschs, po la LR furnir adina dapli er cudeschs a l'exteriur, da l'America fin en il Giapun.

Antiquariat da cudeschs rumantschs:

L'antiquariat ha puspè lavurà bain en il decurs dal 2002 e gi in bun esit. La LR è er stada preschenta ad ina bursa da barat da cudeschs a Schluein.

Regals da cudeschs:

La LR ha puspè mess a disposiziun cudeschs gratuits u per cundiziuns spezialas per tombolas, premis e diversas occurrenz. Per incumbensa da la Pro Helvetia furnescha la LR cudeschs ad universitads, centers da perscrutaziun ed a personas cun funcziun da represchentaziun a l'exteriur.

Rapport da la represchentanta rumantscha (Silvia Bezzola) en la *Cuminanza da lavur grischuna per cudeschs da la giuventetgna (CGCG)*:

La CGCG ha gi in onn fitg activ cun curs da perfecziunament per personas che lavuran en bibliotecas, prelecziuns en las scolas, represchentaziuns da teater e blier auter. Occurrenz da quest gener èn indispensablas per servir a la finamira principala da la CGCG:

- promover il plaschair da leger
- lavur publica da las bibliotecas

Qua ina pitschna tscherna da las activitads da la CGCG dal 2002:

- **FORUM:** Questa revista è vegnida publicada 2 giadas.
- **Dieta da bibliotecaras e bibliotecars dal Grischun** a Savognin cun in referat areguard il gieu auditiv (Franziska Hirsbrunner dal radio DRS 2) e la preschentaziun dal cudesch «Kunst und Landschaft in Graubünden» da e cun Leza Dosch.
- **Teater «Ils disegns grits/Die wütenden Zeichnungen»** cun Justina Derungs e Curdin Janett en insaquantas bibliotecas dal chantun.

- **Prelecziuns en las scolas:** Passa 90 classas s’han annunziadas per tadar l’autura Maja Gerber Hess.
- **Broschuras** «Das Buch – Dein Freund, Unterstufe», «Information Buch Oberstufe», «Das Buch für Dich»: Magistras e magisters pon pustar questas revistas per lur classas. Ellas servan per s’infurmar davart publicaziuns novas per uffants e giuvenils. Er las bibliotecas grischunas survegnan mintgina dus exemplars.
- **ARGE-ALP**, premi da lecturas e lecturs: Quest’occurrenza ha lieu per la terza giada 2003/2004. Da vart la CGCG èsi vegnì prestà fin qua ble-
ra lavur preparatoria.

La suprastanza da la CGCG ha gì 5 tschentadas. Il grond tema da quest onn è stada la dumonda sche la CGCG duess vegnir commembra da l’organisaziun da tetg KJM (Kinder- und Jugendmedien Schweiz). La decisiun vegn tractada a la radunanza generala il favrer 2003.

Per la CGCG èsi impurtant da pudair sa deditgar vinavant a sia finamira principala, numnadamain da promover il plaschair e l’interess dals uffants e creschids per il cudesch.

3.2.13. SLING – SERVETSCH LINGUISTIC

Il servetsch linguistic Sling porscha support linguistic en tut ils idioms e rumantsch grischun:

- ad instituziuns publicas
(vischnancas, circuls, districts ed autras corporaziuns publicas)
- ad organizaziuns privatas e manaschis da vasta muntada en la regiun
(posta, bancas, ospitals regional, ovras electricas, uffizis da turissem, e.u.v.).

Quest sustegn linguistic vegn prestà en furma da cussegliaziuns linguistics en general, da lectorats e da translaziuns. Per instituziuns publicas èn las prestaziuns da princip gratuitas. Per instituziuns privatas po il servetsch vegnir fatg dependent d’ina participaziun adequata als custs.

L’onn 2002 ha la Lia rumantscha prestà il servetsch regular entaifer il mandat da prestaziun dal chantun Grischun. Instituziuns publicas da tut las regiuns rumantschas e numerus interessents da divers champs han fatg diever da las prestaziuns ed uschia augmentà la preschientscha dal rumantsch. Ultra da las lavurs ordinarias èn l’onn 2002 er las translaziuns ed ils lectorats dad inserats ed artitgels redacziunals per la pressa rumantscha vegnids finanziads per la mesadad sur il servetsch linguistic Sling.

3.2.14. CONTACTS CUN AUTORITADS, PRESCHIENSTCHA RUMANTSCHA

a) Contact cun las autoritads federalas:

- Contact informal cun l’Uffizi federal da cultura
- Translaziuns per uffizis federals
- Discussiun e posiziun davart il sboz da la nova lescha federala da linguas (Lling)

b) Contact cun il chantun Grischun:

- Approvaziun dal quint e dal rapport da lavur LR
- Revisiun dal quint LR da la controlla da finanzas dal chantun Grischun
- Preventiv e program da lavur 2003
- Correspondenza cun divers uffizis davart publicaziuns en rumantsch
- Coordinaziun da las lavurs da traducziun cun la chanzlia chantunala e cun il post da translaziun LR
- Versiun rumantscha dal cumpendi d’istorgia grischuna (CIG)
- Versiun rumantscha dal med d’instrucziun Educaziun fisica
- Discussiun cun exponents dal Departament d’educaziun, cultura e protecziun da l’ambient dal chantun Grischun en connex cun
 - ediziuns
 - scola
 - Sling (Servetsch linguistic)
 - rumantsch en scola, en spezial stgalim aut da la scola populara, scolas medias e professiunalas
 - scola bilingua
- collavuraziun en connex cun l’EXPO.02

c) Contacts cun vischnancas e citads:

La collavuraziun directa cun las vischnancas stat en cumpetenzza da las uniuns regionalas e vegn era tgirada dals collavuratur regiunals. Activitads specificas da la LR:

- contacts cun diversas vischnancas al cunfin linguistic concernent il rumantsch en las scolas primaras
- infurmaziun en connex cun il reglament da linguatgs
- discussiuns davart instituziuns
- contacts cun la citad da Cuira concernent la scola bilingua
- scola bilingua en auters lieus
- curs per chanzlists

d) Contacts rumantschaziuns:

Il posts da lavur da la LR cusseglian regularmain il chantun, las vischnancas, uffizis, instituziuns e privats per cuntanscher ina meglra preschientscha dal rumantsch sin inscripziuns.

e) Cumpendi d'istorgia grischuna (CIG):

L'onn 2000 è l'ovra «Handbuch der Bündner Geschichte» vegnida edida da la Societad per la perscrutaziun da la cultura grischuna per incumbensa da la regenza grischuna. Quest'ovra è cumparida en tudestg e talian. Per la Rumantschia datti ina versiun scursanida en in tom cun temas relevants ord optica rumantscha. Autur da quel è Adolf Collenberg. Coautur linguistic è Manfred Gross. La LR e la Societad per la perscrutaziun da la cultura grischuna èn responsablas per il project che vegn realisà sin l'onn 2003. La direcziun da quel ha la LR.

f) Contacts cun las societads culturalas grischunas:

Anna-Alice Dazzi Gross represchenta la LR en la suprastanza da la Societad per la perscrutaziun da la cultura grischuna (ordaifer il temp da lavur).

Las societads culturalas grischunas Pro Grigioni Italiano (PGI), Walservereinigung (WV), la Societad per la perscrutaziun da la cultura grischuna e la LR han fundà ina cumissiun consultativa e coordinativa per sa scuntrar regularmain. L'intent è d'intensivar ils contacts cun la finamira da promover interess e lavurs cuminaivlas, da mantegnair e rinforzar la trilinguitad grischuna, da sustegnair las minoritads linguisticas en noss chantun e da s'engaschar a favur d'ina preschientscha commensurada dal rumantsch e dal talian. Represchentants da la LR èn il secretari e Manfred Gross.

g) Contacts da lavur cun diversas instituziuns ed organizaziuns en il territori rumantsch, en il Grischun e la Svizra

- Academia svizra per las ciencias morales e socialas (ASSM): secretari LR
- Agentura da novitads rumantscha (ANR): Rina Steier-Peduzzi, cussegl da fundaziun
- Associazion da las universitads popularas svizras (AUPS): Jacques Guidon, suprastanza
- Associazion per la promoziun da l'instrucziun plurilingua en Svizra: Rico Cathomas
- Associazion svizra da linguistica applitgada VALS/ASLA: Anna-Alice Dazzi Gross.
- Barat da giuvenils en Svizra: secretari
- Center da perfecziunament per scolast(a)s da scolas superiuras (CPS), Lucerna: Manfred Gross, gruppa da lavur
- Comité d'experts per la Charta europeica da las linguas regionalas u minoritaras dal Cussegl d'Europa: Anna-Alice Dazzi Gross commembra dal comité d'experts.
- Cuminanza da lavur grischuna per cudeschs da la giuventetgna (CGCG): Silvia Bezzola
- Cuminanza da lavur per la furmaziun da creschids Grischun (FCGR): secretari LR
- Cumissiun da redacziun dal Bündner Monatsblatt: Anna-Alice Dazzi Gross

- Fundaziun linguatgs e culturas TI: Romedi Arquint, cussegl da fundaziun
- Fundaziun Retoromana: secretari LR
- Fundaziun Bündner Literaturpreis/Stiftung Bündner Literaturpreis (Milly Enderlin). La fundaziun surdat mintg'onn in premi ad in autur grischun u in'adura grischuna d'ina da las trais gruppas linguisticas chantunalas: Anna-Alice Dazzi Gross
- Grischun Vacanzas: secretari LR
- Maison latine, Berna: secretari LR, cussegl da fundaziun
- Nova Societad Helvetica Grischun: Heidi Derungs-Brücker
- Ovra svizra da lectura per la giuventetgna (OSL): Andreas Gabriel, cussegl da fundaziun
- Pro Grigioni Italiano (PGI): secretari LR
- Pro Patria: vendita da las ensainas da la Festa naziunala: Nicole Stiefenhofer
- Pro Raetia: Jost Falett, suprastanza centrala
- Quarta Lingua: Cristian Joos, suprastanza
- Rencontres Suisses: Jost Falett
- Societad Retorumantscha : Anna-Alice Dazzi Gross
- Scola bilingua a Cuira: Gian Peder Gregori, gruppa da lavur
- Scola per linguistica applitgada: Manfred Gross, gruppa da lavur
- Societad per la perscrutaziun da la cultura grischuna: Anna-Alice Dazzi Gross. Preparaziun d'ina versiun rumantscha dal «Handbuch Bündner Geschichte»: Adolf Collenberg
- Societad svizra per documentaziun: Manfred Gross, suprastanza
- Societad svizra per minoritads: Heidi Derungs-Brücker, suprastanza
- Societad svizra per la cultura da teater (SSCT/SGTK): Giovanni Netzer, suprastanza
- Uniun grischuna per il teater popular: Nicole Stiefenhofer, suprastanza
- Uniun cudeschs dal Grischun: Karin Kohler-Pattis, suprastanza
- Uniun Rumantsch Grischun: vendita d'ediziuns e discussiun da projects: secretari LR
- Walservereinigung: secretari LR

h) Contacts regulars cun ulteriuras instituziuns ed organizaziuns:

Academia svizra per ciencias umanas; ch-Barat da giuvenils; Coscienza Svizzerza; Cuminanza da lavur da las bibliotecas svizas da lectura publica (CLP/SAB); Federaziun svizra per la furmaziun da creschid(a)s; Fondo naziunal; Forum du bilinguisme; Forum Helveticum; Fundaziun Linguatgs e cultura; Fundaziun Schiller Svizra; Fundaziun Waldegg Soloturn; Helvetia Latina; Osservatorio linguistico, TI; Pro Helvetia; Pro Svizra Rumantscha; Protecziun da la patria; Gruppa svizra per las regions da muntogna (SAB); Scienza e giuventetgna; Societad svizra per pievels periclitads; Suissimage; Societad svizra per la gestiun dals dretgs d'autur dad ovras audiovisivas; Uniun federalistica da las communitads etnicas europeicas (UFCE).

i) Contacts cun las baselgias

Las baselgias grischunas han grond merit per la derasaziun ed il manteniment dal rumantsch. La Lia rumantscha stima grondamain l'engaschi dals exponents e lur gidantras e gidanthers. Lur lavur en la liturgia, en servetschs divins, en l'instrucziun religiosa, en l'instrucziun da creschid(a)s, per la realisaziun d'ediziuns, etc. è considerabla. La LR deplorascha la gronda digren da plevons rumantschs.

Ils contacts directs van per regla sur ils collavuratur regiunals. La LR mantegna ils contacts cun las baselgias er sur las uniuns affiliadas.

j) Contacts cun instituziuns ordaifer la Svizra e cun organizaziuns internaziunalas

Directio General di politica linguistica, Catalugna.

Rätoromanische Gesellschaft Stuttgart.

Uniun federalistica da las cuminanzas etnicas europeicas (UFCE/FUEV), Romedi Arquint, president.

Comité d'experts per la Charta da linguas dal Cussegl d'Europa, Anna-Alice Dazzi Gross (ordaifer il temp da lavur).

Sorbisches Institut, Bautzen.

Union generela dl Ladins (suprastanza).

3.2.15. PERSUNAL, FINANZAS, ADMINISTRAZIUN

Persunal

L'onni 2002 hai dà paucas midadas tar il persunal:

- En il servetsch da translaziuns banduna Aita Dermont-Stupan la LR. Sia successura è Angela Schmed.
- Il servetsch d'informatica dovra in responsabel. Duri Denoth surpiglia sper ses 50% collavuraziun regionala quest'incumbensa da 20%.
- Per projects spezials elegia la suprastanza Andrea L. Rassel. Cun ses engaschament da collavuratur regional e questa nova incumbensa munta ses engaschament ad 80%.
- Annika Tschenett, mussadra da scolina, en uffizi a partir da l'avust.

Infrastructura, biblioteca, archiv

Il sistem d'elavuraziun electronica da datas da la LR sto vegnir orientà tenor in nov concept. Il nov responsabel per la EED LR è Duri Denoth. L'onni 2002 ston vegnir fatgas grondas modificaziuns tecnicas en chasa (nov sistem per il Pledari grond, Firewall, vendita sin internet, ...). Era plirs computers han stui vegnir remplazzads.

Sustegns finanzials

Entradas spezialas

Ultra da las contribuziuns directas da la confederaziun, dal chantun e da las entradas ord ediziuns, ha la LR gi las sequentas entradas supplementaras pli grondas:

Chantun Grischun

- scolinas d'exercizi 3 600.–
- contribuziuns a las pajas da las mussadras 12 200.–

Citad da Cuira

- scolinas 95 000.–
- instrucziun rumantscha 5 000.–

Citad da Turitg

- contribuziun 5 000.–

Uniun da scolinas Cuira

- contribuziun als transports dals scolarets 9 200.–

Entradas per divers servetschs:

- Pro Patria per vendita ensainas 1. d'avust
- Chasa editura per meds d'instrucziun per lectorats
- Chanzlia federala per servetschs linguistics
- Diversas interpresas, vischnancas e personas privatas per referats

Contribuziuns spezialas da la LR

La LR sustegna, ultra da las contribuziuns per ediziuns, ovras musicalas e projects da teater, ils sequents projects:

- Diversas inscripziuns rumantschas
- Fundaziun Planta, Fundaziun Retoromana ed Uniun turistica da Savognin per curs da rumantsch

Avant la «Bar rumantscha» da l'Expo.02 a Bienna

Impressiuns da l'Expo.02

4. DOCUMENTS

4.1. La nova constituziun dal chantun Grischun

4.1.1. Procedura da consultaziun – posiziun da la Lia rumantscha (LR)

La LR ha tractà e discutà il Sboz da consultaziun da la cumissiun da constituziun, las Explicaziuns davart il sboz da consultaziun e la Gasetta da constituziun

- en suprastanza LR,
- cun il Cussegl LR e las suprastanzas da las uniuns affiliadas,
- cun ils linguists en chasa,
- cun ils collavuradors regiunals
- cun autras persunas sco
 - dr. Giusep Nay, derschader federal,
 - dr. Martin Bundi, ant. cusseglier naziunal e commember da la cumissiun da constituziun,
 - dr. Luregn Mathias Cavetty, ant. cusseglier dals chantuns,
 - lic. iur. Arno Berther, incumbensà per dumondas da lingua al DECA
 - lic. fil. Anna-Alice Dazzi Gross, commembra da la cumissiun da constituziun e presidenta da la gruppa da lavur 1.

La LR engrazia da pudair prender posiziun en chausa avant che la regenza grischuna elavurescha ses sboz e messadi per mauns dal cussegl grond. Da las discussiuns profundadas resulta la posiziun suandanta:

La LR agiunta il **Questiunari davart il sboz da consultaziun** cun sias remartgas davart l'entir sboz. Ella prenda en spezial posiziun areguard ils artitgels che concernan la lingua e cultura, damai areguard il *Preamble*, l'*art. 3 Linguas*, l'*art. 79 Regiuns*, l'*art. 104 Cultura* e l'*art. 118 Text decisiv*.

1. Remartgas generalas

- La LR ha prendi enconuschientscha cun plaschair e satisfacziun che las materialias concernent la revisiun da la constituziun chantunala, pia il Sboz da consultaziun da la cumissiun da constituziun, las Explicaziuns davart il sboz da consultaziun, la Gasetta da constituziun sco era las publicaziuns en il Fegl uffizial èn vegnidas redigidas e publicadas en tut las trais linguas chantunales ed uffizialas dal chantun Grischun.
- La LR ha constatà cun satisfacziun ch'il chantun ha fatg diever dal rumantsch grischun per quellas publicaziuns.

- Displaschavlamain è però capità in sbagli da translaziun en l'alea 3 da l'art. 3 Linguas: Tenor il text original tudestg tuna quel alea suandantamain.

*Gemeinden, Kreise, Bezirke und Regionen bestimmen ihre **Amts- und Schulsprachen**. Sie achten dabei auf die herkömmliche sprachliche Zusammensetzung.*

La translaziun rumantscha en il sboz per la consultaziun tuna:

*Las vischnancas, ils circuls, ils districts e las regiuns determineschon **las linguas chantunalas ed uffizialas dal chantun**. En quest connex respectan els la cumposiziun linguistica usitada.*

Correct fiss:

Las vischnancas, ils circuls, ils districts e las regiuns determineschon **lur linguas uffizialas e lur linguas da scola**. En quest connex respectan els la cumposiziun linguistica usitada.

La LR vulesc intimar la regenza/la chanzlia chantunala da laschar repasar la versiun definitiva rumantscha da la nova Constituziun da personas cumpetentas cun furmaziun giuridica.

2. Posiziun da la LR areguard las singulas posiziuns

2.1. Preambel

Tenor al. 3 dal preambel sa dat il pievel dal chantun Grischun ina nova constituziun «cun l'intenziun da promover la trilinguitad e la varietad culturala e da mantegnair quellas sco part da l'ierta istorica». La LR constatescha cun satisfacziun ch'il sboz vul francar la trilinguitad en la constituziun en cumparegliaziun cun la constituziun vertenta. Quai è nov e ludaivel. La trilinguitad è in tratg caracteristic dal chantun Grischun. Il chantun Grischun è l'unic chantun triling da la Svizra. La trilinguitad è in'impurtanta ierta culturala ed è decisiva per l'identitad dal chantun, ella è però era ina gronda sfida per noss chantun. La LR ha examinà co che la finamira declerada solennamain en il preambel vegn realisada en il text impegnativ dal sboz per ina nova constituziun chantunala e prenda la suandanta posiziun:

2.2. Chapitel I Disposiziuns generalas

La LR prenda cun plaschair conuschientscha ch'il sboz per ina nova constituziun grischuna cuntogna in **artitgel da linguas**, il qual resguarda tut las trais linguas chantunalas sco linguas uffizialas. In tal artitgel – analog a l'artitgel da linguas da la constituziun federala – è in vegl desiderat da

las minoritads linguisticas chantunalas. La LR considerescha la revisiun totala da la constituziun sco ina schanza unica per definir la posiziun da las linguas minoritaras en il rom da la trilinguitad grischuna.

Per il sulet chantun triling da la Svizra pudess l'artitgel da linguas esser ina schanza da sa posiziunar sco exempel per il rest da la Svizra e da contribuir uschia il meglier a la chapientscha tranter las gruppaziuns linguisticas. Per cuntanscher quai dovri dentant sper il confess a la trilinguitad declerà en il preambel **in text costituziunal che punctuescha da moda impegnativa la trilinguitad da noss chantun e rinforza la posiziun dal rumantsch e talian**. In text costituziunal cler ha per consequenza ch'i dovra pli tard damain leschas.

Las Rumantschas ed ils Rumantschs, represchentads da la LR sco uniun tegala, na pudessan betg sustegnair ina nova constituziun, la quala na cuntegna betg in artitgel da linguas che protegia e promova la trilinguitad ed en spezial las minoritads linguisticas da moda e maniera optimala e lianta.

Era la Svizra n'avess strusch chapientscha sch'il chantun Grischun, per il qual l'art.116 CF era a ses temp en emprima lingia vegnì revedì, restass en sia constituziun chantunala davos las determinaziuns da la constituziun federala.

Quai vul dir ch'il resguard sin las minoritads tradiziunalas dovra formulaziuns pli impegnativas che las previsas en l'art. 3 dal sboz. La LR spetga e pretenda dal chantun:

- a) **Dapli responsablidad envers las linguas minoritaras:** En quest senn pretenda la LR il plaz necessari en il text costituziunal per francar la protecciun e promoziun da la trilinguitad en il senn dal preambel, e quai en ina moda e maniera enclegentaivla per burgaisas e burgais.
- b) **Expressivamain era la promoziun dal barat tranter las cuminanzas linguisticas chantunalas, sper quellas naziunalas** (exprimì en l'al. 4 da l'art. 2)

Sin fundament da questas remartgas introductivas fa LR **las suandantas propostas concretas**, cun las qualas ella vul exprimer sias pretensiuns per midadas dal sboz da la cumissiun da constituziun:

2.2.1. Art. 3 Linguas

La LR sustegna il gavisch da crear ina constituziun concisa e bain legibla. Anc pli impurtant è a ses avis l'aspect da la clerezza dal text costituziunal. Per quest motiv propona la LR las suandantas midadas areguard l'art. 3:

1. Tudestg, retorumantsch e talian èn las linguas chantunalas **cun il medems dretgs**. Ellas èn las linguas uffizialas, **da scola e da dretgira dal chantun**.

2. Il chantun prenda e sustegna **tut** las mesiras necessarias per mantegnair e promover la lingua retorumantscha e taliana. **El promova la chapientscha ed il barat tranter las cuminanzas linguisticas chantunalas.**
3. **Las vischnancas e las regiuns mantegnan e promovon sin lur champ la lingua retorumantscha e taliana sco era la chapientscha ed il barat tranter las cuminanzas linguisticas.**
4. **Il chantun determinescha cun il consentiment da las vischnancas, ils circuls, ils districts e las regiuns las linguas uffizialas, da scola e da dretgira tenor la cumposiziun linguistica tradiziunala. El protegia e promova la trilinguitad e prenda spezial resguard sin las linguas minoritaras.**
5. **Las minoritads linguisticas tradiziunalas dal chantun vegnan participadas adequatamain a las decisziuns che pertutgan essenzialmain il mantegniment e la promoziun da lur lingua e cultura. Ellas pon sa constituir sco corporaziuns dal dretg public chantunal.**

Explicaziuns:

Alinea 1: Per la LR èsi impurtant da francar en la constituziun chantunala uschè cleramain che las trais linguas chantunalas, da scola e da dretgira vegnan resguardadas e tractadas sco **linguas cun ils medems dretgs**. Quai resorta p.ex. era en l'art. 118 dal sboz che fixescha ch'il text da la constituziun en tut las trais linguas è decisiv (cf. sut).

La LR pretenda ch'il chantun regleschia era la **lingua giudiziala**. El na po betg surlaschar quai als circuls u districts u insumma na far nagut. La LR rinviessa en quest connex a l'artitgel da Giusep Nay, «*Verfassungsrechtliche Vorgaben bündnerischer Sprachenpolitik*», en: ZGRG 03/1999, nua che las obligaziuns chantunalas vegnan definidas tenor la constituziun federala. Da rinviar fiss era a l'expertisa da Daniel Thürer per mauns da la regenza grischuna ed a l'artitgel da Giusep Nay, «*Streiflichter auf den Vernehmlassungsentwurf für eine neue Kantonsverfassung*», en: ZGRG 04/2000.

Alinea 2: La LR è da l'avis ch'il **chantun sto prender ina rolla pli activa** en la promoziun da la trilinguitad grischuna. Quai è sco chantun triling cun duas linguas minoritaras sia propria obligaziun. Il chantun ha la **responsabladad primara** per il mantegniment e la promoziun da sias linguas minoritaras e na po betg delegar questa incumbensa a las vischnancas. Per quest motiv è da **francar explicitamain l'incumbensa chantunala da proteger il rumantsch ed il talian**. Cun la formulaziun «prender e sustegnair tut las mesiras necessarias per mantegnair e promover la lingua

retorumantscha e taliana» è quest'obligaziun pli impegnativa/obliganta. Cun numnar en quest alinea sulettamain il chantun sto ses duair envers sias linguas minoritaras vegnir mess en evidenza ed accentuà.

Per evitar repetiziuns e chattar l'unitad da la materia pudess ins remplazar l'alinea 4 da l'art. 2 dal sboz cun agiuntar «**e da la Svizra**» a l'alinea 2 da la proposta LR. La promoziun da la chapientscha ed il barat tranter las gruppaziuns linguisticas vala per il nivel chantunal e federal.

Alinea 3: Qua vegn stabilì l'obligaziun distinguida da las vischnancas e las regiuns da far sin lur champs il pussaivel per la protecziun ed il mantegniment dal rumantsch e talian. Il medem vala era per l'augment da la chapientscha ed il barat tranter las cuminanzas linguisticas.

Alinea 4: Il chantun na po betg simplamain delegar la determinaziun da la lingua uffiziala, da scola e da dretgira a las vischnancas, als circuls, als districts u a las regiuns. El porta sez responsabladad e duai **obligar quels a dapli fidaivladad vers lur lingua tradiziunala e cultura**. L'art. 3 dal sboz surlascha unicamain a las vischnancas, als circuls, als districts ed a las regiuns da decider davart lur lingua uffiziala e lur lingua da scola. La formulaziun «En quest connex respectan els la cumposiziun linguistica usitada» na tanscha betg. Ina cooperaziun tranter ils differents nivels da responsabladad è stringenta tenor l'avis da la LR.

Il chantun sto avair la pussaivladad da procurar – sch'i fa da basegn – che la politica linguistica da las vischnancas e da las regiuns correspundian a las stentas da la confederaziun e dal chantun. Quai è a noss avis in'obligaziun ch'il chantun ha tenor la nova constituziun federala. Qua rinviain nus da nov a Nay e Thürer (cf. sura). La consequenza è che **las vischnancas ston vegnir obligadas en la nova constituziun chantunala da moda pli imperativa**. La LR vul che la determinaziun da la lingua uffiziala, da scola e da dretgira da las vischnancas, dals circuls, dals districts e da las regiuns succedia tras il chantun, dentant cun consentiment da las vischnancas, dals circuls, dals districts e da las regiuns.

L'autonomia communal n'è betg in impediment giuridic per in engaschi pli ferm dal chantun en quest connex. Quai vul dir ch'il chantun ha da surpigliar dapli responsabladad per la protecziun da las linguas minoritaras era sco linguas uffizialas, da scola e da dretgira. El na po **betg sur-laschar tut las decisius concernentas a las vischnancas cun tschentar l'autonomia communal e la libertad da lingua sur la cumposiziun linguistica tradiziunala**.

Alinea 5: Ina participaziun da las minoritads linguisticas a las decisius per il mantegniment e la promoziun da lur lingua e cultura è in postulat

che sa dat or da la libertad da linguas e garantescha lur reconuschienscha betg mo declamatorica. Pir ina tala participaziun è garantida per il success da questas mesiras.

La relaziun cun las cuminanzas linguisticas è in element essenzial da la natira d'in stadi. Sch'il stadi Grischun declera d'esser in stadi triling che protegia sias minoritads linguisticas tradiziunalas, sto e po quai vegnir documentà cun dar a quellas ina pussaivladad da sa manifestar betg mo sco uniuns privatas, mabain – sch'ellas giavischan – era sco corporaziun dal dretg public chantunal (las qualas han en il Grischun ina gronda tradiziun sco p.ex. corporaziuns d'alp, d'aua euv.) En ina moda e maniera in pau cumparegliabla sco las baselgias, che pon profitar d'in status spezial, duess quai era valair per las minoritads linguisticas entaifer noss stadi grischun. Sche quellas giavischan e resguardan quai en il futur sco necessari – la LR na dubita betg vesend la situaziun precara dal rumantsch – ston ellas avair questa pussaivladad per uschia infirmir lur identitad e schientscha e procurar qua tras sezzas per las meglras premissas da surviver.

Sche las baselgias pon profitar d'in status spezial duess il medem era valair per las minoritads linguisticas entaifer noss stadi grischun. La consequenza d'in tal status spezial è quella, ch'il chantun na duai betg pudair decretar sur ils chaus da las minoritads ora tge ch'avess d'esser bun per quellas, mabain participar ellas adequatamain a decisiuns essenzialas per il mantegniment e la promoziun da lur lingua e cultura.

La LR va d' accord ch'i na fiss betg gist da vulair stipular oz per la Rumantschia in principi territorial sco en ils chantuns Vallais, Friburg e Berna. Las discussiuns politicas dals onns 70 e la realitad actuala mussan cleramain ils cunfins dal princip territorial classic per il chantun Grischun. In princip territorial flexibel sco el sa dat or da la giurisdicziun da la dretgira federala ed è era francà en l'art. 70 al. 2 da la constituziun federala è dentant necessari e giustifitgà. Quai oravant tut sche quel vegn determinà – sco proponì en al. 4 da la proposta LR – cun la formulaziun «cun consentiment da ...».

Il cumportament linguistic na po betg vegnir ordinà da la lescha. In artigel constituziunal persul na salva betg il rumantsch, senza quel èsi dentant anc bler main pussaivel. I dovra ina clera voluntad dal singul. In territori linguistic intact dentant, nua che la lingua po vegnir duvrada senza restricziuns en tut ils secturs da la vita, è ina premissa essenziala per il mantegniment da la lingua. La voluntad dal singul è ina part. La voluntad da la populaziun correspondent è l'autra part. Latiers dovra quella dentant **buns instruments**, p.ex. il statut da linguas da las regiuns cun la fixaziun dal rumantsch sco lingua uffiziala sin ils differents nivels. Ina spezia da princip territorial da sutensi (cf. il concept Auer/Nay en incumbensa

da la LR per las regiuns rumantschas, iniziadas en Engiadina bassa e Val Müstair). Cun l'incumbensa dal chantun tenor al. 4 sa tracti sulettamain da procurar che quel concept vegnia realisà – solidaricamain! – là nua che quai n'è anc betg il cas ed oravant tut er per circuls, districts e regiuns sco era cun clers princips generalis per la lingua da dretgira.

L'implicaziun pratica da fin ussa mussa in tshert success, cuntenta dentant be parzialmain. Las experientschas dals davos onns cun quest statut giuridic na pon betg midar essenzialmain il cumportament linguistic dals Rumantschs e la chapientscha da convischinas e convischins d'otra lingua. El persul na salva betg il rumantsch. Senza quel èsi dentant anc blier main pussaivel.

Qua dovri in pass pli lunsch. Ina nova constituziun chantunala offra quella pussaivladad. I dovra in ulteriur pass che gida a furmar ed infirmir ina schientscha rumantscha cun ina tsherta paisa politica. Fundament constituziunal per la furmaziun d'ina identitad rumantscha è la **renconuschientscha da las minoritads linguisticas tradiziunalas (talian e rumantsch) sco corporaziuns dotadas cun tsherts dretgs da participaziun**, analog a las baselgias chantunalas, corporaziuns d'alp, d'aua euv. (cf. Berther, Arno, «*Nus e la nova constituziun chantunala*», en: La Quotidiana 2-3-2001,2.)

L'existenza mo linguistica e culturala da las minoritads linguisticas na tanscha betg. I dovra ina tsherta preschientscha e reflexiun statale. L'integraziun e participaziun da las minoritads al stadi augmenta la democrazia e lubescha a las minoritads da surpigliar responsabladad per lur svilup ed avegnir.

Ultra da quai vegnan tals dretgs considerads sco ina nova generaziun dals dretgs umans. La revisiun totala da la constituziun chantunala porscha ina pussaivladad unica da reponderar talas ideas.

2.2.2. Art. 79 Regiuns

Damai ch'i n'è anc betg cler en tge direcziun che la revisiun da la constituziun sa mova a regard las regiuns, n'èsi betg pussaivel da far propostas concretas. La LR pretenda dentant, ch'ins prendia spezial resguard sin las minoritads linguisticas e ch'ins considereschia la cumposiziun linguistica tradiziunala d'in territori sco criteri per definir ils cunfins da novas regiuns.

2.2.3. Art. 104 Cultura

Quest artigel pudess senz'auter era esser formulà da moda pli impegnativa e clera: Perquai na stuess el betg mo cuntegnair l'obligaziun da *resguardar*, mabain era da *respectar* ed era da *proteger* las particularitads regiunalas e la varietad linguistica.

La LR propona la sequenta formulaziun:

art. 104 1 Il chantun e las vischnancas promovon la lavur artistica, culturala e scientifica sco er il barat cultural. Els **respectan e protegian** las particularitads regionalas e la varietad linguistica.

2.2.4. Art. 118 Text decisiv

La LR è fitg cuntenta cun questa formulaziun (cf. sura).

3. Persunas da contact

1. dr. Giusep Nay, derschader federal, Losanna
2. lic. fil. Anna Alice Dazzi Gross, Lia rumantscha
3. lic. iur. Arno Berther, Surrein
4. dr. Luregn Mathias Cavely, a. cusseglier dals chantuns, Cuira
5. dr. Martin Bundi, a. cusseglier naziunal, Cuira
6. Gion A. Derungs, Lia rumantscha

En num da la LR e da la gruppa da lavur As engraziain nus per la pussaivladad da prender part da la consultaziun. La LR sa senta en sia funcziun sco uniuin tetgala da las Rumantschas e dals Rumantschs legitimada ed evidentamain cumpetenta da proponer in artitgel costituziunal da linguas. La LR è averta per discussiuns en chausa cun la regenza ed era cun il cussegl grond per uschia pudair garantir in artitgel da linguas ed ina proposta per ina constituiun chantunala, ils quals era Rumantschs e Rumantschas pon sustegnair.

La LR spetga e quinta che las autoritads politicas e pli tard il pievel grischun na manchentan betg la chaschun da segirar a las minoritads linguisticas ina posiziun ferma en il dretg costituziunal grischun.

4.1.2. Proposta da la LR per art. 3 da la nova constituiun chantunala dals 25-3-2002

Proposta da la LR per in artitgel da linguas en la nova constituiun chantunala per mauns da la Gruppa rumantscha dal Cussegl grond

La LR mantegna en l'essenzial sia proposta fatga entaifer la procedura da consultaziun. Ella lascha davent l'al. 5 da sia proposta oriunda che preveseva la pussaivladad per Rumantschas e Rumantschs da constituer ina corporaziun da dretg public. La LR spetga dentant che sia incumbensa publica vegnia respectada en la pratica dals contacts tranter ella e las autoritads chantunalas e betg mo resguardada sco ina simpla uniuin da dretg privat.

Suenter avair prendì enconuschientscha dal messadi da la regenza e da las discussiuns, suttametta la LR – s’adattond a la sistematica ed al stil pli curt dal sboz da la regenza – la suandanta proposta concreta (midadas grass e cursiv):

Art. 3 Linguas

- 1 Tudestg, retoromantsch e talian èn las linguas chantunales ed uffizialas dal chantun **cun ils medems dretgs**.
- 2 Il chantun e las vischnancas prendan e sustegnan las mesiras necessarias per mantegnair e promover la lingua retoromantscha e taliana. Els promovon la chapientscha ed il barat tranter las cuminanze linguisticas. **Els protegian e promovon la trilinguitad e prendan spezial resguard sin las linguas minoritaras.**
- 3 Las vischnancas, ils circuls, **las colliaziuns da vischnancas ed il chantun** determineschon **en cooperaziun las** linguas uffizialas e **las** linguas da scola **applicablas en ils territoris correspondents**. En quest connex respectan els la cumposiziun linguistica tradiziunala **da las vischnancas**. **L’applicaziun sco linguas da dretgira regla il chantun.**

Versiun tudestga

Art. 3 Sprachen

- 1 Deutsch, Rätoromanisch und Italienisch sind die **gleichberechtigten** Landes- und Amtssprachen des Kantons.
- 2 Kanton und Gemeinden **ergreifen und unterstützen** die erforderlichen Massnahmen zur Erhaltung und Förderung der rätoromanischen und italienischen Sprache. Sie fördern die Verständigung und den Austausch zwischen den Sprachgemeinschaften. **Sie schützen und fördern die Dreisprachigkeit und nehmen besondere Rücksicht auf die sprachlichen Minderheiten.**
- 3 Die Gemeinden, die Kreise, **die Gemeindeverbindungen und der Kanton bestimmen in Zusammenarbeit die in den entsprechenden Gebieten anwendbaren** Amts- und Schulsprachen. Sie achten dabei auf die herkömmliche sprachliche Zusammensetzung **der Gemeinden. Die Anwendung als Gerichtssprachen regelt der Kanton.**

Explicaziuns

1. Il messadi declera che las trais gruppas linguisticas e culturalas èn equivalentas ed han ils medems dretgs (p. 492 e 493). Quai sto consequentamain er vegnir exprimì en il text da la costituziun. La LR pretenda perquai vinavant ch’i vegnia agiuntà en l’al. 1 «cun ils medems dretgs» e betg mo declerà quai en il messadi.
2. Er il text tudestg sto sa clamar en l’al. 2 «ergreifen und unterstützen» e betg en la successiun cuntraria, quai per documentar ch’era il chantun

sto prender sez l'iniziativa. Il messadi exprima quai, dentant mo a moda nunlianta (p. 492/3: «... ergreifen kann»). Quai na tanscha cleramain betg, cunzunt areguard l'applicaziun dal rumantsch sco lingua administrativa (guarda era cifra 4).

3. Il chantun na po betg mo, mabain sto era far dapli che la confederaziun per la protecziun dal rumantsch (uschia en princip era il messadi, p. 491). Perquai pretenda la LR ina disposiziun che franchisescha expressivamain ina protecziun particulara dal rumantsch sco lingua smanatschada en sia existenza. I na tanscha betg da unicamain repeter la formulaziun en l'art. 70 da la costituziun federala: «resguardan las minoritads linguistics tradiziunalas» resp. «oriundas» a la fin da l'al. 3 da la proposta da la regenza.

La LR repretenda perquai la segunda frasa da l'al. 4 da sia proposta oriunda ed agiuntescha quella a l'al. 2. Sin las minoritads linguistics sto vegnir prendi in resguard spezial, surtut en vista a la situaziun alarmanata dal rumantsch, e quai betg mo cun determinar las linguas uffizialas, mabain era tar tut las mesiras per mantegnair e promover la lingua reorumantscha.

Ch'í na sa tracta betg sulettamain da la protecziun dal rumantsch, mabain er dal talian e da la trilinguitad insumma, exprima l'emprima part da quella frasa. Mo uschia è la decleraziun solenna dal preambel er cuntegnida en la costituziun en ina furma lianta e credibla.

4. Betg mo las vischnancas ston applitgar il rumantsch en il territori rumantsch, mabain er ils circuls, las colliaziuns da vischnancas ed il chantun. Quai sto succeder sin tut ils stgalims en princip da medema moda e maniera. Ina politica coerenta ed in'applicaziun consequenta dal rumantsch è mo pussaivla en cooperaziun sin tut ils stgalims e surtut era mo cun il sustegn necessari dal chantun. Uschia èn da chapir las midadas en l'al. 3.

Era la regenza vul tenor il messadi e la gasetta «Viva la Grischa» obligar dapli las vischnancas. Perquai sto la nova costituziun chantunala, sch'ella vul vairamain mantegnair il rumantsch, prevesair en il text sez in'obligaziun dal chantun da sustegnair e da procurar per la coerenza da tut las determinaziuns necessarias.

Quai pretenda tant la costituziun federala sco era la Charta europeica da las linguas minoritaras u regionalas; il rapport dal Comité dals ministers dal Cussegl d'Europa dals 23 da november 2001 pretenda ina concretisaziun da l'art. 70 al. 2 CF e mesiras concretas a favur da l'applicaziun dal rumantsch sco lingua uffiziala e spezialmain era sco lingua da

dretgira. La Svizra po mo dar suatientscha a quellas recumandaziuns – politicamain liantas suenter ch'ella ha ratifitgà quella Charta – sch'il chantun Grischun ademplescha sia obligaziun. Mo alura po la Svizra esser in model per la convivenza da quatter linguas ed il Grischun il model triling entaifer quel.

Las linguas minoritaras retorumantsch e talian han basegn d'ina protecziun particulara en lur territori tradiziunal. La moda la pli miaivla per determinar quest territori è da determinar las linguas uffizialas, q.v.d. administrativas, d'instrucziun sco lingua materna en scola e da dretgira. La proposta da la LR prenda spezial resguard sin las cum-petenzas da las vischnancas e l'impurtanza d'in engaschi persvadì en emprima lingia da quellas per il rumantsch.

5. L'applicaziun dal rumantsch en cas da dretgira na po betg pli ditg ve-gnir surlaschè dal tut a la casualità. Quai exprima la terza frasa da l'al. 3. Chausa da la lescha èsi alura da decider quant lunsch ch'ins vul ir. Impurtant èsi era da procurar per in sustegn davart dal chantun. L'ar-titgel da linguas na fiss betg cumplet, sche la lingua da dretgira na ve-gniss betg era menziunada. Unicamain il chantun è competent, ni las vischnancas ni ils circuls pon reglar sia applicaziun, uschia ch'ella n'è betg cuntegnida en l'emprima frasa. Sch'il rumantsch è lingua uffizia-la, sto el era esser lingua da dretgira.

Conclusiun

Stgaffir ina nova constituiun chantunala è in'incumbensa fitg impurtan-ta. Quai è l'occurasiun da francar ils princips fundamentals. Tar quels tutga la trilinguitad sco element specific dal stadi grischun. Tut quai ch'è d'im-purtanza per il mantegniment dal rumantsch ed uschia da la trilinguitad era en il futur, sto perquai figurar en l'art 3.

Per chattar il consens vast necessari èsi indispensabel che Rumantschas e Rumantschs na sa chaprizieschan betg sin particularissem, mabain mus-san unitad. En il cas cuntrari mora il rumantsch e cun el pir da dretg tutta autonomia e tuttas particularitads.

Rumantschas e Rumantschs ston plinavant mussar che la pasch lingui-stica è periclitada, sch'il chantun interprenda memia pauc per lur lingua, e betg en il cas cuntrari. Era po ina nova constituiun chantunala mo chattar il sustegn da la Rumantschia, sche ses dretgs legitims èn resguard-dads commensuradamain, e mo uschia po ella avair success en ina vota-zion dal pievel.

4.2. Manifest rumantsch

Manifest davart la situaziun dal rumantsch

La situaziun dal rumantsch sco lingua naziunala e chantunala è alarmanta. Ils fatgs èn enconuscents. Quels pretendan uss urgentamain accziuns e mesiras persvadentas da las vischnancas rumantschas, dal chantun Grischun e da la confederaziun. La constituziun federala cuntegna ina buna basa per proteger il rumantsch. Strusch existenta è dentant la voluntad politica dad applitgar questas prescripciuns legalas consequentamain.

Mo princips costituziunals na tanschan betg

Cun gronda maioritad ha il pievel svizzer acceptà avant sis onns in nov artigel da linguatgs en la constituziun federala. Quel è vegnì rinforzà en la nova constituziun cun ils artigels 4, 18 e 70. Tranter auter prescrivan quels ch'ils chantuns hajan da determinar lur linguas uffizialas, da respectar la cumposiziun linguistica tradiziunala dals territoris e da prender resguard sin lur minoritads linguisticas. Quai oblighescha la confederaziun, il chantun Grischun e las vischnancas rumantschas d'applitgar lur lingua sco lingua uffiziala en administraziun, scola e dretgira.

La situaziun giuridica è damai clera. Clera è dentant era la situaziun linguistica existenta. Il rumantsch va a digren malgrà ils bels princips costituziunals, perquai ch'ina politica da linguatg activa manca. Intgins exempels dal davos temp:

- Mesiras concretas na vegnan betg prendidas cun la stgisa da l'autonomia communal.
- En ina scola superiura en il territori rumantsch nun èsi cler, sch'il linguatg matern è in rom obligatori.
- En il Grischun triling vegn introducida ina nova «marca da tetg» «graubünden» en in sulet linguatg.
- Per in post da secretariat public amez il territori rumantsch na vegnan pretendidas naginas enconuschientschas dal rumantsch.
- En la dumbraziun dal pievel na lubescha l'Uffizi federal da statistica betg a Rumantschas e Rumantschs sco era ad auters bilings d'inditgar adequatamain lur bilinguitad vivida.

Da quests exempels datti anc blers.

Mo bainvulientscha e simpatia na tanschan betg

Il pli impurtant per il salvament dal rumantsch è senza dubi la schientscha linguistica ed ina ferma voluntad da la populaziun rumantscha da viver sia identitad. Buna voluntad ed idealissem han dentant – sco daper tut – lur cunfins. Senza sustegn ideal e material davart da las convischinas e dals convischins da las autras linguas na vai betg. Per mantegnair la schientscha da Rumantschas e Rumantschs e per promover la chapien-

tscha, cunzunt da la maioritad da lingua tudestga, dovri dentant in engaschament persvadent da las instanzas politicas responsablas, surtut da la regenza e dal cussegl grond dal chantun Grischun triling. Da questas instanzas spetgain nus decisiums liantas e mesiras bain preparadas che vegnan communitgadas ed applitgadas consequentamain. Mo decleraziuns da simpatia e l'appel a la voluntad da la populaziun rumantscha na bastan definitivamain betg. Igl è l'incumbensa da tuts da mantegnair quest linguatg. El è ensemen cun ils auters linguatgs naziunals in element essenzial da noss stadi federal svizzer.

Mo cun leschas na vai betg, dentant senza anc main

Bleras vischnancas rumantschas han declerà il rumantsch sco lingua uffiziala da l'administraziun ed han statuì reglaments. Quest process n'è anc betg terminà e segirà. Quai che manca surtut è in sustegn chantunal commensurà. L'applicaziun è savens manglusa.

Per meglierar la situaziun dovri cleras disposiziuns en la nova lescha da linguas federala ed en la nova constituziun dal chantun Grischun. Quellas ston obligar confederaziun, chantun e vischnancas. Ellas han da procurar ch'il rumantsch survegn en ses territori tradiziunal finalmain il status d'ina lingua uffiziala integrala en administraziun, scola e dretgira.

Sche la confederaziun, ils chantuns e las vischnancas vulan propri mantegnair il rumantsch, ston els agir. **Nus pretendain dal chantun Grischun ch'el surpiglia sia responsabladad e sia rolla decisiva.**

Sutsignai er Vos quest manifest.

Ils 21 da mars 2002 vegn quest manifest cun tuttassuttascripziuns tramess al president dal cussegl federal, al president dal cussegl grond dal chantun Grischun ed al president da la regenza grischuna sco era a las medias.

Contact:

Duri Denoth

collavuratur regional LR/UdG

Bagnera 171

E-mail: manifest@rumantsch.ch, tel: +41 81 860 07 61, fax: +41 81 860 07 62

Cuira, 2-3-2003

4.3. Rumantsch grischun – co vinavant?

1. Punct da partenza

1.1. Entschatta avant 20 onns

L'onn 1981 installescha il cussegl federal ina grupp d'experts cun l'incumbensa da studegiar la situaziun actuala da las duas minoritads linguisticas grischunas e da postular mesiras. In onn pli tard suttametta questa grupp da lavur in rapport cun il titel «La Svizra – 2½ linguatgs? Situaziun actuala ed avegnir dal rumantsch e talian en il Grischun».

Il medem onn, pia 1982, incumbensescha la Lia rumantscha Heinrich Schmid, professor a l'Universitad da Turitg, d'elavurar «Directivas per la creaziun d'ina lingua rumantscha unifitgada, il rumantsch grischun» (rg).

1.2. Incumbensa da la radunanza da delegadAs 2001

La radunanza da delegadAs 2001 ha decidì sco consequenza da la votaziun dals 10 da zercladur 2001 da s'engaschar en collavuraziun cun il chantun per in concept davart il proxim agir en dumondas da rg ed incumbensà il secretariat da furnir in rapport sin la radunanza da delegadAs 2002.

1.3. Situaziun actuala suenter 20 onns

Il rg ha dapi sia entschatta survegnì ina ferma dinamica e cuntanschì bler. Diversas retschertgas (incarica da la regenza e dal cussegl grond a l'Institut Cultur prospectiv, professor Diekmann da l'universitad da Mannheim ed il RR) han cumprovà ch'ina gronda part da la Rumantschia giavischa ina lingua unifitgada. Natiralmain datti era sceptica e la LR fa bain da prender quella serius e da tschertgar il dialog. La LR ed autras organisaziuns (Uniun Rumantsch Grischun, servetsch da translaziun chantunal e federal, ...) sa stentan da crear nova terminologia e da derasar la nova lingua da scrittira unifitgada. – Tge è avant maun suenter 20 onns?

1.3.1. Planisaziun dal status giuridic

a) Nivel federal

Il 1986 relascha il cussegl federal «Directivas per las translaziuns en rumantsch grischun da l'administraziun federala». Quellas stipuleschan: Las translaziuns vegnan fatgas da princip en rumantsch grischun. La confederaziun dovra dapi lura il rg sco varianta uffiziala dal rumantsch per tut sias publicaziuns.

Il 1996 accepta il pievel svizzer la revisiun dal nov artitel 116 (oz 70) da la constituziun federala. Quest artitel dat al rumantsch il status d'ina lingua parzialmain uffiziala da la confederaziun. Cun quai è la confedera-

ziun obligada da duvrar il rumantsch grischun per tut ils contacts cun la Rumantschia. La singula Rumantscha ed il singul Rumantsch pon sa drizzar en lur agen idiom a la confederaziun.

La LR collavura cun l'Uffizi federal da cultura en dumondas da politica da lingua e da la creaziun da nova terminologia.

b) Nivel chantunal

Il 1996 prenda la regenza grischuna (sunter ils resultats da l'enquista da Cultur prospectiv) ina decisiun da princip areguard il rg. Quel duai vegnir applitgà punctualmain tant sin il champ da la lingua uffiziala sco sin il champ da scola.

Dapi il schaner 1997 vegnan redigids en rg tuttas comunicaziuns en il Fegl uffizial chantunal, comunicaziuns da pressa, formulars, conclus ed ulteriuras comunicaziuns chantunalas, drizzadas ad in circul d'adresats rumantschs pli vast.

En la votaziun dals 10-6-2001 davart la revisiun da l'artitgel 23 da la Lescha davart ils dretgs politics sustegnan votantas e votants grischuns la revisiun da la lescha per introducir il rg era en las materialias da votaziun ed il Cudesch da dretg grischun. Questa revisiun entra en vigur il fanadur 2001.

Cun quai daventa il rg definitivamain lingua uffiziala dal chantun Grischun. La singula Rumantscha ed il singul Rumantsch pon sa drizzar vinavant en lur agen idiom al chantun.

La LR collavura cun il chantun Grischun per realisar l'applicaziun dal rg en il sector da l'administraziun. Ella stat en spezial a disposiziun cun ses servetsch da linguistica applitgada en dumondas da terminologia administrativa e giuridica.

c) Nivel communal/regional

Ils auters stgalims politics (vischnancas, circuls, districts e corporaziuns regionalas) decidan sezs en cooperaziun cun il chantun – tenor proposta dal cussegl grond per l'artitgel 3 da la nova costituziun chantunala grischuna – davart lur lingua uffiziala e da scola.

Las chanzlias ston unicamain acceptar texts e publicaziuns federalas e chantunalas en rg. Il pli da quellas fan era gia quai. Sch'ellas vulan sa drizzar al chantun u era a la confederaziun pon ellas far quai en lur idiom. Ellas na ston betg duvrar (activamain) il rg.

1.3.2. Planisaziun dal corpus linguistic

Qua suonda la vista summarica da las lavurs gia avant maun:

1. Banca da datas linguisticas, incl. glista da verbs (Pledari grond)
2. Grammatica elementara
3. Divers dicziunaris
(Pledari rg, Dictionary and Phrasebook rum-engl/engl-rum, ...)

4. Different material per emprender rg
(per RumantschAs, per interessents d'autras linguas)
5. Numerus texts e publicaziuns d'aufer diever
(«Funtaunas I–IV», zoologia, texts giuridics, collecziun «Egls averts», ...)
6. Texts didactics per incumbensa dal chantun
7. Litteratura
8. Accumpagnament survegn la planisaziun linguistica da:
Uniun Rumantsch Grischun
9. Detagls guarda Bibliografia rg
(da retrair da la LR)

1.3.3. Planisaziun dal diever linguistic

Il 1996 ha la LR engaschè ina cumissiun consultativa per dumondas d'adiever dal rg. L'incumbensa da quella è da sviluppar sin basa dals resultats da la retschertga davart l'acceptanza dal rg (cf. Gloor, D. et al.) ina strategia per l'applicaziun da quel en ils divers secturs e tras ils differents utilisaders publics e privats e da circumscriber l'incumbensa da la LR en il connex cun l'applicaziun dal rg.

Il mars 1997 preschenta questa cumissiun in **Palpiri strategic** cun principis generals per il diever dal rg tras la LR (en actas LR) ed in **Palpiri operaziunal** cun finamiras generalas per l'applicaziun pratica dal rg en ils differents secturs publics e privats (en actas LR).

Co statti cun il diever dal rg en auters secturs?

a) Lia rumantscha: La LR dovra definitivamain sin basa d'ina decisiun da la radunanza da delegadAs il rg dapi il 1994 per tut ils texts uffizials ed administrativs.

b) scola: La LR collavura cun il chantun per realisar las decisiuns da la regenza dals 2 da fanadur 1996 areguard l'applicaziun dal rg en scola. La scola stat en la cumpetenza dal chantun u da la confederaziun. Concernent la lingua d'instrucziun decidan las vischnancas en atgna cumpetenza. Tenor la proposta dal cussegl grond per la nova constituziun chantunala ha quai da succeder «en cooperaziun» cun il chantun.

Oz vegn gia instrui rg en las scolas da Vaz, Ziràn (stgalim aut) ed en la scola bilingua da Cuir.

La LR stat encunter indemnizaziun a disposiziun per support en dumondas da scolaziun e materialias d'instrucziun.

c) Meds da massa: La LR sustegna las singulas redacziuns en la fasa d'introducziun dal rg e metta a disposiziun persunas cumpetentas per la scolaziun en rg. Recumandaziun da la LR:

- Pressa: il rg duai vegnir duvrà en texts scrits che sa drizzan a l'entir territorii rumantsch.
- Radio/tv: il rg duai vegnir applitgà surtut per texts legids (p.ex. novitads/actualitads) ed en il pled scrit.

Las differentas interpresas decidan dentant en atgna cumpetenzza co tractar la dumonda dal rg. I vala il princip da la libertad da lingua.

d) Instituziuns publicas e privatas: La LR collavura cun quellas en spezial sin il sector da cussegliaziun e scolaziun e procura per il material d'infurmaziun e d'instrucziun necessari. Las differentas interpresas decidan dentant en atgna cumpetenzza co tractar la dumonda dal rg. I vala il princip da la libertad da lingua.

e) Persunas privatas: La LR porscha scolaziun e perfecziunament e procura per materialias d'instrucziun (elavuraziun da meds didactics, nova grammatica, amplificaziun permanenta da la banca da datas etc.). Era qua decida mintgin/a sez/za. I vala era qua il princip da la libertad da lingua.

2. Ponderaziuns da princip davart la promoziun e derasaziun dal rg

2.1 Posiziun da la LR

La LR dovra il rg dapi il 1994 (Radunanza da delegadAs) e promova era vers anora il rg sco lingua da scrittira rumantscha. Il rg duai esser lingua da standard scritta surregiunala. Quel duai rinforzar il rumantsch en general (era ils idioms) cun furnir nova terminologia e novs champs da diever. Il project rg è ina mesira per garantir al rumantsch existenza e funcziunalitad en nosa societad da communicaziun moderna e pluri-lingua.

Per garantir in rinforzament, sto il rg ir uschè spert sco pussaivel, ma fitg bain preparà en scola.

2.2. Responsabladads tar la planisaziun linguistica

a) Planisaziun dal corpus linguistic: LR

b) Planisaziun dal status giuridic/adm.:

- Lingua uffiziala: Chantun, confederaziun, vischnancas
- Funcziun da la LR: Obligaziun da perseguitar il svilup sco
- gruppa d'interess

- Scola: Chantun, vischnancas, confederaziun (per maturitads e scolas professiunalas)
Funcziun da la LR:
Furnitura d'ideas, accumpagnament e support linguistic/didactic, cussegliaziun linguistica, scolaziun e perfecziunament sin giavisch.
Nagina cumpetenzza legala, ha dentant l'obligaziun da perseguitar il svilup sco grupp da d'interess.
- c) **Planisaziun dal diever ling.:** Chantun, confederaziun e LR en funcziun da prepensaders e purtaders dal diever dal rg. I dovra dentant era l'engaschament da las organisaziuns regiunalas, da firmas ed instituziuns publicas e privatas sco surtut dals singuls Rumantschs.

3. Co vinavant?

3.1. Contractivas cun il Departament d'educaziun, cultura e protecziun da l'ambient (Deca)

En in inscunter cun il Deca sut il presidi dal president da la regenza Claudio Lardi dals 14 da schaner 2002 ha la LR tematisà la dumonda d'in concept communabel en chaussa rg. La delegaziun da la LR ha postulà d'incumbensar ina grupp da lavur d'elavurar il concept giavischà. La LR ha signalisà fermamain la voluntad e la necessitad da lavurar cuminaivlamain en favur dal rg ed ha era mess en evidenza l'urgenza da far transparent il proxim proceder.

Il Deca è sceptic vers l'installaziun d'ina grupp da lavur e na chatta era betg opportun d'elavurar in concept communabel. La LR pretenda ch'il Deca vegnia activ e transparent en dumondas dal rg.

Per quest motiv decida la suprastanza da la LR da laschar elavurar in **concept intern ord optica da la LR**. Quel vegn structurà sco suonda:

- Co vinavant en il sector da la planisaziun dal status giuridic/administrativ?
- Co vinavant en il sector da la planisaziun dal corpus linguistic?
- Co vinavant en il sector da la planisaziun dal diever linguistic?
- Co vinavant en il sector da scola?
- Rolla dals idioms?

3.2. Planisaziun dal status giuridic/administrativ

3.2.1. Nivel federal

- Champs d'acziun:
- Concretisar «Directivas per las translaziuns en rumantsch da l'administraziun federala» (1986)
 - Lescha da linguas federala (Lling)
 - Engaschament per l'Institut pluriling
 - Sensibilisaziun politica en general
 - Nova instanza da la LR a la confederaziun
 - ...

3.2.2. Nivel chantunal

- Champs d'acziun:
- Nova constituziun chantunala
 - Nova lescha da linguas chantunala
 - ...

3.2.3. Nivel regional/communal

- Champs d'acziun:
- Sling
 - Sustegn e cussegliaziun en dumondas dal rg (a vischnancas, circuls, districts e corporaziuns regiunalas)
 - ...

3.3. Planisaziun dal corpus linguistic

3.3.1. Svilup da la lingua / Linguistica applitgada

- La LR cuntinuescha ed amplifitgescha l'infrastructura linguistica sin tut ils nivels linguistics (Banca da datas, grammatica, ...).
- La LR è il servetsch da lingua, d'infurmaziun linguistica e da documentaziun per il rg ed ils idioms.
- La LR s'engascha era sco catalisatura da retschertga
- Producziun da medias electronicas e products attractivs (CD-ROMs, materialias multimedialas)
- Translaziuns
- Promoziun e cussegliaziun da tut ils utilisaders da lingua (administraziuns, chanzlias, meds da massa, servetschs da translaziun, firmas, temp liber (teater,chant, ...))
- Lectorats da tut gener

3.4. Planisaziun dal diever linguistic

3.4.1. Derasaziun

La LR vul rinforzar e schlargiar la planisaziun dal diever. Ils emprims 20 onns èn stads occupads prioritarmain cun lavur per status e corpus, ils proxims vegnan ad esser deditgads a la sensibilisaziun ed a champs attractivs en il sector da la derasaziun dal rg. Per quest schlargiament valan ils suandants principis:

- Il rg è pront per ir ord chasa! (Val Müstair sco signal simbolic)
- Concept da marketing e scolaziun dal personal
- Integraziun da las uniuns regionalas e da la collavuraziun regionala en la derasaziun dal rg
- Motivar, chattar e scolar ulteriuras persunas per il project rg

3.4.2. Co vinavant en il sector da scola?

3.4.2.1. Cumpetenzas dal chantun

- Il chantun ha la cumpetenzas finala en dumondas da scola. La realitad quotidiana è dentant quella ch'el stat adina tranter la suveranità chantunala e l'adattaziun al svilup scolastic d'ordaifer.
- Las scolas popularas:
Davart l'emprim linguatg decidan tenor la constituziun chantunala vertenta las vischnancas. Sche la nova constituziun chantunala vegn approvada, decidan en l'avegnir las vischnancas «en cooperaziun cun il chantun».
- Las scolas professiunalas/commerzialas:
Qua decida la lescha davart la furmaziun professiunala sur da las linguas d'instrucziun e dal rom. Il rumantsch sto cumbatter vinavant, era sch'ins ha fatg a Glion ina buna entschatta.
- Las scolas medias (gimnasi):
Coesistenza tranter idioms e rg. La matura bilingua pretenda bunas enconuschientschas d'in idiom ed enconuschientschas activas dal rg.
- Las scolas autas:
En la scola auta professiunala da pedagogia (SAP) è il rg previs sco lingua d'instrucziun.
La SLA pretenda enconuschientschas activas dal rg.
- Las universitads:
Porschan curs d'introducziun.

3.4.2.2. Funcziun da la LR

La LR n'ha nagina cumpetenzas da decider en dumondas da scola. Quella è tar il chantun. Ella ha dentant l'obligaziun da furnir ideas, d'accompagnar e cussegljar en dumondas linguisticas/didactic, da perseguitar e controllar activamain il svilup sco gruppa d'interess.

- Sia politica:
- Il rumantsch dovra ina lingua da scrittira cuminaivla. Il rg è la suletta (e probablamain la davosa) schanza per rinforzar quel.
 - Quest rinforzament è dentant mo pussaivel sur l'introducziun dal rg en scola.
 - La LR ha evaluà e vesa differentas pussaivladads per far quest pass – ina è l'introducziun miaivla, l'otra l'introducziun integrala. Ella dat la preferenza a l'introducziun integrala.

- La LR dat la preferenza a l'introducziun integrala, betg il davos per tegnair curt la fasa cun dus rumantschs scrits en scola.
- In tal pass pretenda gronds sforzs (infurmaziun e lavur publica) e blera lavur (scolaziun, perfecziunament ed accumpagnament plus creaziun da materialias d'instrucziun)
- Il pass duess succeder uschè spert sco pussaivel, dentant fitg bain preparà e cun in plan da termin realistic.
- La LR pretenda in concept cumplessiv dal chantun.

3.5. Rolla dals idioms?

3.5.1. A curta vista

Tenor conclus da la regenza grischuna dals 2-7-1996 vala il sequent:

Il conclus vertent dat la prioritad als idioms en scola. Igl è dentant era da sa stentar per ina avischinaziun miaivla al rg.

La politica da la LR latiers: La LR promova rg ed idioms, las uniuns regionalas ils idioms.

3.5.2. A lunga vista

Il svilup dals davos 20 onns mussa la via en in avegnir cun ils idioms sco lingua pledada en las regiuns e cun il rg sco lingua scritta da tut las regiuns – ina situaziun analogha a las autras linguas naziunalas svizras. Per vegnir uschè lunsch dovri dentant anc gronds sforzs e blera lavur.

La politica da la LR latiers: La LR s'engascha en cooperaziun cun las uniuns regionalas per ils idioms e la lingua scritta.

4. Postulats e pass concrets

4.1. Lavur da promoziun e derasaziun dal rg tras la LR

La LR prevesa lavur da persvasiun sin ils suandants champs:

- **Preschientscha generala:** Il tema «Derasaziun dal rg» daventa in tema central da discussiun en ils circuls impurtants da nossa societad (conferenzas, grup-paziuns politicas, suprastanzas communalas, ...).
Promover la realisaziun (e cun quai la preschientscha generala) cun products attractivs. Furnir buns meds ed ovras en rg che na tematiseschan betg il rg, ma ch'al dovran sco vehichel.

Tschertgar novs partenaris.
Lavur concreta en las regiuns.

- **Medias:** Augment da la preschientscha dal rg en las medias scrittas (fil cotschen) ed electronicas (novitads, actualitads).
Support linguistic e logistic tenor basegn.
- **Instituziuns publicas:** Infurmaziun, cussegliaziun, scolaziun tenor giavisch.
Forums rg.
Lavur da PR sin basa d'ina strategia professiunala.
Promover e sustegnair emprovas da scola rg.
- **Persunas privatas:** Infurmaziun, cussegliaziun, scolaziun tenor giavisch.
Contacts e svilup da projects cun persunas da clav.

4.2. Rg en scola

- La LR pretenda dal Deca ina persuna responsabla per dumondas dal rg en scola sco tar il project per l'instrucziun d'ina segunda lingua (concept strategic a curta, media e lunga vista, coordinaziun, realisaziun da singuls projects, collavuraziun cun ..., resursas.)
- scolaziun e perfecziunament da la magistraglia (rg part d'ina furmaziun cumplessiva)
- elavuraziun da materialias d'instrucziun (support linguistic e logistic tenor basegn da la chasa editura per meds d'instrucziun)
- La LR pretenda dal chantun ina posiziun pli clera, predominanta e transparenta (in concept)

4.3. Augment en il sector da la scolaziun permanenta

La LR prevesa lavur sin ils suandants champs:

- Curs da rg en general (organisads dal secretariat, collavuratur regiunals, Scuntrada e formaziun)
- Sustegniment sin dumonda dal chantun en la scolaziun e furmaziun dal personal dal chantun e dals magisters
- Atgna creaziun (ed en collavuraziun cun il chantun) da materialias d'instrucziun
- Collavuraziun cun scolas autas ed universitads (incumbensas da perscrutaziun, i vala il princip d'adiever dal rg)

4.4. Augment da la purschida linguistica en rg

La LR ha en egl u gia lantschà ils suandants champs:

- Grammatica nova (grammatica sin basa electronica)
- Novs updates tar la banca da datas
- Cuntinuaziun cun «Egls averts»
- Ulteriuras medias e products attractivs (CD-ROMs, materialias multi-medialas, program da correctura)
- Entruidaments didactics per ovras en rg
- Retschas da lecziuns (ideas per l'instrucziun creativa)
- Med da sensibilisaziun en rg per las scolas
- Curs rg per RumantschAs (sin palpìri e DC)

5. Conclusiuns

Resumond il preschentà tira la suprastanza LR las suandantas conclusiuns:

1. La LR è persuadida ch'il rg sco lingua scritta surregiunala è **in rinforzament** dal rumantsch en general per dar a quel existenza e funcziunalitad en la vita moderna. Ella sto perquai furnir meds e servetschs practics che demussan quai.
2. Per garantir quest rinforzament sto il rg **ir uschè spert sco pussaivel**, ma betg senza **esser fitg bain preparà en scola**. La LR sa gida cun il chantun da realisar quai.
3. La **scola stat en cumpetenz dal chantun**. La LR n'ha nagina cumpetenz legala en quest sector, persequitescha dentant cun fervenza il svilup dal rg sco **gruppa d'interess** e metta tenor pussaivladad sias forzas a disposiziun.
4. La derasaziun dal rg pretenda **forzas unidas** tranter chantun, LR ed uniuns regiunalas. Il chantun vegn envidà da definir ina persuna responsabla per il rg sco tar il project per l'instrucziun da la segunda lingua. L'emprima incumbensa da questa persuna è d'elavurar in **concept complessiv** co proceder en dumondas da rg.
5. Questa lavur n'è betg pussaivla cun ils meds actuals a disposiziun. I dovra **novas resursas**.

6. Proposta

Damai ch'in agir cuminaivel cun il chantun en noss senn n'è betg stà pussaivel, suttametta la suprastanza il palpìri preschent ord optica be da la LR a la discussiun ed approvaziun da la radunanza da delegads e delegadas.

Nus As proponin d'approvar quest palpìri sco directiva per il proxim agir da la LR en chaussa rg.

Cun amiaivels salids
LIA RUMANTSCHA

Jost Falett, president
Gion A. Derungs, secretari

Approvà ils 26-10-2002 da la radunanza da delegadas e delegads a Casti

Al di Grischun (Expo.02)

5. DEFUNCTAS E DEFUNCTS

Nus ans regurdain en pia memoria dals defuncts ch'èn s'engaschads en ina moda u l'autra en il moviment rumantsch:

Sep Antoni Curschellas-Cadalbert, Rueun	1903–2002
Victor Stupan, Puntraschigna	1907–2002
Ser dr. Albert Wiler, Flem	1913–2002
Sur Sigisbert Berther, Rabius	1916–2002
Peder Cadotsch, Savognin	1922–2002
Andreas Cadonau, Flond	1931–2002
Gian Andrea Rainalter, Cuira	1968–2002

6. RAPPORTS DA LAS UNIUNS AFFILIADAS

6.1. Societad retorumantscha

Ponderaziuns generalas

El mument ch'il rapport annual vegn fatgs ei la discussiun en connex cun la statistica dils lungatgs en Svizra aunc frestga. Schegie che nus disponin aunc buca da cefras detagliadas eis ei in fatg ch'il diember da quellas persunas che indicheschon il romontsch sco lungatg principal sesmasa da decenni a decenni. Sco societad che ha sco mira principala la documentaziun scientifica dil quart lungatg svizzer savess ins esser digl avis che talas realitads hagian meins impurtonza per nus che per las uniuns cun tgira da territori. Mo las midadas demograficas e socioculturalas influenschon, silmeins indirectamein, era la posiziun e la funcziun digl institut dil DRG.

Il dicziunari e las Annalas

La lavur dall'equipa da redacziun ha cuntinuau el rom digl usitau. El decuors digl onn ein puspei dus fascichels dubels cumpari (mira rapport digl institut DRG). La cefra

d'abonnents ei constanta, las furniziuns regularas vegnan presentadas regularme in ella pressa. Ins constatescha denton che nus essan vid la midada da generaziun tier ils abonnents. Ina ovra monumentalada sco il project d'in dicziunari ch'ha igl intent da documentar integralme in ina realitad linguistica survarga il horizont d'ina veta, e perquei munta ei ina sfida per ils abonnents e per igl institut da segirar la cuntinuitad d'ina generaziun a l'otra. Cun far diever dalla tecnica moderna e cun tscherchar vias per presentar ils novs fascichels era exterurame in ina fuorma commensurada al temps ed attractiva sesprova la redacziun da mantener la buna posiziun ch'il DRG ha giu tochen uss; denter ils project svizzers dil medem gener ei quella numnadame in renconuschida generalme in.

Il medem vala era per nies annuari. Era las Annalas (nr. 115) ein cumparidas ella fuorma usitada. Ellas cuntengnan contribuziuns davart damondas linguisticas, ed ina buna part dils artechels ein dedicai ad objects ni tematicas historicas e culturhistoricas. Cun consolidar in forum per auturs giuvens emprova la redacziun da francar la contribuziun permanenta da candidats dalla scienza che prestan naturalme in in bionton lavur da retscherca pratica, seigi quei el rom dils studis ni en lur activitad che sebase sin interess persunal. La damonda dil concept dallas annalas ei adina puspei actuala. La finamira fuss da cuntonscher che las Annalas, sco suletta publicaziun da tempra scientifica en romontsch, vegnessen era da funcziunar sco forum da discussiun per damondas specificas. E tuttina fuss ei d'anflar la via per garantir attractivitad e legibladad tier ina publicum aschi vast sco pusseivel. En quei senn ei la suprastonza era satisfatga ch'ella ha dau suttetg alla retscha d'artechels dil Lexicon istoric retic (4. part, Friberg-Leggia).

Suenter in tozzel onns ha Roman Caviezel demissiunau sco redactor. Cordial engraziament per sia buna e gronda lavur per tontas ediziuns da nies annuari! Sco successura ha la suprastonza elegiu dunna Claudia Foppa che vegn a redeger ensemen cun Esther Krättli las proximas numras.

Autras publicaziuns ed activitads

La suprastonza ha concludiu da cuntinuar cun la retscha «Romanica Retica» che vegn tgirada da Esther Krättli. La restampa dils toms 13 e 14, las ovras dad Alfons Maissen ch'èin vegnidas vendidas cun grond success en ina emprema edizium, ei cuort avon la realisaziun. En preparaziun ei in ulteriur tom cun ina lavur filologica.

Igl institut dil DRG ei in indrez che concentrescha in bionton capaciad scientifica, e perquei eis ei nuot auter che consequent ch'ins sestenta era da contribuir da cheu anora alla vitalisaziun dil lungatg actual ed emprova da segidar da satisfar als basegns pratics dalla tgira dil lungatg, per se meglia ella scolaziun. Sin basa dad ina cunvegna denter la LR, l'Uniu rumantsch grischun e la SRR ein singuls toms dalla retscha «Egls averts» vegni realisai, e leutier han differents commembers dalla redacziun contribuì cun in bionton lavur. La suprastonza ei digl avis che talas publicaziuns ch'èin destinadas pils affons e per las scolas seigien da gronda impurtonza e ch'ei munti ina schanza singulara sche scartiras da quei gener san vegnir fatgas leu nua che la cumpetenza linguistica ei avon maun meglier che zanna auter. Igl esit dils cudischs ei buca staus en tuts graus encuraschonts, mo ei vegn ad esser in pensum dallas uniuns pertuccadas dad analisar la situaziun e da trer las dretgas conclusiuns ordlunder.

Planisaziun e perspectivas

Ord il diember dallas damondas che vegnan adressadas al DRG semanifestescha il basegns d'in post da documentaziun che sa funziunar mo perquei ch'igl institut dispona denton dad ina collecziun da material cun dimensiun respectabla e d'ina qualiad extraordinaria. La suprastonza promo-va las activitads per amplificar quella documentaziun (biblioteca, fototeca, registers), ed ella beneventa ch'ei vegn fatg diever dallas pusseivladads tecnicas per far accessibla ella, naturalmein per la lavur da redacziun, mo era per ulteriuras persunas interessadas. Ins emprova era da sensibilisar ils exponents politics per quella rihezia; era duront igl onn passau han ins retschiert pliras visetas ellas localitads digl institut, denter auter igl incumbensau da cultura ed il minister da cultura cantunal, mo era representants dad uniuns da gener semegliant sco la SRR.

Cun la Societad per la perscrutaziun dalla cultura grischuna han differents discuors giu liug partenent la pusseivladad da collaborar el rom da projects defini. En emprema lingia setracta ei cheu da sviluppar ideas concretas per l'elavuraziun dallas collecziuns etnograficas dad Alfons Maissen, cul qual nus stein en discuors. Maissen dispona denter auter dad ina gronda col-

lecziun da fotografias naven dils onns 40, e sias registraziuns da canzuns ch'èin magasinadas tier el fussen stadas previdas gia daditg per vegnir elavuradas e preparadas per ina publicaziun. Alfons Maissen ei promts da far accessibels quei material el ravugl digl institut dil DRG. Leutier drova ei ina cunvegnientscha formala, ed igl ei era da sclarir ils aspects finansials. Ina sligiazion sco nus sperein da saver realisar purschess la pussevividad dad amplificar igl aspect etnografic ella lavur da redacziun, e per quella opziun havessen nus era gia signals positivs dalla ASSMS.

Preschientscha publica

La lavur da redacziun sefa naturalmein plitost ella tgeudad. Tuttina eis ei impurtont ch'ella piardi buca tut il contact cun la realitad existenta ed actuala. La collaboraziun cun ils mieds da massa ei daventada ils davos onns ina activitad quasi obligatoria. Suenters ils artechels per la Quotidiana e las contribuziuns per il Radio rumantsch ha ei dau ina pausa, mo ils redactors han preparau ina seria da detgas che duessen cumparer igl onn proxim regularmein ella pressa.

In arranschament ordvart legreviel pervia da siu resun ella publicitad ei la radunonza annuala stada. Ella ha giu liug ils 11 da matg a Laax, e cun quella caschun havein nus astgau guder la presentaziun dils films davart la lavur tradiziunala che dr. A. Maissen ha giu fatg ils onns 40 e ch'el sez ha commentau el liug. Quella moda da sepresentar el territori romantsch cun damondas da nossa cultura e realitad ei semanifestada sco ina buna caschun da presentar parts dalla documentaziun ch'ei vegnida fatga decennis alla liunga e che vegn per part accessibla mo cun commentaris dallas personas cumpetentas.

Conclusiun

Nus essan engrazievels che la lavur vid nos projects ha saviu cuntinuar senza restricziuns, malgrad ch'ils daners dil maun public per projects scientifics e culturals vegnan reduci quasi generalmein. L'equipa da redacziun ha schizun saviu vegnir rinforzada mudestamein, ed ei vesa era ora aschia che nus vegnin da tener a strada nossas infrastructures. Nus engraziein alla Confederaziun ed al Cantun per il susteniment ch'ei el medem mument ina renconuschientscha per la lavur che vegn fatga dalla redacziun. Ed jeu vuless era engraziar cordialmein a tuttas collaboraturas e collaboraturs ella redacziun sut l'egida da dr. Felix Giger, alla Cumissiun filologica ed a cunsuprastontas e cunsuprastonts per lur interess, lur engaschament e lur lavur.

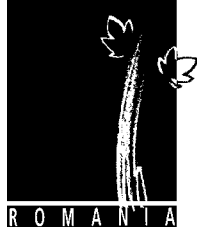
Il president: Cristian Collenberg

	Suprastanza
President	Dr. Cristian Collenberg, Cuira
Vicepresident	Cristian Joos, Cuira
Actuara	Anna-Alice Dazzi Gross, Cuira
Cassiera	Genoveva Seger-Arquisch, Vaduz
Assessur/s	Dr. Arnold Spescha, Cuira
	Dumenic Andry, Zuoz
	Rita Cathomas-Bearth, Cuira
	Roman Caviezel, Cuira
	Jost Falett, Bever
	Werner Carigiet, Dardin
	Gion Lechmann, Sagogn
	Chasper Pult, Pasqual
	Ursina Saluz, Cuira
	Violanta Spinaz Bonifazi, Lai
Redacziun Annalas	Esther Krättli, Pratval, Claudia Foppa, Vignogn
President d'onur	Dr. Gion Deplazes, Cuira Dr. Jachen Curdin Arquint, Ardez
Revisurs da quint	Christian Cavegn, Cuira Vital Bearth, Cuira
Dicziunari	
Rumantsch Grischun	Dr. Felix Giger, Cuira, caporedacziun Marga Annatina Secchi, Cuira, redacziun Dr. Carli Tomaschett, Cuira, redacziun Kuno Widmer, Cuira, redacziun Dr. Claudio Vincenz, Cuira, redacziun Annamaria Genelin, documentalista Juliana Tschuor, documentaziun Alexa Pelican-Arquisch, Domat, secretariat Brida Arquisch, Cuira, secretariat

... bar rumantscha (Expo.02)

6.2. Romania

La situaziun dil romontsch ei alarmonta. Sia retirada cuntinuescha cun ried. Quei confirman inagada dapli era ils resultats dalla davosa dumbraziun dil pievel. Era sche las cefras tegnan buca quen dalla situaziun bilingua propagada e praticada dils Romontschs, sche ei la digren tonaton frappanta e las cefras muossan cun tutta evidenza che nies lungatg matern ei buca mo periclitau, mobein smanatschaus en sia existenza. La digren ei buca mo numerica, era il territori erodescha, la substanza pigiura e la schientscha pitescha. Era en Surselva vegn il romontsch stuschaus a cantun adina dapli dil tudestg. Geniturs romontschs ni linguisticamein paritetics plaidan tudestg cun lur figlialonza ed adina dapli sesidas e radunzas sin palancau regiunal e local vegnan menadas exclusivamein per tudestg, malgrad la presenza maioritara da Romontschs. Ella veta professiunala progredescha il tudestg cun ried, adina dapli domenas dalla veta publica vegnan germanisadas ed adina dapli publicaziuns ufficalas succedan mo per tudestg. Vidlunder vegn la graschla basa economica dalla gronda part dils vitgs e dallas valladas romontschas. Senza ina economia prosperonta che garantescha plazs da lavur ed existenzas undreivlas els vitgs ed ellas valladas romontschas ei l'emigraziun dalla giuventetgna programmada e la depopulaziun buca da retener. Ina solida basa economica fuorma ina premissa indispensabla per ch'il romontsch sappi semantener e prosperar.

Memia biars ein daventai tievis, letargics ed indifferentes en fatgs da lungatg ed encaminan la via dalla cumadeivladad e dalla pli pintga resistenza. Il romontsch vegn applicaus adina pli pauc ella veta publica e professiunala, vegn silpli relegaus el ravugl famigliar e spiarda aschia in bionton da sia utilitad e da siu prestisch. In risguard stravagau enviers maioritads e minoritads d'auter lungatg surmeina da snegar nusezzi e tenta da daventar servils, perdend aschia tutta dignitad e luschezia per l'atgna viarva e faviala ed igl interess per il reh patrimoni cultural.

Ei dat era fatgs legreivels

Malgrad quellas circumstanzias pauc favoreivlas, astgein nus buca curdar en pessimissem e fatalissem. Ei dat era success e progress che giustificheschan da selegrar:

- ils Romontschs disponan d'ina liunga tradiziun culturala e d'ina reha raccolta litterara;
- grammaticas pulpidas e vocabularis gronds e grass reglan il diever dil lungatg;
- en scoletta e scola sedattan ils scolasts gronda breigia da promover il romontsch;
- nossas uniuns da cant, musica e teater ein pli activas che zacu;

- il romontsch ei daventaus lungatg ufficial da confederaziun e cantun;
- il diember da publicaziuns en lungatg romontsch crescha;
- il Radio romontsch emetta emissiuns duront 15 uras a di;
- la Televisiun romontscha ha saviu augmentar siu temps d’emissiun;
- La Quotidiana porta – malgrad amplas difficultads – di per di il plaid scret en casa.

Agir enstagl resignar

Quei ei daveras era aspects legreivels. Ei tonscha denton buc. Nus stuein far pli stedi diever dalla purschida ed applicar pli consequentamein il romontsch en tuttas occasiuns pussevlas. Priu che nus veglien survivor sco Romontschs, stuein nus en emprema lingia surventscher nossa atgna indifferentedad, duvrar cunscientamein e sapientivamein nies lungatg. Nus stuein daventar activs e buca spitgar il salvament mo dil cantun e dalla confederaziun. S’entelli che nus duvrein sco minoritad periclitada ina basa legala e mieds finansials statals per finanziair nossas activitads. Bia ideas e biars projects restan actualmein maculatura perquei che las finanzas mauncan. Perquei pretenda la Romania che la LR prepari ton pli spert ina istanza bein documentada per contonscher dapli mieds finansials da confederaziun e cantun che han ina obligaziun costituziunala da promover il romontsch. Ei dependa denton primarmein ed essenzialmein da nus Romontschs, schebein il romontsch sa survivor ni buc. Sche nus stein culs mauns a calun e schein dar l’aura pils larischs ei nies destin sigillaus e nossa fin programmada. Nus stuein daventar activs, forsa schizun in tec militants ed ir sillas barricadas.

Dublegiau il diember da commembers

Culla davosa revisiun dils statuts ha la Romania vuliu rinforzar sias ragischs el pievel e slargau la classena da commembradi. El decuors dils davos dus onns eis ei reussiu alla suprastonza da dublegiar il diember sin 211 commembers singuls, 29 vischnauncas, 8 secziuns localas e pleivs e 22 uniuns culturalas. Nos commembers ein per nus in bien sustegn moral e finanziaal.

Radunonza generala a Sumvitg

La radunonza generala dalla Romania ha giu liug ils 16 da fevrer 2002 a Sumvitg. Las tractandas statutaras ein vegnidas deliberadas a moda ordvart speditiva. En reconuschientscha da lur merets per lungatg e cultura ha la Romania undrau sur Felici Maissen, Margrita Deplazes-Derungs e sur Gion Martin Pelican cul commembradi d’honor. Las laudaziuns ein vegnidas tenidas da Gion Deplazes, Florentina Camartin e Martin Fontana. Plinavon ha la radunonza relaschau ina resoluziun che appellescha alla populaziun romontscha, als fulasters, allas vischnauncas, allas pleivs ed als plevons, alla economia regiunala, allas organisaziuns turisticas, al cantun ed alla confederaziun d’applicar pli consequentamein il romontsch

en lur domenas e da sustener ils sforzs che vegnan interpri persuerter. Ton la presidenta dalla confederaziun, Ruth Dreifuss, sco il president dalla regenza grischuna, Claudio Lardi, attestan en brevs ufficialas adressadas alla Romania lur simpatia e lur sustegn per ils postulats exprimi ella resoluziun dalla Romania.

Activitads dalla suprastonza e collaboraziun culla Renania

La suprastonza dalla Romania ha deliberau igl onn 2002 en 8 sesidas varga 80 tractandas. Ella ei sescontrada a Tavanasa, Ruschein, Sumvitg, Domat, Rueun, Suraua, Falera e Glion. Quater gadas ein las suprastonzas da Romania e Renania sereunidas a Laax per deliberar fatschentas d'interess vicendeivel e per planisar activitads communablas. La collaboraziun denter Romania e Renania ein s'intensivadas legreivlamein ils davos onns era grazia alla realisaziun dil center communabel CCM a Laax e grazia agl engaschament dils dus collaboraturs regiunals communabels per la Surselva.

Romontsch en scola

La Romania ei cunscienta che la scola ei e resta ina petga impurtonta per il manteniment dil romontsch. L'introducziun dil niev concept da lungatg che preveda l'instrucziun da talian tumpriv ellas scolas tudestgas e la decisiun da remplazzar il franzos cugl engles sil scalem superiur ha mess il romontsch supplementarmein sut squetsch. Las decisiuns da Domat, Razén e Flem da reducir l'instrucziun da romontsch sco secund lungatg da sis sin treis onns e las decisiuns da Valendau, Veulden e Sched da remplazzar il romontsch sco secund lungatg cul talian ein stai segns alarmonts per in clar trend a disfavur dil romontsch al cunfin linguistic. Ina discussiun culs inspecturs da scola Linus Maissen, Josef Willi e Paul Dosch e culs linguists Gian Peder Gregori e Werner Carigiet ha demonstreu la complexitad dalla problematica. En ina istanza al departament d'educaziun han Romania e Renania insistiu silla pretensiun che scolars che derivan da vischnauncas cun scola fundamentala romontscha stoppien cuntinuar obligatoriamein culla instrucziun romontscha era sil scalem superiur. Damai che las rispostas dil departament ein stadas pauc ligiontas ed han buca pudiu perschuaader ein Romania e Renania s'adressadas en cunvegrientscha culla Ligia romontscha directamein alla regenza. En quei connex ei era vegniu postulau ina megliera scolaziun e perfecziun dils scolasts ch'instrueschan romontsch. La regenza ha bein demussau capientscha per la situaziun difficila en vischnauncas situadas al cunfin linguistic, denton era accentuau che las vischnauncas seigien autonomas da definir en atgna cumpetenza il lungatg d'instrucziun en scola.

Romontsch en baselgia

Era la baselgia ei neu e neu stada ina petga statteivla dil romontsch e ses exponents ein adina puspei s'engaschai da camifo era el ravugl dalla Romania. En consequenza dalla munconza da spirituals romontschs ein pli-

ras pleivs en tiara romontscha stadas sfurzadas d'engaschar plevons da lungatg jester per saver garantir la pastoraziun. La suprastonza dalla Romania ha discutau quei problem en ina seduta comunabla cul decan sur-silvan Marcus Flury e cul vicari general Vitus Huonder. A lur engschament eis ei d'attribuir ch'ils novs plevons che sorprendan pleivs romontschas vegnan obligai digl Ordinariat episcopal d'emprender romontsch enteifer in temps nizeivel. La Romania ei sepurschida da segidar.

Concept davart l'applicaziun dil rumantsch grischun

La damonda dil rumantsch grischun ha adina puspei evocau discussiuns vivas e cuntraversas egl intschess dalla Romania. Ils meinis d'adherents ed adversaris dil rg secuntrasteschan diametralmein. Quei ch'ils ins considereschan per il salvament, munta per ils auters la perdiziun. Las resalvas enviers il lungatg da punt surregional ein buca da sutvaletar e ston vegnir pridas serius. Da l'autra vart vul era la Romania sestentar per ina avischnaziun linguistica dallas valladas romontschas e per la promoziun d'ina schientscha surregionala. Ella sustegn perquei l'applicaziun dil rumantsch grischun pil diever surregional. Alla adressa dalla Ligia Romontscha ha la Romania constatau ch'ins ha bein investau ils davos onns bia per migliurar il corpus linguistic (vocabulary/grammaticas) ed interpriu dabia per augmentar il status giuridic (renconuschientscha politica) dil romantsch. La Romania ei denton digl avis ch'ins hagi tralascchau d'informar, discutir e sensibilisar la basa per quei niev project che duess esser la scompa dalla Romontschia. Ins ha tralascchau da statuir in management da project, d'elaborar concepts da sensibilisaziun e derasaziun ed aschia munchentau d'integrar ad uras il pievel el process da decisiun. La Romania ha perquei pretendiu ton dalla LR sco dil cantun ina politica pli transparenta e clara en connex culla introducziun dil rumantsch grischun e giavischau che la basa vegni informada ed entretschada dapli el process da decisiun. La LR ha dau triev a quei giavisch ed ha presentau alla radunonza da delegai digl onn passau a Casti in concept per l'integraziun dil rumantsch grischun en scola. Quei duei succeder aschi spert sco pusseivel, denton a moda bein preparada. Premissas indispensablas per che quei gartegi ein denton ina buna preparaziun e perfecziun dils magisters e l'elaboraziun da mieds didactics attractivs. Plinavon postulescha la LR tier il cantun la creaziun d'in post che coordinescha e survigilescha l'introducziun.

Art e cultura en scola

Per incarica dalla Romania ha il collaboratur Gion Lechmann organisau ellas scolas da Trun in di ch'ei staus dedicaus agl art ed alla cultura. Ils artists indigens Gieri Schmed, Luis Defuns, Jacinta Candinas, Luis Casutt, Tarcisi Guldemann, Martin Mathiuet, Linus Livers, Ricarda Camathias, Guido Tomaschett, Adolf Riedi e Linus Flepp han entruidau ils rodund 180 scolars en differentas activitads artisticas, promovend cumpetenzas e habilitads individualas.

Serada culturala a Trun

Sut l'egida dil Radio Romontsch ed en collaboraziun cun La Quotidiana e la cumissiun da cultura da Trun ha la Romania organisau ils 30 d'avrel a Trun ina serada culturala cun cooperaziun dallas uniuns indigenas, numnadamein il Chor viril da Trun ed il Chor mischedau da Zignau, la Societad da musica Trun, il Chor d'affons Trun e sco formaziun hospitonata la chapella Trais Fluors ord l'Engiadina.

Commemoraziun el Curtin d'honor

Da cuminonza han Romania e Renania undrau ils 21 d'avrel 2002 quater novas persunalitads romontschas ch'ein sedistinguidas a moda particulara en favur da lungatg e cultura cun l'inscripziun el Curtin d'honor sper la caplutta da s. Onna. Igl ei quei la mussadra e scriptura Anna Capadrutt (1925–1986) da Prez/Dalin, il pictur artist Aluis Carigiet (1902–1985) da Trun, il fundatur ed emprem president dalla Ligia Romontscha Giachen Conrad (1883–1956) dad Andeer ed il sribent Toni Halter (1914–1986) da Vella. La festivatad sut il venerabel ischi ei vegnida enramada da producziuns musicalas dalla Societad da musica Trun e dil Chor viril Andeer. En ina scartira commemorativa han Martin Bundi, Pius Tomaschett, Stiafen Loringett e Gion Deplazes presentau veta ed ovra dils undrai.

Plema d'aur

Per l'emprema gada ha la Romania collaborau alla ConcurrENZA litterara Plema d'aur ch'era vegnida instradada avon onns dalla Renania. La giuria ha giu da valetar buca meins che 236 lavurs en tschun differentas categorias. La premiaziun sut l'egida dil collaboratur regional Martin Mathiuet ha giu liug ils 2 da zercladur ella halla Fontauna a Mustér.

CCM a Laax

El decuors digl onn da gestiun 2002 ei il niev Center da cumpetenza e management installaus en Casa de Mont a Laax e purtaus comunablamein da Romania, Renania e Ligia Romontscha vegnius consolidaus. El rom dalla Scuntrada e formaziun Surselva ha il CCM organisau rodund 100 cuors cun ina participaziun da rodund 800 persunas. Il CCM ha plinavon sviluppu sez ni per incarica dalla Romania differentas atgnas activitads ed accumpignau consultativamein plirs projects. Il rapport annual dils collaboraturs regional dat plaid e fatg pli detagliadamein davart las activitads multifaras dil CCM.

Atgnas ediziuns

La Romania vegn adina puspei confruntada cun damondas per publicaziuns d'ovras litteraras e scientificas. Las scartas finanzas sforzan denton pil pli da serestrenscher sin ina ediziun ad onn, sch'ins vul buca bloccar tut ils daners disponibels cun ediziuns ed aschia tralasar auters projects innovativs ed interessants. Damai che Tschespet ed Ischi absorbeschan ina

buna part dil budget ha la Romania decidu dad edir ils organs ufficials alternontamein e pér cu la mesadad dall'edizium ei prefinanziada. Grazia a stentas extraordinarias da recaltgar daners da sponsoring eis ei reussiu d'edir uonn ton il Nies Tschespet 68 cun in roman historic «La tschendra dil temps» da Rico Tambornino ed in cudisch da poesias intitulaus «Enzennas dil cunfar» da Lothar Deplazes.

Niev vocabulari romontsch sursilvan–franzos

La Romania sa bien grau alla Fundaziun Retoromana che ha realisau in niev vocabulari romontsch sursilvan–franzos che facilitescha d'emprender franzos directamein dil romontsch senza stuer far il detur sul tudestg. Il cudisch ei vegnius redigius da Gion-Giachen Furer.

Fiasta commemorativa per Gion Cadieli

En occasiun dil 50avel anniversari dalla mort dil poet Gion Cadieli ha il Cerchel cultural da Sagogn arranschau ina mudesta fiasta commemorativa. All'entrada dalla Casa paterna dil poet sin Cadruvi a Sagogn han ins piazzau ina tabla commemorativa.

Vendita da cudischs

Per gudignar plaz ha la Romania stuiu svidar empau ses magasins da cudischs. Per quei intent ha ella fatg amogna allas scolas ed a ses commembers tut ils cudischs per in prezi ordvart favoreivel. Biars han fatg diever da quella generusa offerta. Plinavon ha il CCM organisau la primavera vargada ina buorsa da cudischs a Schluein. Enstagl da casegliar da casa tier casa ein ils cudischs novs cumpari igl onn vargau vegni fatgs amogna mo ellas librarías dalla regiun ed ellas stizuns dil vitg. La vendita da cudischs romontschs ei sereudida drasticamein, aschia ch'il concept da vendita sto puspei vegnir reponderaus.

Archiv e biblioteca a Trun

Igl archiv e la biblioteca dalla Romania restan ella Cuort Ligia Grischa a Trun. Previu ei d'installar ina pintga stiva litterara cun entginas ovras rappresentativas ed entgins exponats interessants. Quella stanza duei esser accessibla alla publicitad el rom digl urari d'avertura dil Museum Sursilvan. La Fundaziun Biblioteca vegn presidiada da Giusep Decurtins.

Commembradi d'honor

En renconuschientscha da lur merets per lungatg e cultura romontscha propona la suprastanza alla radunonza da delegai d'undrar las suandonzas persunalitads cul commemoradi d'honor dalla Romania:

Pius Condrau

en renconuschientscha da ses merets sco editur da gasettas e cudischs romontschs

Theo Candinas

en reconuschientscha das ses merets sco scribent poet romontsch

Arnold Spescha

en reconuschientscha da ses merets sco linguist e musicist

Engraziament

Cun la fin dalla perioda d'uffeci ha l'actuala vicepresidente dalla Ligia Romontscha, Rita Killias-Cantieni, remess siu mandat sco representanta dalla Romania ella suprastonza dalla LR. Ils davos treis onns ha ella era fatg part dalla suprastonza dalla Romania. Nus engraziein alla suprastonza partenta per siu engaschi stendi da 9 onns alla front dil moviment romontsch. Concludend eis ei buca mo mia obligaziun, mobein miu desideri sincer d'engraziar als collaboraturs regionals Martin Mathiuet e Gion Lechmann dil CCM a Laax per lur iniziativa e lavur engaschada, alla suprastonza per la collaboraziun collegiala ed a tuts idealists da lungatg e cultura per lur engaschament endinau. Senza lur idealissem, lur anim e lur engaschi fuss nossa regiun Surselva in bionton pli paupra.

Il president: Martin Cabalzar

Rapport dils collaboraturs regionals Surselva 2002

La lavur dalla collaboraziun regionala dil Center da cumpetenzia e management a Laax (CCM) en num dalla Romania, Renania e Lia Rumantscha ei stada duront igl onn 2002 intensiva e varionta. Las incumbensas havein nus retschert dalla Romania e Renania, dalla Lia Rumantscha, dalla clientela ed ord projects d'atgna iniziativa.

Cunscients dad esser responsabels per lavur culturala e per la tgira dil lungatg romontsch en Surselva e fideivels a nossas finamiras e strategias havein nus aviert il spectrum d'activitad empruond da nezegiar resursas e sinergias. Da quei ei seresultau in'intensiva collaboraziun che sebase sin **sis petgas centralas d'activitad**. Quella activitad ha possibilitau a nus da promover novs contacts, biaras scuntradas e discuors cun instituziuns ufficalas e publicas, corporaziuns politicas, gremis culturals, firmas e persunas privatas. Ils collaboraturs han sespruau dad esser ton sco mo pusseivel presents ed activs en differentas domenas dalla veta quotidiana, dad esser ad uras activs e d'evitar cheutras reacziuns, confruntaziuns ni pass malponderonts e da donn.

Nossa lavur da collaboraziun regionala duront igl onn 2002 ha affirmau ch'il CCM ei daventaus in center operativ ed administrativ per realisar las finamiras, decisiuns ed incumbensas dallas uniuns Romania e Renania sco era dalla Lia Rumantscha.

1. Collaboraziun regiunala Lia Rumantscha, Romania e Renania

Lavur da basa: **Ultra dallas biaras incumbensas pli pintgas naven dil telefon alla brev da posta e sper numerus survetschs per nosa clientella ha la collaboraziun regiunala mess accents specials pigl onn 2002 cun suandonts projects:**

Trun 02: A caschun dalla fiasta commemorativa «100 onns Aluis Carigiet» ed en collaboraziun cun las autoritads da scola sco era cun la cumissiun da cultura Trun ha il CCM organisau in di da project cun scolarAs e scolastAs dalla scola da Trun tenor il motto «art e cultura». ScolarAs, scolastAs ed il Cussegl da scola ein stai perschua di dil di ch'ei gartegiaus cun bien success. Il project ei vegnius finanziaus dalla Romania.

Plema d'aur: Sin incumbensa dalla Renania e Romania ha il CCM organisau la concorrenza litterara «Plema d'aur». La gronda participaziun che cumpeglia 236 contribuziuns da giuven e vegl ha fatg surstar buca mal ils organisaturs ed il gremi d'experts. La surdada dils premis ha giu liug ils 2 da zercladur 2002 a Mustér ell'Acla da Fontauna. La gronda participaziun da scribentas e scribents cun amitgs ed enconuschents ha dau perdetga digl interess per quell'acziun.

Romontsch agl ur: La situaziun dad entginas vischnauncas agl ur linguistic ha procurau per buca paucas damondas en caussa dall'instrucziun da romontsch. Martin Mathiuet ha intermediau e cussegliu ils gremis e las istanza da scola.

Valischa da cudischs: La biblioteca ambulonta dalla Surselva ei finalmein en funcziun. Ina valischa plein cudischs ord iniziativa dil CCM ed emplenida dalla Lia Rumantscha fa siu tur da scola tier scola. Duront mintgamai duas jamnas san las scolaras ed ils scolaras sfegliar lien e s'informat tgei ch'ei dat daniev sin cruna da cudischs romontschs. Ils resuns ein ordvart positivs. La valischa vegn actualisada permanentamein.

Sling: Il CCM ha coordinau las lavurs dil survetsch linguistic (sling) en cooperaziun cun la LR per la regiun Surselva. Vischnauncas, uffecis publics e privats han fatg diever dalla purschida. Sin quei sectur eis ei aunc da far bia lavur per saver survir optimalmein alla clientella che basegna e sa grau dad in tal survetsch linguistic.

Inventarisaziun: Per incumbensa dalla Romania e Renania ha il CCM giu elaborau la stad 2001 in inventarisaziun dallas vischnauncas. Igl ei ina inventarisaziun dalla preschientscha romontscha ella politica, scola e cultura enteifer las vischnauncas romontschas dalla Surselva. L'emprema elaboraziun interna dil material rimnau ei succedida la stad 2002 cun metter tut

ils resultats sin datas electronicas. Il rapport final cumpara el decuors digl onn 2003 per allura prender mesiras d' acziun a cuorta ed a liunga vosta.

Task force: Sin fundament dalla dieta a Savognin han las suprastonzas dalla Romania e dalla Renania dau l'incumbensa als collaboraturs dad elaborar in concept strategic per la collaboraziun regionala digl avegnir. Sunter numerusas discussiun e coordinaziun cun las ulteriuras uniuns regiunales ei l'idea dalla «Task-force» vegnida approvada dalla Romania e Renania. Quei pupi da basa ei vegnius inoltraus alla Lia Rumantscha sco posiziun ufficiala dallas uniuns regiunales per formular lur duers e basegns ell'istanza previda alla confederaziun.

DC Cantus Firmus: La Romania ha ediu en collaboraziun cul Radio Rumantsch igl emprem DC dil chor Cantus firmus – numnaus «Sut steilas». Per l'organisaziun da vendita e distribuziun ha il CCM bugen dau il maun.

Open Air Val Lumnezia: Il CCM ei separticipaus ensemen cun la GiuRu e la Romania da giuventetgna agl Open Air Lumnezia 2002. Cun bien sustegn ed agid dalla Lia Rumantscha ei quell'acziun da PR stada pusseivla en in liug nua che plirs mellis giuvenils romontschs s'entaupan per dus dis.

Anint/analisa interna LR: Per incumbensa dalla LR cooperescha Martin Mathiuet en la grupp da lavur «analisa interna dil menaschi dalla LR (Anint)» sco representant da tuts collaboraturs regiunals. Ils resultats intermediars ein vegni presentai ad ina sesida communabla dil personal dalla LR.

Di da romontsch: Il CCM ha organisau a Laax per incumbensa ed indemnaziun il di da romontsch per la Conferenza romontscha dalla Surselva tenor il motto: «Metodica e didactica da lungatg». Muort la gronda malaura e las auas grondas dil november 2002 ha la conferenza buca giu liug. Il niev termin ei previus la primavera 2003.

Ed ussa: Il collaboratur regional Gion Lechmann ha accumpignau per incumbensa dalla LR il project dalla GiuRu ch'ei sefatschentaus cun la damonda nua, cu e co il romontsch vegni applicaus ella scolaziun professiunala e pli tard per l'elecziun dalla clamada professiunala. La brochura che la GiuRu ha realisau ensemen cun il CCM senumna «Ed ussa». Igl avrel 2002 ha la LR, il CCM e la GiuRu organisau a Cuera in di da presentaziun nua che mieds da massa romontschs, instituziuns da lungatg e cultura sco era differentas scolas medias e professiunals ein stai dalla partida. Prest 500 giuvenils digl entir territori romontsch han visitau l'exposiziun. La numerusa participaziun dallas scolas ord Surselva ha legrau specialmein ils collaboraturs regiunals.

Da dis vargai: L'acziun «Da dis vargai» ch'il CCM ha iniziàu e planisau la stad 2002 (fenadur/uost) cun giuvenils en las otg casas da tgira e vegls en Surselva ei stada in success cumplein. Romania e Renania han decidu sin proposta dil collaboratur Gion Lechmann da s'engaschar duront quater jamnas da stad tenor lur pusseivladads pils cussadentAs dallas casas da tgira e vegls en Surselva che sesanflan a Sedrun, Curaglia, Mustér, Cumpadials, Trun, Glion, Cumbel e Flem.

La finanziaziun han Romania e Renania purtau per 25%. La Lia Ruman-tscha ha dau ina contribuziun da 10% ed il rest da 65% ha in vast sponsoring purtau. A tuts sponsurs ed als mieds da massa per lur grond interess in cordial engraziament. Il project «Da dis vargai» ha legrau biaras personas attempadas e surtut era perschuadiu ils meina-casas cun lur persunal.

Buorsa da cudischs: Per l'emprema ga ha il CCM organisau ina buorsa da cudischs en Surselva. Ils 9 e 10 da mars 2002 han biars amitgs e fauturs dalla litteratura visitau la fiera a Schluein. Il success empermetta da cun-tinuar cun semegliontas acziuns.

EX Flem: Alla EX da Flem ei il CCM sepresentaus cun siu program da la-vur per cultura, lungatg e formaziun enteifer la regiun Surselva. Ils con-tacts cun visitaders e discuors cun biaras personas promovon il contact tier la basa – leu nua ch'il romontsch ha sias ragischs.

Camp ellas Dolomitas: Duront igl october 2002 han ils collaboraturs orga-nisau ed accumpignau il camp dalla Pro Juventute Lumnezia cun 40 sco-larAs tenor il motto «Scuntrada da cultura e lungatg ellas Dolomitas». Ils dis a San Martin de Tor en Val Badia cun tut las visetas e referats da sco-larAs ein stai in eveniment nunemblideivel. Alla Pro Juventute Lumnezia in cordial engraziament per la zun cordiala cooperaziun.

Cerchel da praulas Surselva: Il collaboratur regional Martin Mathiuet ha visitau pliras ga igl onn 2002 il «Cerchel da praulas Surselva». Sut l'egida da Norbert Deplazes sescontra il Cerchel da praulas Surselva da temps en temps. Interessantas prelecziuns sveglian tiels auditurs ina discussiun libra e viva.

Projects culturals: Il CCM accumpogna sco instituziun cusseglianta il project cultural dalla Passiun Lumnezia 2003.

2. Projects indemnisai

Project da splitting Scola professionala Surselva: Sin incumbensa dal-la Regenza grischuna accumpogna il CCM il project da splitting per ils

roms generals dalla Scola professionala da Glion. Il romontsch vegn integras parzialmein ell'instrucziun sco lungatg da communicaziun enteifer ils roms generals. Ils emprendistas restan per quella instrucziun in miez di l'jamna a Glion. Suenten dus onns da project ei il diember dallas emprendistas e dils emprendists s'augmentada per varga 50%. Il success ei tochen oz gronds e nus sperein da puder cuntinuar quella via. Il CCM accumpogna il project entochen la stad 2004.

Platta Pussenta: Il project Platta Pussenta sefatschenta cun la situaziun digl ambient, agricultura, cultura e lungatg enteifer las vischnancas da Falera, Schluein, Sagogn e Laax. Il CCM ha fatg l'administraziun dil pre-project ed ei staus responsabels pil ressort cultura e lungatg e per las publicaziuns publicas bilinguas. Il project principal ei uss approbaus dallas instanzas federalas ed ha dau sia entschatta il schaner 2003. La collaboraziun cul project «Platta Pussenta» cuoza entochen igl onn 2006.

Center didactic Surselva/Glion: Il CCM meina vinavon il center didactic en cunvegna cun la Conferenza romontscha Surselva sco tochen da cheu – quei oravontut per segidar. Il menaschi dil center didactic Surselva po denton buca cuntentar en sia fuorma e structura momentana.

Guids dil vitg: Duront il temps da stad 2002 ha il CCM accumpignau jamnilmein hosps ed indigens tras il vitg da Laax per mussar valurs localas, culturalas e regiunalas da nossa tiara romontscha. Quei en cunvegna cun l'Arena dallas alps/Pro Laax.

DC America/DC Passiunai/DC Tartaruga: Per incumbensa indemnizada ed en cumissiuon ha il CCM organisau la distribuziun e vendita da differents products da musica dils interprets sursilvans «Cerchel musical dalla Surselva, Passiunai e da Thomas Cathomen».

Mieds d'instrucziun: Ils gestiunaris dil CCM meinan differents projects per producir e redeger mieds d'instrucziun (sursilvan) per incumbensa ed indemnizaziun dil departement d'educaziun e dalla casa per mieds d'instrucziun grischuna.

Igl uost 2002 ei il «Cudisch da lungatg 2. classa» cumpariu, nua ch' il CCM ha funcziunau sco meina-project. Plinavon ha il CCM elaborau il concept per il «Cudisch da lectura 5./6. classa» che cumpara igl onn 2003.

3. Scuntrada e formaziun Surselva/SFS

Sper il program annual dallas uniuns regiunalas e Ligia romontscha ha il CCM mess quest'onni in accent special sin l'intermediaziun da cultura e lungatg el sector da scola e formaziun per carschi. Medemamein ei igl

onn 2002 staus gl'emprem onn sut atgna responsabladad per program e gestiun dalla SFS. Cun ina leva adattaziun dil daner da cuors ha la SFS purschiu ed organisau ina vasta paletta da cuors e formaziun. Aunc funcziunescha buca l'entira organisaziun dalla SFS optimalme in tenor principis moderns da menaschi, aschia ch'ei drova aunc bein certas adattaziuns e remaduras.

Sper l'organisaziun dalla SFS ha Martin Mathiuet collaborau cul project «Formaziun e scolaziun Surselva». In project che dat motivaziun da rinforzar e cooperar per ina solida formaziun e scolaziun enteifer la regiun Sursleva.

Perfecziunament professional dils collaboraturs

Martin Mathiuet ha entschiet igl onn 2002 cun la scolaziun da «Teledozent» alla Scola aulta professionala svizra a Brig. Sin la via moderna dad internet ha el frequentau la scolaziun e cun ina lavur da diplom termine-scha el quella il fevver 2003.

Gion Lechmann ha entschiet igl onn 2002 la scolaziun professionala da diplom «Verbands-/NPO-Management» agl institut VMI dall'univeristad da Friburg. Cun la lavur «Marketingkonzept für die Dienstleistung des Kompetenz- und Managementzentrums (CCM) für Kultur, Sprache und Bildung» terminescha el il diplom la fin november 2003.

4. Lavurs per tiarzas personas

Per l'**Uniun cantunala da scolastAs e Scola e Famiglia Grischun** ha il CCM menau il post da cussegliaziun per damondas generalas da scola. Numerusas personas ord tiara romontscha han contactau quei post cun problems e damondas d'educaziun e scola. Cheutras ein danovamein contacts cun la populaziun romontscha ed interromontscha vegni tgirai quei che cumprova l'impurtonza dil CCM enteifer la regiun e parzialme in era sur quella ora.

Redacziun Fegl scolastic grischun: Era pigl onn 2002 ha Martin Mathiuet tgamunau la redacziun dil tema principal dil Fegl scolastic Grischun. In mied che porscha ina platta-fuorma tut speciala per contonscher ina impurtonta clientella dalla promoziun da cultura, lungatg e formaziun.

5. Perscrutaziun

Pliras personas che promovon ni studegian cultura e lungatg ein semes-sas in contact cun nus ed han fatg diever dall'infrastructura e dalla qualidad dalla lavur professionala dil CCM per realisar lur lavurs e projects da gener cultural-linguistic.

6. CCM – in menaschi da non profit

Ina vasta activitad da lavur da basa e projects caschuna in grond augment dalla lavur administrativa. Nus essan fermamein dall'opiniun ch'igl ei indispensabel pils collaboraturs regiunals da tschentar la damonda economica e da nezegiar sinergias e resursas optimalmein, quei ton sil sectur cognitiv, human, social sco economic per cumprovar la strategia elegida. Buc il davos eis ei stau d'optimar il process da lavur dils collaboraturs sez e d'engaschar forzas da lavur tenor ils basegns e fatschentar quellas tenor lur cumpetenzas.

Cun engaschar forzas administrativas el CCM san ins exequir lavurs pli efficientamein e pli bienmarcau. Nus essan stai ed essan cunscients da stuer ulivar ed optimar igl equiliber denter lavur strategica, operativa ed administrativa. Quella finamira stuein nus cuntinuar rigurusamein egl onn 2003. Pér cun in cert quantum da lavur ed incumbensas differenziadas en fuorma e finanza davart nos mandants sco era davart il CCM sco mandatari sepaga l'infrastructura professiunala che vegn la finala da bien a tuts pertuccai.

La lavur da collaboraziun regiunala per la Surselva ei quantificada cun 130% – quei che munta ca. 2500 uras lavur. Muort la structura da menaschi dil CCM han las forzas administrativas prestau ulteriuras 2000 uras lavur duront igl onn 2002 en favur da cultura, lungatg e formaziun. Ils cuosts per quellas uras e leutier tut ils cuosts da menaschi, ha il CCM purtau!

Cussegl administrativ CCM

Il Cussegl administrativ dil CCM ei seradunaus treis ga duront igl onn 2002. Sper sia incumbensa strategica ha il Cussegl administrativ approbau il program d'acziun, controllau la gestiun ed il budget 2003 sco era approbau il quen 2002.

Concepziun directiva

Per contonscher las finamiras messas ha ei giu num da suandar strategias adequatas. Cun la cooperaziun, coordinaziun e communicaziun interna ed externa ei la devisa strategica ch'ils collaboraturs han tscherniu pigl operar quotidian per cultura e lungatg secumprovada. Nus essan satisfatgs da nossa lavur. Tuttina stuein nus constatar che nossa lavur ei mo in fav en in lag en proporziun culs basegns urgents dalla regiun.

La situaziun actuala muossa che la Surselva drova urgentamein considerablas forzas da lavur e dapli mieds finansials per promover e cuntentar ils basegns e giavischs pil manteniment da cultura e lungatg (cump. Task Force).

Engraziament

Alla fin resta ei a nus collaboraturs d'engraziar zun fetg allas suprastanzas dalla Romania e Renania, alla Lia Rumantscha en special al secretari Gion Antoni Derungs, al Cussegl d'administrasiun, a nossas secretarias en temps parzial Luzia Camathias e Lucrezia Werner, als differents collaboraturs da projects, als studentAs duront la stad, a nossa apprezziada clientella sco era surtut als mieds da massa per la fidonza demussada, per la buna cooperaziun e per la gronda capientscha per nossa lavur.

Per la collavuraziun regiunala :

Gion Lechmann

Martin Mathiuet

President

Vicepresident

Actuar

Cassier/administratur

Assessura

Revisurs

Suppleants

Ischi

Nies Tschespet

Suprastanza

Martin Cabalzar, Cumbel

Dr. Erwin Vincenz, Vella

Erwin Ardüser, Laax

Giusep G. Decurtins, Falera

Rita Killias-Cantieni, Laax

Augustin Cathomen, Breil

Ernst Collenberg, Glion

Clau Defuns, Cuir

Paul Valentin Solèr, Lumbrein

RedacturAs

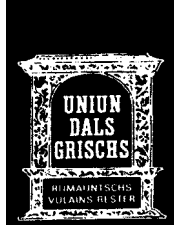
Hubert Giger, Panaduz

vacant

Arteplage da Neuchâtel (Expo.02)

6.3. Uniun dals Grischs

Suprastanza

Sün la fin da l'on 2001 sun sortits Elvira Pünchera e Constant Pazeller da la suprastanza UdG. Ad Elvira ed a Constant ingrazchain nus eir in quist lö per lur ingaschamaint exemplaric e tils giavüschain tuot il bun per l'avegnir.

A partir dals 1. schner 2002 es Annemieke Buob noss'actuara e Fadri Häfner ha surtut l'incumbenza dad administrar nossas finanzas. Ad els giavüschain plaschair e satisfacziun in lur nouva plaiv.

Center rumantsch ladin

La radunanza generala da l'Uniun dals Grischs dals 20 avrigl 2002 a Zernez ha incumbenzà cun gronda majorità a la suprastanza da l'UdG dad elavurar ün «Concept per ün center rumantsch ladin».

L'idea d'ün center ladin vain sustgnüda eir da la Lia rumantscha. Cun charta dals 6 gün 2002 vaina comunicà als respunsabels dal Parc naziunal svizzer noss giavüschs in quist connex (bsögn da spazi: butia/büro 40–60 m², magazin 30–60 m²). L'idea da colliar natüra e cultura persvada eir als respunsabels pel nouv center d'infuormaziun e d'administraziun dal PNS a Zernez.

Implü ha la suprastanza incumbenzà a lic. iur. Thomas Nievergelt dad eruir las pussibilitats legalas in regard al contrat da donaziun dal Chesin Manella.

Cun congualar ils differents ons da gestiun insembel cun ün diari detaglià da l'administradura Ursula Willy voul la suprastanza analisar la gestiun dal Chesin Manella.

Plünavant spera la suprastanza da pudair profitar da sinergias cun collavurar plü strettamaing cun la Chesa Planta a Samedan. Ün ulteriur böet es dad avoir in mincha cumün ladin üna butia chi surpiglia la vendita da cudeschs rumantschs.

Val Müstair: 20 ons rumantsch grischun

Als 24 e 25 d'avuost ha gnü lö in Val Müstair la festa «20 ons rumantsch grischun». Speraina cha eir la populaziun s'haja pudü laschar persvader ün zich da la necessità d'üna lingua da scrittüra cumünaivla. In Val Müstair haja dat impuls instructivs, marcants, critics e divertaivels. Las producziuns da la saira han dat perdütanza cha'l rumantsch grischun possa servir a daplü co be pel material da vuschar! Il dialog cun la basa sto cuntinuar. Uossa esa da trar las güstas consequenzas dals impuls dats in Val Müstair e da cuntinuar la lavur a favur da la derasaziun dal rumantsch grischun. Nu füssan güsta las scoulas da la Val Müstair predestinadas sco model per l'introducziun dal rumantsch grischun? Che manaian ils magisters jauers? Stain a vair!

In connex cun las festivitats «20 ons rumantsch grischun» ha gnü lö la festa d'inauguraziun da la Biblioteca Chasa Jaura ingrondda. Illa biblioteca nouva as chatta uossa eir tuot ils cudeschs rumantschs da Heinrich Schmid, dal bap dal rumantsch grischun. Al bibliotecar e ravarenda Hans-Peter Schreich ingrazchaina eir in quist lö cordialmaing per seis ingaschamaint instancabel per nossa lingua e cultura.

Chi chi sa rumantsch sa daplü. Chi chi sa rumantsch grischun sa amo daplü. Rumantsch grischun – la soluziun!

Task-Force 2002

Noss collavuratuors regiunals han congualà la situaziun actuala da lur lavur per la promoziun da lingua e cultura cun quai chi füss il cas optimal. Da la survista detagliada dals differents chomps da lavur resulta ün manco da raduond trais plazzas da lavur per collavuratuors regiunals in terra ladina. Fich blera lavur nu po gnir prestada illa situaziun actuala. Illas otras regiuns es la situaziun fich sumglianta. La Lia rumantscha prevezza d'inoltrar ün'instanza a Berna e preschantar la situaziun actuala. Be cun ün augmoint considerabel da las subvenzins saraja pussibel da prestar daplü lavur da basa chi'd es ourdvar bsögnavla.

Quist concept prevezza tanter oter eir dad intensivivar in futur la collavuraziun surregiunala.

Rumantsch a l'Expo.02

Als 29 e 30 gün sun stats ils Rumantschs a l'Expo a Bienna. Cun plaschair pudaina constatar cha nossa lingua rumantscha vegn applichada sün las Arteplages a Bienna, Neuchâtel, Yverdon e Murten egual a las otras linguas svizas. In quist regard meritan ils organisatuors ün cumplimaint!

Cuvis da l'UdG

Sco novvs cuvis ha tshernü la suprastanza a Matteus Guidon per Bravuogn e Lantsch, ad Annamaria Oberer per La Punt-Chamues-ch, a Marigretta Dettmann per Zernez ed a Dumeng Zanchetti per Susch. Als «vegls» cuvis ingrazchaina eir in quist lö cordialmaing per lur ingaschamaint ed als «novvs» giavüschaina plaschair, success e perseveranza.

Per dar novv schlantsch al movimaint rumantsch sun gnüdas fundadas las seguaintas secziuns da cuvis: «Lejs» per Segl, Silvaplauna, Champfèr e San Murezzan (manader Roman Pünchera); «Bernina» per Schlarigna, Puntraschigna, Samedan e Bever (manadra Carola Bezzola); «Alvra» per Bravuogn, Lantsch, La Punt-Chamues-ch, Madulain, Zuoz e S-chanf (manader Heinz Denoth); «Macun» per Brail, Zernez, Susch, Lavin ed Ardez (il manader nun es pel mumaint amo tshernü); «Rom» per Tschier, Fuldera, Lü, Valchava, Sta. Maria e Müstair (manadra Ida Toutsch). «Lischana» per Scuol, Sent, Ramosch, Crusch, Tschlin e Martina (manader Linard Marugg).

Gö liber «La fuschella» pels 350 ons da la libertà recuperada

Da la mità da lügl fin la mità d'avuost 2002 es gnü preschantà a Scuol il gö liber «La fuschella» scrit da nos scriptur e redschissur Jacques Guidon. Id es stat grondius! Ün ambiaint bellezzas. Actuors e statists da qualità! Pelvaira ün gioidimaint inschmanchabel.

A tuots funcziunaris, actuors, promotuors e fautuors eir in nom da l'Uniun dals Grischs ün cordial e resenti grazcha fichun. La rapreschantaziun es statta pelvaira üna remarchabla contribuziun pel mantegnimaint da la lingua e da la cultura regiunala!

30-avels cuors da rumantsch da la Fundaziun de Planta

Per la 30-avla vouta han gü lö quist on ils cuors da rumantsch a Samedan. A tuots chi s'han ingaschats e s'ingaschan eir in avegnir in quist connex ingrazchaina cordialmaing per lur prestaziuns a bön da nossa lingua e cultura rumantscha.

Sustegns

Per regla sustegna l'Uniun dals Grischs be progets valladers e puters. Ediziuns bilinguas (rumantsch/tudais-ch) vegnan sustgnüdas scha'l concept persvada. La cumischiun litterara da l'UdG cussaglia a la suprastanza in quellas dumondas. In avegnir sustegna l'UdG be plü stampats chi vegnan realisats in terra ladina. La suprastanza ha acconsenti las seguintas dumondas da sustegn:

- Corin Curschellas, dc
- Overdose, Flurin Bezzola, dc
- Ouvras da Chasper Ans Grass
- Gö liber La fuschella
- Il tschêl sur mai, dad Alfons Clalüna
- Cors units Rudè da chant e Proget 03
- Proget Cool e Sexy, concerts in tuottas tschinch regiuns rumantschas
- Sairada da l'Uniun dals Grischs a Sent
- Monolog per Annastasia, da Leta Semadeni
- Crispin e la scoula da skis, dad Antonella Stecher, text, e Mario Duschèn, disegns
- Proget Bulais illa not, Flurin Vital, dc
- Conferenza generala ladina pel Center didactic ladin online
- Uniun dals Grischs Cuoira e contuorns
- Fundaziun Planta, cuors da rumantsch
- Biblioteca Jaura
- Aviöl, la gazetta per noss scolars
- Engiadina Bassa, 350 ons libertà
- Roba da tschel muond, da Dumenig Andry

Ediziuns

L'Uniun dals Grischs es uossa commembra da l'Uniun d'edituors «Cudeschs dal Grischun».

Dürant l'on scuors sun gnüdas realisadas las seguaintas publicaziuns:

- Vardats e nardats, da Gion Tscharner
- Intermezzos, dad Oscar Peer, Chasa Paterna
- Chalender Ladin, 92-avla annada
- Register dal Chalender Ladin sün internet
- Divers cudeschs sun in elavuraziun

Ponderaziun

Nu füssa radschunaivel da rimplazzar ils noms Romania, Uniun dals Grischs, Uniun Rumantscha da Surmeir, Renania per exaimpel cul nom «Lia rumantscha, secziun ladina» ed uschè inavant?

Ingrazchamaint

Ûn cordial e resenti grazcha fichun als commembers ed a las commembras da la suprastanza per lur lavur e sustegn, als collavuratuors sco eir a la Lia rumantscha per la zuond agreabla collavuraziun. Ûn cordial ingrazchamaint a tuot quellas e quels chi s'ingaschan in l'ün o l'oter möd a bön da nossa lingua e cultura rumantscha.

Il president: Roman Andri

Rapport dils collavurats regiunals

Activar la basa, quai è segir ina da las pli impurtantas finamiras dal moviment rumantsch. Senza in pievel rumantsch ch'è conscient da sia ierta unica, na vegn quai betg ans reussir da fermar il regress cuntinuant da nossa lingua. Las cifras da la dumbraziun dal pievel èn cleras. Ma era la pluna da comunicaziuns en tudestg u magari era englais da bleras vischnancas, societads, dal commerzi e mastergn, na fan betg speranza. Ma tge e co èsi da far per curreger questa tenuta? L'Uniun dals Grischs di cun ses logo: «Rumauntschs essans, e Rumauntschs vulains rester!» Propi? Savens han ins l'impressiun che gist il cuntrari è il cas. Pia Rumantschia, ta regorda da tes vegl linguatg!

Agid ad iniziativa persunala

Ils inscuters cun ils cuvitsgs da las secziuns regiunalas èn stads ordvart interessants. La voluntad da tuttas e tuts da s'engaschar per la chaussa rumantscha è gronda. L'emprim insatg da lur lavur han las secziuns regiunalas dà en occasiun da l'inscunter annual. Ins po spetgar cun quaida sin quai ch'ellas vegnan a porscher cun ils «Plazzets». La secziun Alvra – Bravuogn/Latsch, La Punt Chamuesch, Madulain, Zuoz, S-chanf e Cinuoschel – ha preschentà per exempel sias activitads cun il titel «Tgi che discurra rumantsch fa dapli». I sa tracta da scuntradas per conversar, discutar, chantar e cuschinar.

Grond plaschair ha fatg la lavur cun la gruppa rumantscha a Puntraschi-gna. La finamira principala, numnadamain da mussar ch'ìl rumantsch ha in avegnir be sch'el vegn discurrì e vivì era dador la scola, ha ella per gronda part cuntanschì. S'enclegia che la lavur sto cuntinuar, che las propostas preschentadas han da vegnir realisadas. Grazia al concept da Puntraschi-gna èsi stà pussaivel d'animar era autras vischnancas en Engiadin'Ota da ponderar ina tala moda d'agir. Samedan ha constitui en in temp da record ina cumissiun da lingua ed ina da cultura.

Agid ad iniziativa persunala vala era per ils curs da rumantsch per chanzlists ed uffiziants. Questas persunas en funcziun-clav èn da gronda purtada per il mantegniment dal rumantsch. Senza dubi han ellas da prestar la-vur supplementara, gist en contact cun uffizis da tut gener, tuttina èn ellas prontas da duvrar il rumantsch «cun saun giudizi». Tenor ils participants vegn la lingua rumantscha duvrada en general consequentamain; dentant èsi adina puspè dad observar ina gronda divergenza tranter la teoria e la pratica (p.ex. tavla naira e fegl uffizial cun bleras communicaziuns en tu-destg). Resortì èsi era ch'ì na saja betg adina simpel da duvrar sulettamain il rumantsch e ch'ìl rumantsch na saja betg adattà sco linguatg giuridic, la terminologia speziala saja memia pauc precisa. Ils chanzlists ed uffiziants han giavischè dad organisar in curs da rumantsch grischun e da far midar il chantun l'adressa da la correspundenza ch'el drizza a las vischnan-cas da «Gemeindeverwaltung» sin «administraziun communal».

Curs da rumantsch

En collavuraziun cun magistras, cuvits ed il secretariat da la Scuntrada e Furmaziun Ladina èn vegnids realisads dal 2002 en tut l'Engiadina 22 curs da la saira cun total 170 participants. Curs intensivs a Scuol (fanadur 8 classas 60 participants, avust 1 classa 12 participants) e Sta. Maria (octo-ber 3 classas 27 participants). Igl è allegraivel da constatar cun quant pla-schair ch'ì vegn emprais rumantsch. Surtut ils curs da principiants èn bain frequentads. Per ils curs dad avanzads è l'interess alura marcantamain pli pitschen. Encunter veglia èn ils organisateurs sfurzads da sdir tals curs, per-quai che mo trais u quatter persunas s'han annunziadas.

Scolaziun da creschids

Ultra dals curs da rumantsch ha la Scuntrada e Furmaziun Ladina rea-lisà en dus blocs anc 23 curs per la scolaziun da creschids cun temas ge-nerals.

Dapi l'onn 2001 vegnan ils curs da rumantsch da la saira, ils curs intensivs a Scuol e Sta. Maria ed ils curs da creschids en Engiadina Bassa organi-sads ed administrads da la Scuntrada e Furmaziun Ladina. Durant l'onn 2002 ha la SFL tschertgà d'optimar ils process da lavur. Igl è empurtant dad impunder al dretg lieu las resursas plitost stgarsas. Perqui ha la SFL en cunvegrientscha cun l'UdG decis da stritgar da la purschida il curs in-tensiv d'avust a Scuol. En cunvegrientscha cun ils organisateurs dals curs

intensivs a Sameden han ins decis d'augmentar ils pretschs per ils curs intensivs. Cun las entradas supplementaras pon ins augmentar ils onuraris per magistras e magisters da rumantsch. Cun render finanzialmain pli attractiva l'instrucziun da rumantsch, vul ins dar dapli valor a quella e recrutar novas forzas.

Totalmain realisescha la SFL durant l'onn var 60 curs da rumantsch da la saira, curs intensivs e curs cun temas generals. Dal fatg che quests curs vegnan organisads e realisads d'ina suletta istanza che sa optimar ils process e nizzegiar sinergias e resursas, profita la qualitat dals curs. Er finanzialmain è il resultat per il 2002 stà cuntentaivel.

Lavurs da project

La lavur surregiunala è impurtanta. Ils collavuratur regiunals s'han participads a l'analisa interna ANINT da la Lia rumantscha. Nus avain era fatg lavur da basa areguard l'istanza per dapli finanzas da la confederaziun e dal chantun. Surtut avain nus valità nossa lavur actuala ed inditgà quants meds finanzials fissan necessaris per far ina lavur optimala.

Las lavurs preparatorias per furmar in center ladin a Zernez progredeschan. Deplorablmain na po quel betg vegnir realisà en il nov center d'infirmaziun dal Parc naziunal svizzer.

En collavuraziun cun la Conferenza generala ladina (CGL) è vegnì planisà e realisà in center didactic sin internet (www.udg.ch) che vul derasar material didactic en rumantsch. Questa plattafurma po vegnir schlargiada per tut la regiun rumantscha e po er vegnir duvrada per derasar material didactic per ils curs da rumantsch per creschids.

En collavuraziun cun ils iniziants dal «Manifest davart la situaziun dal rumantsch» è vegnidas realisadas las paginas d'internet per pussibilitar da segnar il manifest sur internet. Cun plaschair han ins er rimnà las ca. 2800 sottascripziuns, endatà quellas e fatg ils documents per mauns da las istanzas politicas.

En connex cun il giu al liber «la fuschella» a Scuol avain nus collavurà en il comité d'organisaziun e surtut fatg lavur da PR e contribuì al quadern da program, a flyers e placats. Il success da la represchentaziun ha er mussà quant impurtant ch'il teater è actualmain per la promoziun dal rumantsch.

Per il concept da la festa da 100 onns UdG da l'onn 2004 avain nus collavurà cun la supranza da l'UdG.

Lavur che sa repeta

La concorrenza da scriver «Pledpierla» è danovamain stada in success. 270 uffants e giuvenils s'han participads cun istorgias remartgables, quai tant concernent il cuntegn, il stil sco era l'ortografia.

La cumissiun litterara ha evas tut las pendenzas. Manuscripts novs èn entrads paucs. L'Uniun dals Grischs ha edì sco mintg'onn il Chalender Ladin, la Chasa Paterna, il Dun da Nadal ed in unic cudesch nov «Nardats e vardats» da Gion Tscherner.

La lavur da translaziun crescha ad in crescer. Igl è bain allegraivel che blers texts vegnan translats en rumantsch, main allegraivel è però che adina damain persunas scrivan primarmain texts en rumantsch.

En la lavur publica avain nus contacts cun la pressa, medias electronicas ed instituziuns, ma er cun persunas singulas u gruppas da persunas per infurmar davart nosa lavur, la Rumantschia u davart la situaziun dal rumantsch en terra ladina.

Bunas occasiuns per mussar preschientscha èn represchentaziuns da teater, sairadas culturalas e da prelecziun sco era referats.

Engraziament

In cordial engraziament va surtut a la suprastanza da l'UdG, als cuvits, a magistras e magisters da rumantsch, als fauturs da nossas occurrenzas e da nossas ediziuns sco er a tut las autras persunas ed instituziuns che han gidà u cusseglia nus en nossa lavur.

*Gion Peider Mischol, collavuratur regiunal
Duri Denoth, collavuratur regiunal*

Suprastanza

President	Roman Andri, Müstair
Vicepresident	Hermann Thom, Susch
Cassier	Fadri Häfner, Guarda
Actuara	Annemieke Buob, La Punt
Assessura	Marta Lemm Peter, Bever
SuppleantAs	Claudia Thom-Parli, Ardez
	Daniel Bulfoni-Tumler, Susch
Revisurs da quint	Oscar Cuorad, Susch
	Ambrosi Dazzi, S-chanf
Redacziun dal Chalender Ladin	Gion Peider Mischol, Zernez
	Toni Kaiser, Cuira
Redacziun dal Dun da Nadal	Natalia Lehner-Schwiter, Scuol
	Antonella Stecher-Castellani, Ftan
Chesin Manella, 7505 Schlarigna	Ursula Willy

6.4. Renania

In onn da cumbat permanent

Igl onn 2002 ei staus sut las enzennas: mantener las scolas romontschas el territori al cunfin linguistic e las finanzas. Ils resultats dalla dumbraziun dil pievel 2000 sco era il concept da lungatg dil cantun han caschunau bia discussiuns, oravontut negativas, pertuccont il romontsch en la publicitad. Las uniuns romontschas ein vegnidas catschadas a cantun ed han stuiu semetter en la defensiva per empruar da mantener quei che ei restau. Dapertut ei quei denton buca gartegiau. Aschia han pliras scolas midau dil secund lungatg «romontsch» ch'ellas vevan tscherniu avon paucs onns vi sin talian.

Activitads dalla suprastonza

La suprastonza dalla Renania ei sentupada duront igl onn current ad otg sesidas internas ed a quater ensemen cun la suprastonza dalla Romania. Duront las sesidas internas ei la suprastonza sefatschentada surtut cun problems specificamein renanians. In grond problem ei staus quel dallas finanzas. Damai che la bilanza digl onn 2001 ei stada zun negativa cun in minus da ver CHF 30 000.00 ha ei giu num spargnar. Mo spargnar vul era gir far pli pauca lavur. En sia emprema sesida ha la suprastonza perquei decidiu da sustener ad interim mo projects specificamein renanians e mo tals che promovon explicitamein il romontsch. La consequenza da quella decisiun ei stada ch'ins ha stuiu disgir ina roscha damondas da projects ch'ins vess en sesez susteniu bugen. Ina secunda consequenza ei stada la decisiun da buca far ediziuns per in onn, dano il Calender per mintga gi e La Tschuetta, pertgei quellas ein il factur principal per il deficit.

Ina sesida speciala ei stada quella cun la suprastonza communal da Castrisch. En ina viva discussiun paleisan ils da Castrisch tgei ch'els spetgan dalla Renania e quella sa declarar tgei ch'ella sa porscher.

Sin l'entschatta fenadur ha il redactur da La Casa Paterna en LQ, Augustin Beeli, demissiunau per entrar en survetsch tier LQ. La Renania ha giu grond cletg dad anflar immediat ina successura fetg interessada ed engaschada en la giuvna Sibylle Pfiffner. Ensemen cun la ANR ed il cau-redactur da LQ ei vegniu fatg il contract da lavur per la redactura.

Partenent la redacziun da La Punt ei la suprastonza sefatschentada cun la damonda da reorganisar la cumissiun accumpignonta per dar sustegn e support al redactur e per organisar pli efficientamein sias substituziuns.

Collaboraziun regionala CCM e PILC

Davart las activitads dil CCM less jeu mo menziunar l'organisaziun dalla Plema d'aur, la Scuntrada e formaziun Surselva ed il project da stad per giuvenils ed attempai. Detagls davart quels projects ein da leger el rapport dil CCM.

Ella Sutselva ei il center PILC s'installaus. Ils collaboraturs ein s'engaschai per las scolas e scolettas romontschas, han purschiu cuors da romontsch e fatg bia lavur da translaziun. Las substituziuns da vacanzas dil redactur da La Punt ein era vegnidas organisadas dils collaboraturs regionals. Era davart lur lavur san ins leger ils detagls el rapport dil PILC.

Collaboraziun cun la Romania

Ensemen cun la suprastonza dalla Romania havein nus discutau la problematica dallas scolas romontschas al cunfin linguistic. Nus vein scret diversas brevs al departament d'educaziun e fatg da saver nossa disillusium davart il concept da lungatg che catscha pli e pli a cantun il romontsch, perquei ch'il talian sil scalem superiur fa pressium sin las scolas primaras che han aunc romontsch sco secund lungatg. La reacziun sin l'introducziun dil niev concept da lungatg ei quella che vischnauncas sco Veulden, Valendau e Flem han gia priu cumiau dil romontsch ed ein sedecididas per il talian. Auras vischnauncas meinan aunc quella discussiun ed igl ei da temer ch'ellas suondien en la medema direcziun. Las rispostas dalla regenza ein aunc pli disillusiumontas ch'il concept sez. Ei vegn p.ex. discurreu dil **dretg** dad instruir romontsch enstagl da l'**obligaziun** per numnar mo in exempel.

Fetg intensiv discussiuns han era las honoraziuns el curtin d'honor a Trun caschunau. Ils commembers dad omisduas suprastonzas eran dil meini da limitar las honoraziuns ad entgins Romontschs propri meriteivels, ferton che auras persunas vessen viu bugen dapli honorai. La finala han las suprastonzas decidiu e realisau tenor lur perschasiun ed era tenor las pusseivladads finanzialas.

Engraziament

Cun la fin digl onn da gestiun bandunan divers meriteivels suprastonts dalla Renania lur post. A tut quels less jeu admetter miu pli cauld engraziament per tut la lavur prestada durant onns. Mo cun bia engaschi voluntari e perschadiu vegnin nus da muentar enzatgei en nossa caussa e la perschasiun ei il pli impurtont uaffen che nus vein. Perschader ils Romontschs ch'els san propri dapli che auters e perschader quels che vegnan neutier ch'ins sa emprender romontsch, sch'ins ha la bunaveglia. – Quella lavur da perschasiun sto vegnir fatga en tut nos vitgs da tons Romontschs perschadi sco pusseivel. A tut quels, organisai en cuminonzas romontschas ni era singuls, astgel jeu perquei admetter el num dalla Renania in sincer grazia fetg ed exprimer la speranza che las uniuns astgien sefidar vinavon da lur collaboraziun engaschada.

La presidenta: Vreni Caprez-Spreiter

Rapport da la collavuratura a dal collavuratur regional

Meds da scola

Betg pir ils emprims resultats da l'inventarisaziun dal rumantsch en nosa regiun ha mussà che la Sutselva patescha d'ina mancanza alarmanta da meds d'instrucziun. Quai vala per tut ils stgalims ed era per ils differents roms. Principalmain sto la situaziun pertutgant ils cudeschs da linguatg vegnir meglierada.

- Contacts intensivs cun l'inspecturat da scola, la cumissiun da meds d'instrucziun e la chasa editura da meds d'instrucziun han purtà emprims fritgs. Sa basond sin CR nr. 2454 dals 22 da december 1998 (revisiun da l'urari) ha pudì vegnir argumentà per la realisaziun dal med d'instrucziun 7-8-9. Il problem dal sutsilvan, la mancanza dal dumber da pledaders e pledadras, vegn savens menziunà sco argument ch'ins na possa betg far in med be per la Sutselva. Suenter tractativas intensivs e suenter diversas occurrenzas d'infurmasiun davart il rumantsch en scola ha il cussegl da scola decidì da favurisar ina schliaziun cun rumantsch grischun. Bler temp è i a perder, enfin ch'il chantun ha dà la permissiun da translatar quest med d'instrucziun en rumantsch grischun. Rino Darms, il nov scolast da rumantsch a Zirà ha era gist piglià la translaziun dal cudesch.
- Era per il stgalim primar avain nus pudì persvader ils responsabels da stgaffir in med d'instrucziun per linguatgs. Sco per tut las autras regiuns rumantschas datti era ina versiun sutsilvana dal «Schweizer Sprachbuch» da la segunda fin la sisavla classa.
- Da numnar è franc era la lavur cuntinuanta vi da meds d'instrucziun sco «An lingua directa», «Bùn suzcess», «Inscunters». Quests trais meds vegnan gia duvrads en curs e scolas, ma nus lavurain vi dad ulteriurs moduls che schlargian la purschida.

Preschientscha

Visualmain nun è il rumantsch fitg preschent en nosa val. Ina pussaivladad d'augmentar la preschientscha è il turissem. Il PILC è damai s'occupà pli intensivamain da quest sector che avant.

- In emprim project è stà l'exposiziun davart noss linguatg e nosa cultura en il Hotel «La Pünt Crap». Placats e portatuns dattan perditga da l'istorgia e la situaziun odierna da nosa cultura e noss linguatg. Circa 20 000–30 000 persunas van a visitar la cascada mintg'onn, igl è da quintar che almain la mesadad haja visità era l'exposiziun.
- Ina occurenza relativamain gronda per la Val Schons è stada la dieta champestra da la Pro Raetia. Il PILC, e cun el il Rumantsch, è sta fitg preschent a questa occurenza. E quai gia durant la lavur preparatoria per la dieta cun il motto «cultura sco chaval da trair». Nus avain empruvà da mussar als giasts ed als indigens ils avantatgs da la bilinguitad.
- Il concept turistic il pli grond en Sutselva è per il mument il «Parc Na-

- tiral». Era là è il rumantsch stà preschent, sco «unique selling proposition», sco spezialitad da noss parc en cumparaziun cun auters.
- La collavuraziun cun l'organisaziun RegioViamala che s'occupa dal svilup economic e cultural en la regiun da las vals al Rain posterior ha pudì vegnir meglierada, uschia che las communicaziuns da la RegioViamala en Val Schons succedan per regla en tudestg e rumantsch.
 - Grischun Vacanzas ha scrit ora ina concorrenza per artitgels da schurnalissem da viagià. Benjamin Wuttke d'ina gronda gasetta en Germania ha scrit da la situaziun dal rumantsch en il Grischun. Il PILC ha accumpagnà el en sias retschertgas per quest artitgel. Wuttke ha guadagnà il segund premi.

Curs

Ina tscherta collavuraziun cun las instituziuns turisticas dovra era l'organisaziun dals curs da stad. La stad 2002 avain nus organisà dus curs da rumantsch intensiv.

La purschida da curs è vegnida schlargiada. 4 curs èn vegnids organisads e manads da differentas personas competentas.

Ravugl Rumantsch Andeer a danturn

La collavuraziun cun il Ravugl Rumantsch d'Andeer è stà fitg fritgavla. Pliras occurrenz han pudì vegnir organisadas cuminaivlamain.

Televisiun Rumantscha

La televisiun rumantscha ha realisà dus films (Scarnuz Peruan ed Il Segund Horizont) che han lieu er en Val Schons. Il PILC ha collavurà cun la televisiun ed ha gidà d'encurir pledaders e pledadras.

Inventarisaziun

La situaziun dal rumantsch è vegnida perscrutada. Tut la lavur preparatoria, sco elavurar questionaris e preinfurmar las autoritads communalas, è vegnida fatga dal PILC. La retschertga al lieu ha dentant surpiglià in giuven da la Val Schons, che ha uschia pudì vegnir interessà e sensibilisà per noss linguatg. L'evaluaziun da l'inventarisaziun vegn fatga dal PILC, en consequenza vegnan fatgas propostas per mesiras adequatas.

Contacts

Il divers contacts ch'il PILC ha stabilì si, mussan emprims resultats. Uschia per exempel fan ussa circa la mesadad da las vischnancas en Schons diever dal SLING, schebain ch'i sa tracta per regla be da translaziuns per il fegl uffizial.

Engraziament

Nus vulain engrazià a tut quellas personas che s'interessan e s'engaschan per il rumantsch en noss territori. In grazia fitg era al personal

da la LR per tut sias stentas da gidar nus ed a la suprastanza da la Renania per ses engaschament.

Per la collavuraziun regiunala:

Andrea L. Rassel

Barbara Riedhauser

	Suprastanza
Parsura	Vreni Caprez-Spreiter
Viceparsura	Johann Clopath
Actuar	Peter Janki
Cassier	Hanspeter Meiler
AssessurAs	Anita Clopath
	Christ Casper Dolf
	Barbara Riedhauser
SuppleantAs	Carl Cafilisch
	Leni Fontana
	Paul Frigg
	Magnasch Michael
RevisurAs	Margreta Cadonau-Candrian
	Martin Cantieni
Delegads LR	suprastantAs + suppleantAs
	RedacturAs:
Casa Paterna/La Punt	Augustin Beeli
	Gion Risch Cantieni
Calender per mintga gi	Paul Michael
	Manfred Veraguth
La Tschuetta	Augustin Manetsch
	Sabina Caduff
	Annette Decurtins
	Christ Casper Dolf

Al di rumantsch a Bienna (Expo.02)

6.5. Uniun rumantscha da Surmeir

1. RADUNANZA GENERALA

Igls 5 da zarcladour 2001 ò gia li a Tinizong la 80avla radunanza dalla Uniun rumantscha da Surmeir. 41 commembras e commembers èn stos preschaints alla radunanza giubilara.

a) Commembers d'onour

Cun grond applaus ò la radunanza nomino Peder Cadotsch, Lucerna/Savognin e Gion Peder Thöni Riehen/Stierva scu novs commembers d'onour dall'URS. Ainten la laudatio menziuneschan Rina Steier resp. Tgetg Schmid lour gronds marets per la cultura, igl lungatg matern e la litteratura rumantscha.

(Las laudatios è neidas publitageidas aint igl Sulom surmiran 2002).

b) Elecziuns/mutaziuns

Ida Fravi-Baselgia, Pia Plaz e Gion Capeder on demissiuno. La radunanza generala ò eligia danov: Riccarda Battaglia, Zegna Dosch e Christoph Mareischen an suprastanza dall'URS. Tot igls oters uffizials èn nias confirmos an lour caricas.

2. SUPRATANZA

An 10 sedutas ò la suprastanza tracto durant igl onn da gestiun 2001/2002 igls affars dall'uniun. Agl gremi da suprastanza fon part cun vusch consultativa er igl collaboratour regional, Reto Capeder e la delegada alla suprastanza dalla LR, Rina Steier.

Igl puncts impurtants dall'activitad dalla suprastanza:

a) Revisiun parziala dalla lescha davart igls dretgs politics

Cun la revisiun parziala digl artetgel 23 davart l'execuziun digls dretgs politics è nia stgaffia la basa per proveder la populaziun rumantscha cun las documentaziuns da votaziun an rumantsch grischun. Pinavant vign igl codesch da dretg grischun, anfignen oz redigìa an sursilvan e vallader, publiglia mademaintg an rumantsch grischun.

Chella revisiun dalla lescha monta en ulteriour term marcant aint igl svilup digl lungatg da scritgira unifitgia. L'introducziun digl rumantsch grischun scu lungatg uffizial administrativ-giuridic è en pass logic e consequent. A caschung digl amprel FORUM RUMANTSCH a Casti on Anna-Alice Dazzi e Flurin Caviezel referia davart la revisiun dalla lescha. La votaziun digl pievel dastga neir interpredada an Surmeir scu ordvart favorevla.

b) Seira rumantscha – 80 onns URS

Igl 1. da settember ò l'URS festivo a Savognin igl sies 80avel anniversari. «Far punts» è sto igl motto festiv dalla seirada. Uscheia on represchentants dalla LR, dallas uniuns affiliadas, scu er igls cunseglers guvernativs Claudio Lardi e Stefan Engler fatg viseta an Surmeir. Igl program variont e divertent organiso e preschanto da Rina Steier ò delecto igls participants.

Ma tuttegna, «igl pievel» ò betg piglia part alla festa. Ò la basa gio pers l'identitad rumantscha? Noua resta l'amour pigl lungatg-mamma? Èn activitads ed occurrenzas dall'URS en fatg elitar? Chellas dumondas ans occupan e dattan da pansar.

c) Acziun communabla pressa rumantscha

Igl departamaint d'educaziun, cultura e protecziun digl ambiaint ò nomino igl november 2000 ena gruppa da lavour per erueir problems e dumondas an connex cun la pressa rumantscha. A tala cumischung on fatg part represchentants digls editours rumantschs, dalla LR, dall'ANR, dalla PSR scu er igl cantun e dalla confederaziun. Tge incumbensas e funcziuns on:

- l'ANR,
- igls editours da stampats rumantschs,
- la LR,
- igl stadi?

1. *Sierar igls sectours publicisticis.* Per contanscher chella fegnameira tanscha betg la dimensiun actuala da l'ANR. Uscheia duess pass per pass neir augmentada la redaziun da l'ANR per 5 plazzas. Chesta maseira serva betg per promover la pressa, pero pitost alla promoziun lungatg e cultura rumantscha.

2. *Publicitad da reputaziun coordinada per gasettas rumantschas.* An collaboraziun cun la LR vignan organisadas durant 3 onns (anfignen 2003) campagnas da publicitad. Chegl cun la fegnameira d'aquistar novs abbonents, resp. la renovaziun d'abonents existents.

3. *Maseiras per derasar igls stampats rumantschs.* Alla confederaziun vign inoltro ena dumonda pertutgont ena contribuziun per redutgier las taxas da spediziun. Gio oz sustigna la confederaziun oravantot las tgesas editouras grondas.

d) Figl uffizial

Igls 7 da favrer 2002 è cumparia igl nr. 1 digl figl uffizial Grischun central.

Igl figl uffizial per la regiun digl Grischun central è en product communal bel dallas gasettas jamnilas «Pöschтли», «Novitats» e dalla Pagina da Surmeir. La corporaziun regiunala digl Grischun central ò coordino las tracta-

tivas. Igl figl uffizial cuntigna publicaziuns uffizialas da cumegn, circuits, districts ed organisaziuns regionalas. Antras chesta nova purscheida vignan ossa collieidas las subregions Alvra, Surses e Planeiras. Las publicaziuns (per gronda part an rumantsch e tudestg) correspondan alla bilinguitad viveida da Surmeir. La participaziun digls cumegn rumantschs cuntainta betg anc. L'URS niro a s'angascher er venavant per l'applicaziun digl rumantsch scu lungatg uffizial er an chesta tgossa.

Per muteivs finanzials è igl figl nia concepia scu agiunta integrada dallas gasettas. La Gasser SA scu editoura dallas gasettas tudestgas fò gratuita-maintg igl prestadi da stampa. Igl costs per la PdS montan a ca. fr. 10 000.– per onn. Ena adattaziun digl prietsch d'abunamaint dalla PdS stò neir examinada.

e) L'URS sen internet

A caschung dalla davosa radunanza generala ò l'URS preschento la sia pagina d'internet. Davart digls participants è nia benevento chel zap. Aaron Wasescha, Savognin, è nia incumbenso da surluvrar la preschientscha dalla URS agl internet. La pagina duess esser pi attractiva e creativa. Cun fotos, meds acustics e.o. duess igl visitader neir animo.

f) Vocabulari surmiran sen cd-rom

Igl cantun GR è ossa pront da sustignier tal project. Sot igl tetel promoziun da lungatg vign mess an vista en subsidi da fr. 10 000.– anfignen 15 000.– fr. Er davart la tgesa editoura per meds d'instrucziun è avantmang igl consentimaint pertutgont igls dretgs da stampa. Da preschaint examinescha l'URS pussebladads per realisar la cd-rom.

g) Seira culturala

Igl 16 da mars 2002 ò gia li ena seira culturala a Riom. Igl Radio rumantsch e l'URS on organiso ena seirada cun cant, musica, solt.

Igl RR ò registro diversas producziuns ed emess chellas aint igl Artg musical.

3. EDIZIUNS

a) Pagina da Surmeir

Igl 2002 cumpara la Pagina da Surmeir an sia 56avla annada. Igl domber d'abunentAs monta actualmaintg a 1736. Igl prietsch d'abunamaint monta siva digl 2001 a 79.– fr. Igl caporedacter Peder Antona Baltermia, Salouf, vign sustignia ed er substituia durant assenza u vacanzas antras Gion Nutegn Stgier, Sur. La PdS ò da batter per la sia finanziaziun. Tiers igl costs da stampa, spediziun e redacziun vign danov la finanziaziun digl figl uffizial.

Per contanscher en chint equilibrer stò crescher oravantot igl volumen d'inserts.

b) Sulom surmiran

Igl «Sulom surmiran», igl organ annual dall'URS è cumparia igl 2002 an sia 11. ediziun. Rina Steier, scu redactra responsabla ò galdia igl sustign da dr. Erica Lozza Pasquier e Reto Capeder. «La midada ainten l'agricultura» furma la part principala. Aint igl Sulom gartagea ordvart bagn figureschan dasper las «Biografias» usitadas otra litteratura divertenta e bagnenqual poesia.

4. SUSTIGNS

Regularmaintg ò la suprastanza dall'URS da tractar dumondas per sustigns d'occurrentzas da tot gener. Durant igl davos onn da gestiun èn nias deliberos igls suandonts sustigns:

– Deis da litteratura 2001 a Domat	800.–
– Codesch d'unfants «Annina»	800.–
– Gasetta giovna «Punts»	1500.–
– Pro Juventute Alvaschagn–Belfort (pass da vacanzas)	500.–
– Pro Juventute Surses	500.–
– Romania (Cantus Firmus)	500.–
– Cultura aint igl casti Riom (Bucobello)	3000.–

5. DONAZIUN

Peder Cadotsch ò surlaschea all'URS en scazi litterar da valeta grondiussa. Tottas ovrar litteraras, manuscretgs, referats e.u.a. von an proprietad dall'URS. Mademamaintg er otras ovrar rumantschas betg scretgas dad el sez. Las formalitads da dretg èn regladas ainten en contract da donaziun. L'URS è fermamaintg intenziunada da render igl relasch accessibel alla publicitad. Angraztg fitg agl noss commember d'onour.

6. ANGRAZTGAMAIN

Per la fegn zarcladour metta an disposiziun igl presidi dall'Uniun ruman-tscha da Surmeir. Igls davos 4 ½ onns agl timung dall'URS am on purto plascheir e satisfacziun, pero er muments manc ampernevels. E tals stanciantan. Igl president dall'URS è exponia fermamaintg an sia carica. Tar tals uffezis porta ena rotaziun intensiva avantatgs.

Concludond en angraztg fitg a tots uffizials, incaricos, ma er a tots simpatisants dalla noss'uniun. Lavour ed angaschamaint per la promoziun ed igl mantignamaint digl lungatg-mamma è ena provocaziun!

Igl president: Corsin Farrér

Rapport annual digl collaboratour regional 2001/2002

La tematica dalla Scuntrada 2000 cun igl motto «An muvimaint» è per franc restada actuala er per igl onn 2001/2002. Las cefras dall'erosiun digl

rumantsch ans ò fatg surstar e las aspectativas èn betg fitg confortablas pigl avigneir. Nous ans muantagn sensom en spei e pudagn deir decisivamaintg: u tgi dat puspe en muvimaint positiv pigl rumantsch cun en grond sustign no dalla confederaziun, digl cantun, digls cumegns, ma an spezial dall'antiera populaziun rumantscha ed er betg rumantscha, cass cuntrari savess sa derasar proximamaintg ena vasta resignaziun dad ena gronda part digl pievel rumantsch.

Er la lavour digl collaboratour sa meida an en cuntign. Bler daple lavour caschungan translaziuns ed adattaziuns per meds d'instrucziun digl cantun. Chegl vot deir tgi otras lavours, er fitg urgentas, restan, ed i fiss tgunsch lavour per ena ulterioura persunga an piazza cumplagna per gidar sen tot igls sectours tgi en collaboratour vess dad esser preschaint.

Sling – Sarvetsch linguistic

Igl antier sarvetsch linguistic tgi procura translaziuns per cumegns, instituziuns, baselgia, uniuns ed organisaziuns, ma er per privats, è oz egra dalla pi grondas incumbensas, tgi ò pero en fitg grond effect. Graztga agl sarvetsch linguistic on gist chest onn differents statuts e reglamaints regiunals pudia neir sottamess per rumantsch allas radunanzas communalas u er a gremis circuitals. Igl taimp da lavour per translaziuns è s'augmento enormamaintg ed occupescha ena gronda part dalla lavour digl collaboratour regional.

Meds d'instrucziun

Igl davos onn è er sto en onn da fitg bleras correcutras, translaziuns ed adattaziuns per codeschs da scola. Uscheia è nia edia igl codesch «set,otg,nov» per igl scalem superieur, texts per examens intermediars per las scolas primaras ed en codesch da lungatg per la 2. classa primara, ena seria tgi vign cuntinuada onn ad onn anfignen la 6avla classa. Chegl èn incumbensas no digl cantun e tgi dattan gronda lavour. Per igls curs da rumantsch surmiran èn neidas adattadas las lecziuns 16–19 e do igl bung per stampa per las lecziuns 11–15. Ultra da chegl èn igls dialogs dalla lecziuns nias registros digl Radio rumantsch per far ena CD-rom per igls participantAs digls curs.

Dumondas da scola

Scu collaboratour regional ed igl mument scu president dalla confrerenza rumantscha digl Grischun central sungia er nia involvo fermamaintg ainten dumondas da scola an spezial per la scolaziun dalla magistraglia, meds d'instrucziun, examens da recepziun, litteratura pigl scalem ot e. u. a.

Curs da rumantsch

An collaboraziun cun l'uniun turistica da Savognin èn nias organisos er igls curs da rumantsch da stad, manos da Rina Steier e da Petra Uffer. Cun en figl sgulont an mintga casada lessans intimar chest onn er persungas in-

digenas da frequentar igls curs da stad. Per tots participants e participantas on tot igls curs angal en senn, schi vignan er confrontos cuagl lungatg discurreia ed an scretg. Chegl è pero l'obligaziun digls RumantschAs sezs.

Scuntrada e furmaziun Surmeir (SFS) e Grischun central

Siva digl avost 2000 exista ena collaboraziun tranter la SFS e tala dalla corporaziun regionala digl Grischun central. Igl 2001/2002 on gia li igls suandonts curs:

- 6 curs d'engles (59)
- 2 curs discorrer e preschentar (23)
- 1 curs decoraziuns d'advent (17)
- 1 curs Qi Gong (8)
- 1 curs cuschinar omens (8)
- 1 curs tagler tgaglias (129)
- 2 curs decoraziuns da Pasca (24)
- 1 curs apoteca omeopatica (10)
- 2 curs formulars da taglia (62)
- 2 curs da taliang 14 participants
- 1 referat radiastesia (13).

A parteir da chest onn è Gaby Thomann da Parsonz neida integrada ainten la cumischung ansemen cuagl collaboratour regional.

Per la part rumantscha da chel program stuainsa neir da cattar miglras schliaziuns, essend tgi angal en program tgi pertotga «lungatg» n'ò betg en grond resung.

Teater

La gruppa «Teater Val Alvra» ò preschento chest onn igl teater da Dario Fo cuagl tema «Mater toxicorum», en teater tgi tracta la scena da drogas. Ena stupenta preschentaziun a Lantsch, pero cun en domber d'aspectatours pitost maier, e chegl ò sviglia igl partratg tar differentes giuieders e giuiedras: «Pertge faschaisa ansomma teater per rumantsch e betg per tudestg, noua tgi pudagn giuier 5–6 gedas davant ena sala fullanada?»

Ena sagonda preschentaziun (9x) pi gronda è neida realisada da Giovanni Netzer cun la «Passio Nova» a son Martegn an collaboraziun cuagl chor viril baselgia da Savognin.

La tribuna sursetra festivescha chest onn igl sies 20avel giubileum e vigna commemorar chel ve d'aton.

Las superiouras preschentaziuns da teater durant igl onn (5) vignan fatgas an spezial dallas uniuns da giuventetna u da chors dalla regiun tgi sa datan totta fadeia per porscher belas seiradas da recreaziun.

Ediziuns

Las ediziuns dall'URS èn neidas chest onn pitost alla curta, percheigl tg'igl codesch dallas praulas vevan sblundragea pulitamaintg la cassa dallas ediziuns. Uscheia ò l'URS realiso sulettamaintg en codesch per unfants:

- «Igl gaffen mellen», da Linard Bardill ansemen cun las otras uniuns affiliadas;
la Leia rumantscha ò edia:
- «Igl tgang verd», translato da Gabriella Sonder-Dosch, lectura per scolars;
otras ediziuns:
- «Annina» da Giovanni Netzer, Savognin
- «Utschels» (ed. URG, Coira);
- «Riom-Parsonz», codesch da vischnanca (ed. cumegn da Riom-Parsonz);
- «Set, otg, nov» codesch da lungatg pigl scalem superiour (ed. cantun);
- «Cantagn a Dia», broschura cun canzungs da baselgia per scolars (ed. Decanat Surmeir/Tavo).

- ser Duri Loza ò edia dus leporellos cugls tetels «Flours» e «Carstgangs». Igl mument sclarigna las pussebladads per realisar igl vocabulari sen disketta. Igls 19 d'avregl 02 vainsa obtignia la licenza digl cantun.

Cumpareir per l'antschatta digl onn da scola duess igl codesch da lungatg per la sagonda classa primara, edia digl cantun.

A cumpareir vign er en ulteriour codesch per scolars «En Ufo ainten scola», translato da Luzia Plaz-Sonder, edia dalla LR.

Acziuns u lavours spezialas

Grond success vainsa gia cun l'acziun da codeschs per las scolignas e la scola primara da chesta premaveira, noua tgi vagn vandia ple tgi mella codeschs.

Ena incumbensa pi gronda èn e saron er pigls proxims onns translaziuns, adattaziuns e lectorats per igls novs da meds da scola.

Angraztgamaint

Concludond angraztga a tottas chellas ed a tots chels tgi mantignan e promovan igl noss lungatg e la nossa cultura.

Igl collaboratour regional: Reto Capeder

President
Vicepresidenta ed actuaara
Cassier
AssessurAs

Delegà da la Meirana
Revisurs da quint

Pagina da Surmeir
Sulom surmiran

Suprastanza

Corsin Farrér, Stierva
Ida Fravi-Baselgia, Lantsch
Martegn Caspar, Riom
Daniela Cina, Tinizong
Filip Dosch, Cunter
Pia Plaz, Savognin
Gion Capeder, Casti
Gregor Spinass, Sur
Joachim Wasescha, Savognin
Peder Antona Baltermia, Salouf
Reto Capeder, Savognin
Erika Lozza, Lucerna
Rina Steier, Savognin

6.6. Uniun da scripturas e scripturs rumantschs

L'onn 2002 da l'Uniun da scripturas e scripturs rumantschs pon ins caracterisar cun trais terms: reorganisaziun, avertura e renaschientscha.

La radunanza generala extraordinaria dals 20 d'october 2001 ha concedi in temp d'emprova a la nova suprastanza. Quest temp d'emprova cuzza dus onns. Durant questa perioda da transiziun sa cumpona la suprastanza sulettamain da trais commembers. Ella ha l'incumbensa da crear in secretariat e da simplifitgar l'organisaziun da la USR. Suenter quest temp d'emprova vegn la radunanza generala a decider sche la restructuraziun da la USR duess vegnir mantegnida e fixada en ils statuts da l'uniun.

La suprastanza da la USR sa cumpona l'onn 2002 da Giovanni Netzer (president), Clo Duri Bezzola (assessor) e Fabiola Carigiet (assessura). Entaifer la suprastanza èn las ulteriuras incaricas repartidas sco suonda: il president è medemamain responsabel per la cassa, Clo Duri Bezzola è redactor da la Litteratura e Fabiola Carigiet è actuara. Plinavant èn stads actives per nossa uniun: Clo Duri Bezzola, Linard Bardill, Göri Klainguti e Giovanni Netzer sco delegads a la LR, Aita Dermont, Gion Peder Thöni, Oscar Peer e Jon Nuotclà sco suppleant(a)s, Rico Tambornino e Linus Berther sco revisurs da quint.

A la radunanza generala dals 27 d'avrigl 2002 avain nus pudì retschai-ver otg novs commembers: Dumenic Andry, Linard Candreia, Daniel Badraun, Alfons Clalüna, Ursina Guldemond-Netzer, Cornelia Casanova-Monn, Anita Simeon e David Truttmann. Cun els cumpiglia l'Uniun da scripturas e scripturs rumantschs 67 commembers. In commember avain nus pers tras mortori: Peder Cadotsch. El ans resta en buna memoria, surtut er per ses engaschament en favur da nossa uniun.

Trais commembers da nossa uniun han retschet premis culturals. La regenza dal chantun Grischun ha surdà ils 15 da november mintgamai in premi da reconuschientscha a Martin Fontana ed a Benedetto Vigne. Eva Riedi ha survegnì in premi da promoziun.

La USR n'ha betg sulettamain commembers – mabain er simpatisants che sustegnan nossa lavur idealmain e finanzialmain. Er quest tschertgel s'engrondescha cuntinuadamain.

L'eveniment il pli impurtant en la vita publica da la USR èn ils Dis da litteratura che han quest onn gi lieu dals 8 fin ils 10 da november a Domat. Ils 12avels Dis da litteratura èn vegnids organisads e realisads dal comité

che sa cumpona da Guadench Dazzi, Mirta Nicolay, Anita Simeon, Claudio Spescha e Linus Berther. La lavur dal comité ha persvadi, las reacziuns en las medias èn stadas ordvart positivas. La suprastanza da la USR engrazia al comité per l'engaschament ed il plaschair.

La litteratura è levada da mort en vita! Clo Duri Bezzola, sustegnì da Fabiola Carigiet, ha procurà per la cuntinuaziun da nossa revista: durant ils Dis da litteratura 2002 a Domat han els preschentà la Litteratura 24 sut il motto «Testas». La Litteratura è la revista, l'organ principal da nossa uniun e la meglra pussaivladad per commembers e simpatisants da publitgar lur texts: grazia al vast tschertgel d'abunents (annunzias a noss secretariat!) ed ina buna preschientscha en medias ed uffizis chattan els probablamain dapli lecturs che mintg'otra publicaziun rumantscha.

Quai ans maina tar il proxim tema: las publicaziuns litteraras. La radunanza generala ha incumbensà la suprastanza da prender a maun il problem da las publicaziuns litteraras rumantschas. Ina gruppa da lavur sut la batgetta da Giovanni Netzer ha analisà e discutì pussaivladads da facilitar e professionalisar la lavur d'ediziun. Ina proposta concreta, resultada da la lavur da la gruppa, vegn preschentada a la radunanza generala 2003. A questa gruppa han fatg part persunas cun experientscha sin il champ d'ediziun: Maria Cadruvi (editura Octopus), Karin Kohler-Pattis (post d'ediziuns tar la LR) ed Ines Gartmann (secretariat USR, translatura).

Ina da las lavurs principalas sin il champ organisatori è stada l'installaziun dal secretariat. Cun dunna Ines Gartmann avain nus chattà ina persuna cumpetenta per manar il secretariat. Ines Gartmann è tranter auter stada manadra da la Biblioteca rumantscha da la Chesa Planta a Samedan, collavuratura da la Lia Rumantscha a Cuira e durant 12 onns translatura libra. Avant che sa chasar puspè en Engiadina ha ella lavurà sco translatura per l'administraziun chantunala. Da preschent lavura ella en mesa plazza tar l'uffizi forestal dal Grischun meridiunal a Zuoz e – danovamain – sco bibliotecara en Chesa Planta a Samedan e sco translatura libra. Dunna Ines è la persuna da contact per tut las dumondas concernent la lavur da nossa Uniun. Ella dat scleriment davart il post da lectorat, per sustegn da prelecziuns da noss commembers, per dumondas da pajaments, commembranzas ed auter pli. La suprastanza da la USR è satisfatga da questa tscherna ed ha gia fatg stupentas experientschas.

Sin il champ d'organisaziun ha la suprastanza vinavant fatg ponderaziuns per reglar anc pli evidentamain il sustegn da prelecziuns. Ella vegn a sut-tametter la nova proposta a la radunanza generala dals 29 da mars 2003.

Per finir in'egliada vers il futur: er l'onn 2003 cumpara la Litteratura, las preparativas marschan. La suprastanza ha preparà in «Lavuratori da scriver creativ» che cumenza glindesdi, ils 26 da matg 2003 cun l'aperitiv da

bainvegni a las 17.00 a Boldern sur Männedorf e cuzza fin venderdi, ils 30 da matg 2003 cun il gentar communabel.

Il lavuratori sut il motto «Co tgir jau mias vatgas?» vegn organisà da Clo Duri Bezzola e manà dal scriptur e psicolog Jürgen vom Scheidt da Minca. Annunzias per quest lavuratori èn da trametter a Clo Duri Bezzola.

Nossa adressa da contact:

Ines Gartmann

Bügl suot 100

CH-7525 S-chanf

Tel. 081 954 25 34

e-mail: inesgartmann@hotmail.com

Il president: Giovanni Netzer

Ils 12 avels Dis da Litteratura 2002

8–10 da november 2002, halla Tircal a Domat

L'INVENZIUN DAL MUND

Scriver e leger vul dir inventar e scuvrir munds novs. **Ils Dis da litteratura a Domat** èn sa cumprovads gia dapi onns sco interpresa da viadi per expediziuns litteraras da tut gener. Ina da las finamiras è da porcher er quest onn viadis a l'intern da l'univers rumantsch e da dar a medem temp in tgit sur ils cunfins linguistics ora.

Uschia arva l'autur glarunais Tim Krohn ils 12avelis Dis da litteratura. Cun ses cudesch Quatemberkinder und wie das Vreneli die Gletscher brünnen machte è el sa profilà sco narratur cun ina gronda forza poetica e veglia da fabular. Tim Krohn preschenta venderdi saira ses nov roman Die Erfindung der Welt che el ha scrit cun il sustegn d'ina mattetta da 4 onns. En 150 notgs raquintan els novas e veglias istorgias da la creaziun dal mund. Pli-navant preschenta Krohn sia publicaziun da teater Biene, Königin, Schwäne in Stücken ed arva cun quai il rudè da las occurrenzas che s'occuppan cul teater ed il scriver scenic.

A è in'otra

In dals puncts culminants dal Dis da litteratura da quest onn è senza dubi la premiera rumantscha dal teater A è in'otra. Sut la direcziun dal actur e reschissur René Schnoz inscenescha ina gruppa d'acturas ed acturs giu-vens or dal ravugl da la gruppa da teater da la scola chantunala DKG il toc A è in'otra dad Andreas Sauter e Bernhard Studlar. Andreas Sauter da Cuira e Bernhard Studlar da Vienna vivan e lavuran a Berlin. Per lur tocs han els survegni differents premis. Il Theater am Neumarkt a Turitg ha avert dacurt sia stagiun cun in nov toc da Sauter & Studlar. Ils dus dram-tichers èn giasts als Dis da litteratura da quest onn. Sonda suentermez-

di raquintan els davart lur experientschas cul scriver ed inscengar e dattan in' invista en lur projects actuals.

Novas publicaziuns

L'intent principal dals Dis da litteratura è da preschentar onn per onn auturas ed auturs rumantschs e lur texts actuals. Sonda preschentan las traits auturas giuvnas Ursina Guldmond-Netzer, Elvira Pünchera ed Eva Riedi texts che ellas han scrit aposta per Domat. Medemamain legia Leo Tuor or da ses nov cudesch Onna Maria Tumera ni ils antenats. Domat è er sa verifigà sco ideala plattafurma per la preschentaziun da novas publicaziuns. Quest onn ha lieu a Domat la vernissascha da la collecziun da poesias Enzennas dil cunfar da Lothar Deplazes ed er Dumenic Andry preschenta als Dis da litteratura ses emprim cudesch Roba da tschel muond.

Concurrenza litterara Premi Term Bel

Per la concurrenza litterara Premi Term Bel da sonda suentermezdi èn nominads ils texts:

3 dl, 3 cups, 3 x biera da Myriam Camenisch,

Racolta da maila da Fadrina Hofmann,

Fluors sechas dad Elvira Pünchera,

La stanza cotschna da Rico Tambornino,

Presumablamain da Benedetto Vigne.

Jost Falett al di rumantsch a Bienna (Expo.02)

Da la giuria fan part Bernard Cathomas, Claire Pult-Hauser, Stéphanie Gredig e Marianna Blöchlinger-Spescha. La preschentaziun dal text victur e la surdada dal premi han lieu dumengia suentermezdi suenter il giast da surpraisa che empermetta er quest onn in inscunter captivant e divertent.

Il comité d'organisaziun

Public relations

Anita Simeon

Program

Mirta Nicolay

Program

Guadench Dazzi

Premi Term Bel

Claudio Spescha

Biro Sur Place

Linus Berther

Suprastanza

President e cassier

Giovanni Netzer, Savognin

AssessurAs

Clo Duri Bezzola, Turitg

Fabiola Carigiet, Berna

Revisurs da quint

Linus Berther, Rico Tambornino

Redacziun «Litteratura»

Clo Duri Bezzola, Turitg

6.7. Cuminanza rumantscha da radio e televisiun

I. Ils gremis da la CRR

La radunanza generala 2002 ha gì lieu tenor turnus en Surselva ils 8 da zercladur 2002 per l'emprima giada a Vrin. Sper las tractandas ordinarias è la radunanza generala vegnida delectada cun in referat da profesur Iso Camartin: «Attenziun per la clientela: parola da moda ni strategia d'acziun?». La surdada dal premi CRR a l'anterieur cusseglier naziunal dr. Martin Bundi ed al Chor maschadà Suraua è stada in'ulteriura culminaziun da la radunanza generala a Vrin, bainreussida cun l'agid organisatori da la vischnanca e sias uniuns. Tradiziunalmain è il Cussegl regional sa radunà la saira avant ad ina sentupada culs presidents communal da la Lumnezia a Lumbrein.

Il **cussegl regional** è sa radunà quatter giadas e sia giunta (**directori**) medemamain quatter giadas per tractar las incumbensas statutarias. Els han plinavamain accompagnà cun viv interess l'andament ed il svilup organisatori ed administrativ sut la direcziun nova (e bain cumprovada) da dr. Bernard Cathomas e – ensemen cul **cussegl dal public** sut il presidi da Schimun Lemm – las prestaziuns professiunalas da nossa interpresa. La cummissiun per il **premi Cristal** sut il presidi da mastral Martin Quinter cun l'intent da premiar prestaziuns extraordinarias dals meds da massa electronics en connex cun nossa cultura ha er quest onn lavurà cun success (mira il rapport separà dal cussegl dal public e da la cummissiun premi Cristal).

Il numer da **commembers** da la CRR per la fin da 2002 importa **787**, quai che signifitga in augment da 36 personas.

II. La lavur da la CRR/RTR

Cun satisfacziun ed engraziament pudain nus constatar, che nos meds rumantschs da radio e televisiun han er quest onn prestà lavur professiunala reconuschida tar nus e lunsch sur noss cunfins ora. La SRG SSR idée suisse po esser ed è era loscha da sia figlia RTR che cumplettescha il quatterfegl naziunal e che dat ad ella la vaira legitimaziun da servetsch public cumplet. Sut quest aspect presta nossa interpresa a la organizaziun mamma ed a la Svizra sco naziun multiculturala in grond servetsch che giustifitgescha manaivlamain il sustegn che nus retschevain da las taxas da concessiun, quai tant pli che radio e televisiun furman in dals craps da chantun ils pli fermes dal linguatg rumantsch e sia cultura. En cumparegliaziun cun las autras minoritads ha il rumantsch nagin sustegn cultural e linguistic ordaifer ses agen territori. Tut las contribuziuns ston vegnir realisadas genuinamain u translataidas ord atgna forza. Quai absorbescha forzas e chaschuna custs buca cumparegliabels cun las autras unitads d'interpresa, senza che quai vegniss resguardà spezialmain cun reparter las

entradas da concessiun. A pli lunga vista sto quel fenomen vegnir resguardà dapli tar il sustegn finanziel da las interpresas minoritaras. Tant pli meritan nossas collavuraturas e noss collavuratur en quest connex reconuschientscha resentida per lur prestaziun speziala.

Sco usità han radio e televisiun arranschà occurrenz publicas bain frequentadas cun atgnas producziuns da noss meds en las diversas regiuns dal territori rumantsch ed era a Cuir. Quel servetsch da cultura effizient vegn apprezzà zunt fitg era da noss convaschins dad auters linguatgs. Da vegnir menziunadas spezialmain meritan en quest lieu las reportaschas excellentas da noss radio e da nossa televisiun sur las malauras da l'atun 2002 en Surselva ed il concert da beneficenza per ils pertutgads il 1. da december 2002 en la baselgia da Trun fullanada. Qua ha nossa chasa mussà, tge ch'ella è en cass da prestar!

Cun l'intent d'adattar las structuradas organisatorias als basegns creschids ed ad ina nova strategia ha il directori sin proposta da directur Bernard Cathomas approvà il nov model d'interpresa RTR e l'organigram RR che preveda tranter auter ina piazza da manader/dra da radio. La reorganizaziun duai en principi salvar la neutralitad dals custs e succeder entaifer l'emprima mesadad da l'onn 2003.

III. Las personalias

Nus avain prendì cumià da Peter Egloff cun engraziament per ils excellents servetschs prestads sco manader da televisiun. El ha manà la televisiun rumantscha surtut cun films curts ad ina reconuschientscha naziunala e schizunt internaziunala. En ses post ha il directori elegì sin proposta dal directur Mariano Tschuor ch'entschaiva ses servetsch chalanda mars 2003. Per il temp intermediar ha Bernard Bearth surprendì ed exequì per satisfacziun generala l'incarica da manader ad interim.

IV. Il nov bajetg per radio e televisiun

Las lavurs preparatorias e da planisaziun han prendì in decurs legraivel e duessan manar l'onn 2003 a contracts definitivs cun la citad da Cuir sco proprietaria dal terren, a la lubientscha da construir e l'atun 2003 a l'emprima badigliada. Construida e proprietaria dal bajetg è la SRG SRR idée suisse che maina ensemen cun la direcziun RTR las contractivas.

V. La collavuraziun els gremis da la SRG SSR idée suisse e da DRS

Ella societad naziunala **SRG SSR idée suisse**, nua ch'il president CRR fa part ex officio sco commember da la giunta e dal cussegl, ha il cussegl federal elegì il romand J. B. Münch sco nov president e successur dad E. Lehmann. Sper las tractandas statutaricas che cumpiglian l'administraziun vasta da l'interpresa mamma SRG cun sias quatter figlias da linguatg tudestg, franzos, talian e rumantsch, avain nus accompagnà la lunga na-

schientscha dal sboz per ina nova lescha da radio e televisiun, ch'è vegnì tramess la fin da l'onn 2002 a las chombras federalas per vegnir tractà el decurs da 2003/2004. Per noss bajetg nov a Cuira è la via libra, mess ch'ìls custs stettian ella norma usitada.

Culs gremis da **DRS** avain nus tgirà e mantegnì las bunas relaziuns usitadas, che lubeschan tranter auter las emissiun rumantschas a la televisiun DRS (il telesguard ed ils contrasts) en in temp convegnent als aspectaturs.

Per concluder engrazièl jau a noss gremis ed a tut las collavuraturas e tut ils collavuraturs per il bun clima ch'ha pussibilità da far ina buna lavur en il servetsch da noss pievel e da nossa cultura.

*Per il directori ed il Cussegl regional CRR:
Luregn Mathias Caveltj*

President
Vicepresident
Assessurs

Suprastanza

Dr. Luregn Mathias Caveltj, Cuira/Schluein
Remo Godly, Cuira/Zernez
Duri Bezzola, Scuol
(numnà dal Cussegl federal)
Armin Walpen, directur general da la SSR
(ex officio)
Martin Quinter, Mustér

Cuss. gov. Claudio Lardi e Heidi Derungs-Brücker (Expo.02)

6.8. Uniun da las Rumantschas e dals Rumantschs en la Bassa

L'onn 2002 ha dà a nus occasiuns d'ans entupar cun Rumantschs or da differentas regiuns, durant la festa da giubileum 20 onns rg en Val Müstair eran quai ils Jauers, durant la dieta da la Pro Raetia, ils da Schons. Nus che vegnin si sco turists, sco figls e figlias persas, nus ils idealists, las idealistas, nus quels che laudan ils auts e vivan en la Bassa? Quests inscunters vulan demussar ad els che nossa lingua materna e noss chantun Grischun èn per nus ina part da nossa vita che ans stat fitg a cor.

Betg d'emblidar è il di dals Rumantschs a l'EXPO a Bienna, passentà en cumpagnia d'ina massa RumantschAs da tuttas regiuns.

La politica linguistica, surtut en il sector da la scola, sto vegnir fatga en il Grischun, nus savain be dar tscherts impuls ed infurmar nossa gleiud.

Radunanza annuala

Nossa radunanza ha gì lieu er quest onn a Zug. Ina ventgina da persunas eran ils 27 d'avrigl preschentats en la sala da l'ustaria Bären. Sper las tractandas usitadas han gì lieu tschernas da la suprastanza per la durada d'uffizi 2002–2005.

Sigi Lutz, Berna, commember dapi l'entschatta ha annunzià sia demissiun. El è stà in dals pioniers e s'ha engaschà duront onns per la chausa da l'URB. Deplorablmain avain nus anc betg chattà in successur da la regiun da Berna. La suprastanza, la presidenta ed ils revisurs èn vegnids reelegids.

Theo Haas ans ha infurmà suenter davart las structurats, las finanzas e las innovaziuns tecnicas dal Radio e da la Televisiun Rumantscha.

In aperitiv ed in bun gentar han manà a la part culturala da nossa reuniun. Gion Pieder Casaulta, UG Son Gagl ha relatà davart in project ch' il chor da Son Gagl ha realisà cun la gruppa *Standards of Rumantsch*. Nus avain chantà tuts ensemen ina pitschna chanzun bain enconuschenta e suenter avain nus pudì tadlar la medema melodia interpretada da SoR.

Lavur en suprastanza

Per mancanza d'in commember ed entras la demissiun da Clau Derungs l'atun è stada la lavur per ils restants detg intensiva. En trais sesidas avain nus organisà ina dieta, decis davart sustegns finansials a projects, lavurà vi d'in nov organigram ...

Cun grond plaschair avain nus pudì beneventar en noss gremi Christian Kober. El è gia ussa fitg activ. Nus vegnin a proponer el a la proxima radunanza sco nov commember da suprastanza. Sperain da pudair preschentar alura anc in u dus personas da las regiuns da Lucerna e Berna.

Ina delegaziun da la suprastanza è stada preschenta al di uffizial da la Rumantschia a l'EXPO, a la festa 20 onns rg en Val Müstair, ad occurrenzas da la Pro Raetia, da la Quarta Lingua e da las universitads da Turitg e Son Gagl.

Fegliet

Quest onn avain nus pudì edir quatter «Fegliets». Grazia a numerusas contribuziuns da noss commembers èn els daventads pli voluminus. Las ediziuns sortan regularmain ed il resun è positiv.

Dieta a Berna

Ils 18 da november avain nus ans fatschentads cun la dumonda, tge ch'in linguatg dovra per sa mantegnair. Professor Georges Darms ha explitgà, a maun da las novas cifras da la statistica federala, il svilup da la populaziun da lingua rumantscha ed er fatg ponderaziuns davart l'avegnir da nossa lingua.

Commembers

Vers la fin da zercladur 2002 è mort noss commember apprecià Peder Cadotsch. El è stà in da noss pli fidaivels participants a nossas occurrenzas. En occasiun da noss 5avel natalizi ha el prelegì or da sias ovras.

Il dumber da commembers è danovamain creschì. Nus lain però cuntinuar cun noss sforzs per cuntanscher anc dapli Rumantschs en la bassa.

Engraziament

In cordial grazia fitg a tut quels e quellas che han sustegnì nus durant quest onn:

- als organs da la Lia rumantscha che mettan a disposiziun meds finansials e promovon nossa lavur,
- a tut quellas personas ed organisaziuns che han gidà en ina u l'autra furma

La presidenta: Cilgia Vital

Presidenta
Secretariat
Cassiera
Actuar
Assessurs

Suprastanza

Cilgia Vital, Goldach SG
Erica Vonmoos, Turitg ZH
Lidia Deuber-Casutt, Hünenberg ZG
Jachen Sarott, Chesalles-sur-Moudon VD
vacant

Revisurs da quint

Adalgott Berther, Dallenwil NW
Werner Holderegger, Wil SG

DelegadAs

Cilgia Vital, Goldach

Lidia Deuber-Casutt, Hünenberg

Erica Vonmoos, Turitg

vacant

6.9. Giuventetgna Rumantscha

GiuRu

Radunanza generala

Igls 23-02-2002, pi tard tgi usito, ò gia li la radunanza generala dalla GiuRu a Domat. Gl'è sto ena radunanza sainza puncts da grond'impurtanza. Da re-matger è angal tgi la suprastanza ò preschento ena nova repartiziun da la-vour. Mintga suprastant ò surpiglia ena gruppa d'interess. Talas èn igl film, la musica, la litteratura, igl teater ed igls contacts internaziunals. Alla fegn dalla radunanza èn tot igls preschaints anc stoss ansemen per magler ena bunga tschagna.

Seminari da Pasca KYKY dalla GCEE digls 22-03 anfignen igls 27-03-2002

Igl onn 2002 èn sa participos set delegos dalla GiuRu agl SEPA. Chegl eran Annatina Dermont, Dario Klaiss, Martin Cantieni, Johann Tscharner, Oliver Nyffeler, Curdin Fliri e Chatrina Josty. Igls 22 da mars ò igl SEPA scumanzo a Grou, an Frislandia tgi è ena provinza digls Paeis Bass. Igl tema digl SEPA era «Balance», vot deir equilibr. Igls differents work-shops on gia da far cun chella tematica. Mintga participant era integro an en workshop ed ò uscheia amprandia differentas tgossas dallas minoritads digl Fris an Hollandia. Ins ò er visito scolas, igl radio ed igl parlamaint. Igl program tg'è nia purschia era fitg vario ed ordvart vast. La delegaziun dalla GiuRu è turnada fitg entusiastica, cun las regurdientschas d'èna bel'emda cun bleras ideas novas.

04-04-2002/05-04-2002 «ED USSA?»

Igl project «ED USSA» è francamaintg stò igl punct culminont digl program dalla GiuRu. Durant dus deis è la brochura tgi promova la matura bilinga neida preschentada alla publicitad a Coira. Differentas scolas èn neidas a vurdar l'exposiziun. Ena classa da finiziun dalla KS (Kaderschule Chur) ò organiso l'infrastructura per chell'exposiziun. La GiuRu cun la brochura «ED USSA» era igl center da chel'exposiziun. Dasperas ò anc mintga scolar dalla classa da finiziun dalla KS preschento igl sies agen product. Er dalla partei-da eran la gasettas rumantschas ,la Leia rumantscha scu er otras organisa-ziuns rumantschas. Igls visitaders on er gia la pussebladad da far dumondas agls differents represchaints dallas scolas medias tgi porschan la matura bilinga. L'exposiziun è stada en success cumplagn. La GiuRu ò gia ena stu-penta platfurma per preschentar la brochura ma er l'uniun scu tala.

Cool e sexy – la turnea rumantscha digls 05-07 anfignen igls 07-12-2002

Durant la stad ed ena data aint igl december ò la GiuRu ansemen cu gl Bat-taporta digl Radio Rumantsch organiso la turnea «cool e sexy». Scu grup-pas principalas on savia neir angascho igls Bulais e Tartaruga. Dasperas on anc suno igls Diabolics, Curdin Brugger, Overdose, Prefix ed Alpine Noi-

se Project. Var 800 persungas èn neidas a tadlar igls concerts tgi on mano an tot las regiuns rumantschas: Savognin, Zirang, Schlarigna, Susch, Sedrun, Laax ed an la Val Müstair.

Per la scena da musica rumantscha è la turnea stada en success: blers contacts tgi vignan er a tigneir aint igl avigneir. Pianavant ins ò savia preschentar agl publicum canzungs rumantschas cun musica actuala.

Open Air Val Lumnezia 26-07 anfignen igls 28-07-2002

La GiuRu ò er musso preschientscha durant igl Open Air Val Lumnezia. Ansemen cugl CCM Laax e la Romania da Giuventetna ò la GiuRu fatg reclama durant igl Open Air. Differentas concurrenzias ed atracziuns on atratg igl giuvenils. Ma tge ò chegl purto alla GiuRu? Durant igl Open Air ò la GiuRu catto passa dutschent novs commembers, e per blers visitaders digl Open Air è la GiuRu betg angal ple ensatge sen en palpiera mabagn en'uniun reala.

Seminari d'aton 2002 dalla GCEE a Danemarc

Per la GiuRu èn sa participos chest'onn Oliver Nyffeler e Dario Kleiss. Ansez erigl panso da far quel seminari a Moscau, ma cunche gl tgi l'Uniun Europeana n'è betg stada pronta da sustigneir tala tgossa financialmaintg, è igl seminari nia organiso a Knivsberg.

Igls dus participants on pudia tadlar referats interessants, amprender a canoscher igl paeis e sia cultura scu er differents giuvenils d'otras minoritads. Els on survagnia nova motivaziun per s'angascher anavant per la «nossa» minoritad. Motivaziun antras chegl tg'on amprandia a canoscher nova gliout ed er via scu tgi chels s'angaschan e tge ideas tg'els on.

Angraztgamaint

La GiuRu less engraztger a tots tg'on sustignia la lavour dalla giuventetgna an ena moda u l'otra. Angraztg fitg!

*Per la Giuventetgna Rumantscha
La vicepresidente: Zegna Dosch*

Rapport annual da PUNTS

Il punct culminant da l'onn da gestiun da PUNTS (november 2001 – october 2002) è segir stà il numer da giubileum – la 100avla ediziun en settember 2002. La realisaziun dal rest da las 11 gasettas mensilas da quest onn era magari regulara. «Cuntradas», il numer d'october e cun quai l'ultima gasetta da quest onn e l'emprem numer senza David sco charedactur ha pudì vegnir realisà senza incaps pli gronds.

La 100avla ediziun

En settember 2002 è cumparida la 100avla gasetta PUNTS. Per noss giubileum avain nus fatg ina ediziun gronda da radund 7000 exemplars ch'è vegnida repartida sco agiunta en La Quotidiana. Quai è mo stà pussaivel finanzialmain grazia al sustegn da diversas instituziuns rumantschas, numnadamain da Radio e Televisiun Rumantscha, da la Promoziun da la cultura dal Chantun Grischun, da La Quotidiana, da l'Agentura da novitads rumantscha, da la Lia Rumantscha, da la GiuRu e da nossa stampa Spescha e Grünenfelder. Grazia fitgun! Cun noss giubileum avain nus pudì cuntanscher ina gronda publicitad. Igl ha dà divers artitgels e diversas contribuziuns sur da PUNTS en gasettas, en ils radios grischuns, en il Telesguard e perfin en il DRS 3. Durant l'emna da la publicaziun da la gasetta da giubileum han ultra da quai tschintg redactors/ras pudì leger mintga damaun ils impuls en il Radio Rumantsch. En la gasetta giubilara avain nus preschentà noss product schurnalistic, vul dir sia istorgia, la producziun, la spediziun, la stampa, ils redactors, las layoutistas, ils lecturs, las ex-collavuraturas ed bler auter pli.

Puntissimos: Da cuntradas e ramurs

Sur tut onn avain nus edi 11 autras gasettas, mintgamai sut l'ensaina dad in tema. Ils puntissimos èn stads en urden cronologic: rustg u prinzi, gieus, ramurs e canera, naiv, siemis, urden e dischurden, mellen, ... dal mais, randulins, fotografias, cuntradas. Tar ina gasetta hai dà blers texts tar il puntissimo, tar in'otra forsada damain. La qualitad da las diversas gasettas ha varià per part magari ferm, forsada er memia ferm. Da menziunar spezialmain è segir il numer da fotografias. Per ina giada ha la gruppa da layout surpiglià la responsabladad – la redacziun ha pudì far vacanzas. Il resultat è stà ina gasettina en format pli pitschen cun intervistas curtas e cun fotografias ed illustraziuns da giuvenils. Quest numer ha dà divers buns resuns. Tras l'entir onn ha il layout lavurà tenor in muster layoutistic relativmain regular. Uschia ch'i ha dà da numer a numer ina tscherta cuntinuitad. La redacziun ha da sia vart cuntinuà cun las rubricas regularas: l'engiavinera dal mais, il disc dal mais, ils infos interns, il editorial, las occurrenzas e la columna «Hildegard versus Clotilda». En matg 2002 era vegnida publitgada la davosa columna da Men Caduff. Dapi avust 2002 preschenta noss secretari Curdin Fliri en mintga gasetta il film dal mais.

Persunal

Tar la gasetta PUNTS datti adina puspè midadas da persunal. Perquai ch'ins na po restar «giuven» enfin 65 onns! Uschia ha bandunà la fin october 2001 Géraldine Fry il post da secretariat. Sco nov secretari è vegnì tschernì Curdin Fliri. Era en la gruppa da caporedacziun hai dà midadas. En avust 2002 è partì Conradin Klais, caporedactor da la Surselva, en Nova Zelanda. El ha surdà suenter bunamain 3 onns ses post a Rafael Camenisch. David Truttmann, il chauredactor da PUNTS, ha bandunà il

team sunter il numer da giubileum en settember. Ad el in grond grazia dals puntists restants. Ses post han surpiglià en tandem Fadrina Hofmann e Rafael Müller. Els han surdà lur caporedacziuns regiunalas a Pia Valär (Engiadina/Val Müstair) ed a Valentina Camous (Surmeir). Be tar il team da layout è restà tut sco fin ussa. Per la preschentaziun grafica da nossa gasetta èn anc adina respunsablas Theres Jörger e Lydia Wilhelm.

Finanzas ed abunents/tas

La gasetta da giubileum en settember era in producziun serrada, vul dir ch'ella è vegnida finanziada separadamain dal budget annual da PUNTS, cun il sustegn spezial da las instituziuns menziunadas survant. Il quint annual – cun la producziun da las autras 11 gasettas – serra tar entradas da 61 488.20 frs. e sortidas da 66 198.75 frs. cun in deficit da 4710.55 frs. Il deficit è damai radund 9150 francs pli pitschen che budgettà. La perdita è però anc adina gronda avunda. Perquai sto en futur vegnir ponderà co ch'ins pudess diminuir anc dapli las sortidas ubain augmentar las entradas. Pervi da nossa situaziun finanziaria n'hai quest onn er betg dà scolaizis internas per la redacziun e per il layout. Il numer d'abunents/tas è per il mument ca. 600.

Sguard en l'avegnir

Per il proxim onn da Punts stattan gia trais projects da collavuraziun en discussiun ed elavuraziun. Quai èn pussaivlas collavuraziuns cun la Televisiun Rumantscha ed il team dal Battaporta e l'idea d'edir ina gasetta ensemen cun La Quotidiana.

Cun l'empren numer dal dieschavel onn da Punts (matg 2003) vegn il layout cun innovaziuns che na duessan dentant betg metter sutsur la struttura da la gasetta.

Dal punct da vista redacziunal vesi puspè or bain. Er la redacziun engiadinaisa vegn a disponer da avunda collavuratur/as pel proxim onn.

E cun ina nova pagina d'internet vegninsa a pussibilitar l'interacziun cun noss lecturs.

Grazia!

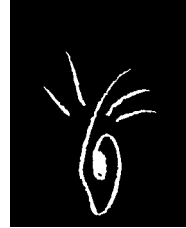
Per finir vuessan nus però anc engraziar a suandantas instituziuns e persunas che ans gidan mintga mais e tras l'entir onn en ina u l'autra furma. – Al team da la ARGO a Glion: Quel pissera mintga mais che las dretgas persunas survegnan al dretg mument nossa gasetta. A la redacziun dal Battaporta dal Radio Rumantsch: Quella fa blera e buna reclama per nossa gasetta e pissera adina cun il «disc dal mais» per la dretga musica. A la Lia Rumantscha: Quella dat a nus cun sia «subvenziun permanenta» la pussaivladad dad insumma exister ed ella ans cusseglia e gida inua ch'i fa da basegn. A tut ils auters donaturs, sponsurs ed inserents per il sustegn bainvulent.

A nossa editura, la GiuRu: Al president Armin Duff ed a sia suprastanza vulessan nus engraziar per la buna collavuraziun. E per finir vulessan nus naturalmain anc engraziar a tut las lecturas ed a tut ils lecturs: Senza Vus naginas PUNTS!

*Per il team da PUNTS: Fadrina Hofmann,
Rafael Müller e David Truttmann*

	Suprastanza
President	Armin Duff, Sumvitg
Vicepresidenta	Zegna Dosch, Cunter
Cassier	Martin Malgiaritta, Müstair
Actuar	Chasper Valentin, Sent/Bravuogn
Assessura	Flavia Caduff, Vella
Delegadas	Isabella Jaeger, Tarasp/Cuira
	Eliane Cathomen, Schnaus
	Flavia Caduff, Vella
	Zegna Dosch, Cunter
Suppleants	Andreas Horber, Samedan
	Ivo Huonder, Mustér
	Erwin Huonder, Samedan/Alvaschagn
	Chasper Valentin, Sent/Bravuogn
RevisurAs da quint	Georg Malgiaritta, Müstair
	Corina Derungs, Vignogn
	Team da PUNTS:
Chauredactur	David Truttmann, Turitg
CaporedacturAs	Fadrina Hofmann, Scuol
	Conradin Klaiss, Danis
	Rafael Müller, Friburg
Represchentant en la GCEE	Clà Buchli, Sent

6.10. Cuminanza mussadras rumantschas

A l'ultima radunanza generala avain nus stuì remplazzar nossa collega Heidi Caviezel. Nus avain gi la fortuna da chattar ina tala en la persuna dad Elvira Casanova. In sincer grazia fitg en quest'ocasiun a Heidi per sia gronda lavur e ses engaschament per l'uniun.

Blera lavur ans ha dà durant quest onn las retschertgas areguard noss temp da lavur e las pajas. Sustegnidas essan nus vegnidas d'ina grupp da lavur, nua ch'igl eran represchentadas collegas da l'uniun KgGR e da la CMR. Grazia fitg a tut quellas che han prendì part! Nus giavischain in midament da l'artitgel 6.3. Il pensum da lavur d'ina emna munta per la mussadra 25 uras lavur cun uffants.

Jürg Carisch ch'era responsabel per la homepage (www.legr.ch) s'ha retratg. Uschia n'avain nus pudì publitgar nagut. La seduta annuala cun las inspecturas ha gi lieu quest onn il favrer. Sr. Florentina Camartin e Karin Bariletti eran preschentadas. Nus las avain infurmà davart nossa grupp da lavur. Ellas han er survegnì ina copia da la brev adressada a cusseglier guvernativ Claudio Lardi. Da nossa vart avain nus exprimì il giavisch da survegnir dapli infurmaziuns.

Durant l'onn avain nus tractà dumondas en connex cun la SAP (Scola auta da pedagogia) ed er l'introducziun d'in stgalim da basa ad in temp pli tard. Infurmaziuns chattais vus sin la homepage: www.pfh.gr.ch.

Quest onn è vegnì introducì sin basa facultativa il nov plan da basa. Suentar dus onns da project po quel ussa vegnir cumprà. Enorm bleras collegas han participà ad in dals curs preparativs. Il plan pon ins retrair da la chasa editura per meds d'instrucziun (tel. 081 258 33 36).

Happy Birthday KgCH

Il 1881 han 5 umens fundà l'uniun da scolina. Dapi là s'engaschan pli u main tut be dunnas per sia existenza. En il numer da giubileum da la gasetta «kindergarten» vegn mussada la lunga via ed ils problems da l'uniun e l'instituziun prescolara. Er la CMR è commembra sco singula secziun e po profitar da l'infrastructura. Las presidentas s'han radunadas quatter sondas a Turitg per discutir davart:

- definiziun dal temp da lavur
- la gasetta «kindergarten»
- nova redacziun
- diff. pajas per manadras da scola
- analisa da l'uniun

Sut il tractandum: infurmaziuns davart las secziuns, pon ins adina profitar dad auters chantuns e barattar ideas.

La primavaira essan nus vegnidas a savair che Franzisca Krüsi ha demissionà en la suprastanza da gestiun dal LGR. Malgrà che l'uniun KgGR aveva mess a disposiziun duas giadas en roda ina collega, n'han ella gì nagin en la suprastanza che avess sa mess a disposiziun. Uschia hai jau surpiglià questa incarica.

Jau finesch mes rapport annual cun in sincer engraziament a mias collegas en suprastanza, sco er a tut quellas che han collavurà en noss ravugl ed ans han sustegnì en nossa lavur.

La presidenta: Ladina Maissen-Huder

Presidenta
Vicepresidenta
Actuara
Cassiera
Assessura

Suprastanza

Ladina Maissen-Huder, Trimmis
Elvira Casanova, Donat
Simone Pedrun, Samedan
Isabelle Defuns-Gamboni, Glion
Natalina Robustelli-Gut, Cuir

Arteplage da Bienna (Expo.02)

7. RENDAQUINT DA LA LIA RUMANTSCHA 2002

Quint da gudogn e sperdita

	QUINT 2002		PREVENTIV 2002		QUINT 2001	
	ENTRADAS	EXPENSAS	ENTRADAS	EXPENSAS	ENTRADAS	EXPENSAS
Contribuziuns						
Confederaziun	2 021 000		2 021 000		2 021 000	
Chantun Grischun	390 000		390 000		390 000	
Tschains da chapital	12 963		17 000		27 101	
Sustegns permanentes	5 000		5 000		5 000	
Servetschs spezialas	7 141		20 000		15 323	
Uniuns regiunalas		384 000		384 000		400 000
Uniuns surregiunalas		132 600		132 600		132 600
Diversas contribuziuns		61 600		51 000		47 812
Acziuns spezialas	449 782	613 418	138 000	256 000	144 497	287 523
Collavuraturis regiunals	15 319	541 590	10 000	551 200	26 700	548 586
Servetsch linguistic	41 564	321 934	25 000	338 400	57 863	344 248
Post d'infurmaziun		100 311		99 550		109 097
Post da translaziun	139 903	128 402	120 000	149 750	189 367	171 226
Post da teater		53 499		47 250		40 921
Sustegns divers						
Ord retgav da reservas	33 000		25 000		8 500	
Divers sustegns	3 700		15 500		6 042	
Vendita, ediziuns	206 516	306 310	200 000	258 300	269 942	379 942

	QUINT 2002		PREVENTIV 2002		QUINT 2001	
	ENTRADAS	EXPENSAS	ENTRADAS	EXPENSAS	ENTRADAS	EXPENSAS
Scolinas	119 961	191 240	117 000	200 900	119 954	190 930
Curs	23 984	25 132	30 000	30 000	28 662	25 148
Administraziun						
Organs		71 632		63 000		58 180
Secretariat		342 063		410 100		392 848
Infrastructura generala		92 648		94 600		98 996
Divers custs		117 613		84 000		112 477
	3 469 832	3 483 993	3 133 500	3 150 650	3 309 951	3 340 533
Surpli expensas	14 161		17 150		30 581	
	3 483 993	3 483 993	3 150 650	3 150 650	3 340 533	3 340 533

Bilantscha per 31-12-2002

ACTIVAS	saldo per 31-12-2002	saldo per 31-12-2001
Daner current	436 092	748 135
Debiturs	131 940	104 612
Inventari	1	1
Ulteriuras activas	10 000	10 263
Maschinas e mobigliar da biro	2	2
Maschinas/vehichels da scolina	2	2
Participaziun e diversas	3	3
Total activas	578 040	863 018

PASSIVAS	saldo per 31-12-2002	saldo per 31-12-2001
Impegnis a curt termin	377 656	281 298
Emprests	0	0
Projects	66 088	19 748
Donaziuns	14 933	47 660
Reservas ed ulteriurs impegnis	150 009	530 798
Facultad schubra	-30 646	-16 485
Total passivas	578 040	863 018

**Finanzkontrolle des Kantons Graubünden
Controllo delle finanze del Cantone Grigioni
Controllo da finanzas dil cantun Grischun**

7001 Chur, Loestrasse 2, Tel. 081 257 32 73, Fax 081 257 21 75

RAPPORT DAL POST DA REVISIUN LIA RUMANTSCHA (LR)

Sco post da revisiun avain nus controllà la contabilitad ed il quint (bilantscha, quint da gudogn e sperdita) da la Lia rumantscha per l'onn da gestiun terminà ils 31 da december 2002.

Nossa controlla avain nus fatg tenor ils princips renconuschids che la controlla sto vegnir planisada ed exequida uschia ch'ins eruescha cun gronda segirezza sbagls essenzials en il quint annual. Nus avain examinà ils posts e las indicaziuns dal quint annual cun agid dad analisas e retschertgas sin basa d'emprovas da controlla. Plinavant avain nus giuditgà l'applicaziun dals princips da facturaziun relevants, las valitaziuns generalas e la preschentaziun dal quint annual sco entir. Nus essan da l'opiniun che nossa controlla saja ina basa suffizienta per noss giudicament.

La dimensiun da la controlla e nossas constataziuns pertutgant la controlla avain nus nudà en in rapport separà. Quest rapport avain nus elavurà per mauns da la regenza, da la suprastanza e da la cumissiun da gestiun da la LR.

Tenor noss giudicament correspundan la contabilitad ed il quint annual a la lescha ed als statuts.

Nus recumandain dad approvar quest quint annual.

Cuira, ils 9 d'avrigl 2003

CONTROLLA DA FINANZAS
DAL CHANTUN GRISCHUN

H. Bollhalder
Chefrevisur

A. Lanfranchi
Manader da sezziun

